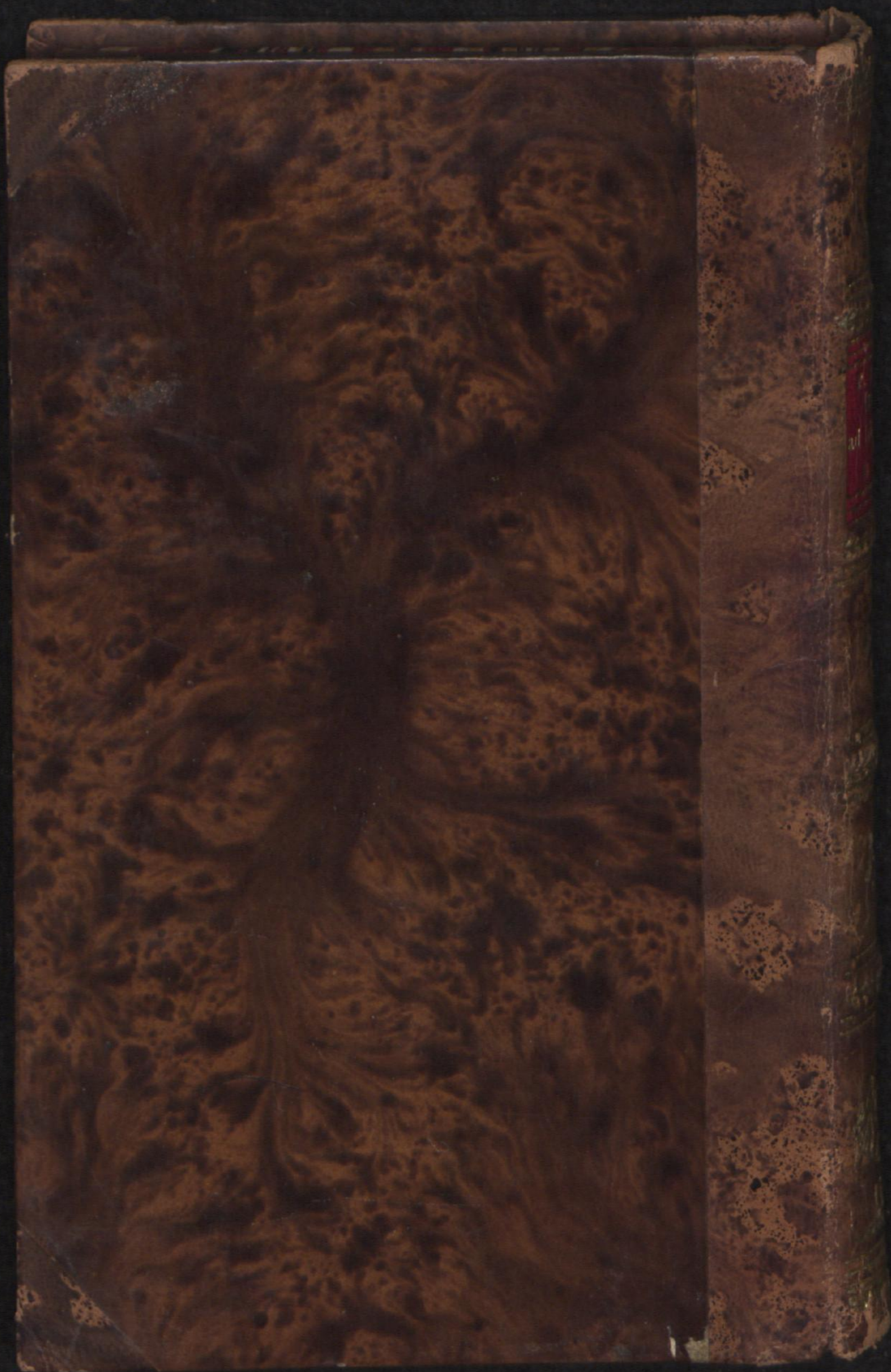

P. Palladius.
Isagoge
ad libr. proph.
& Apost.
1589.

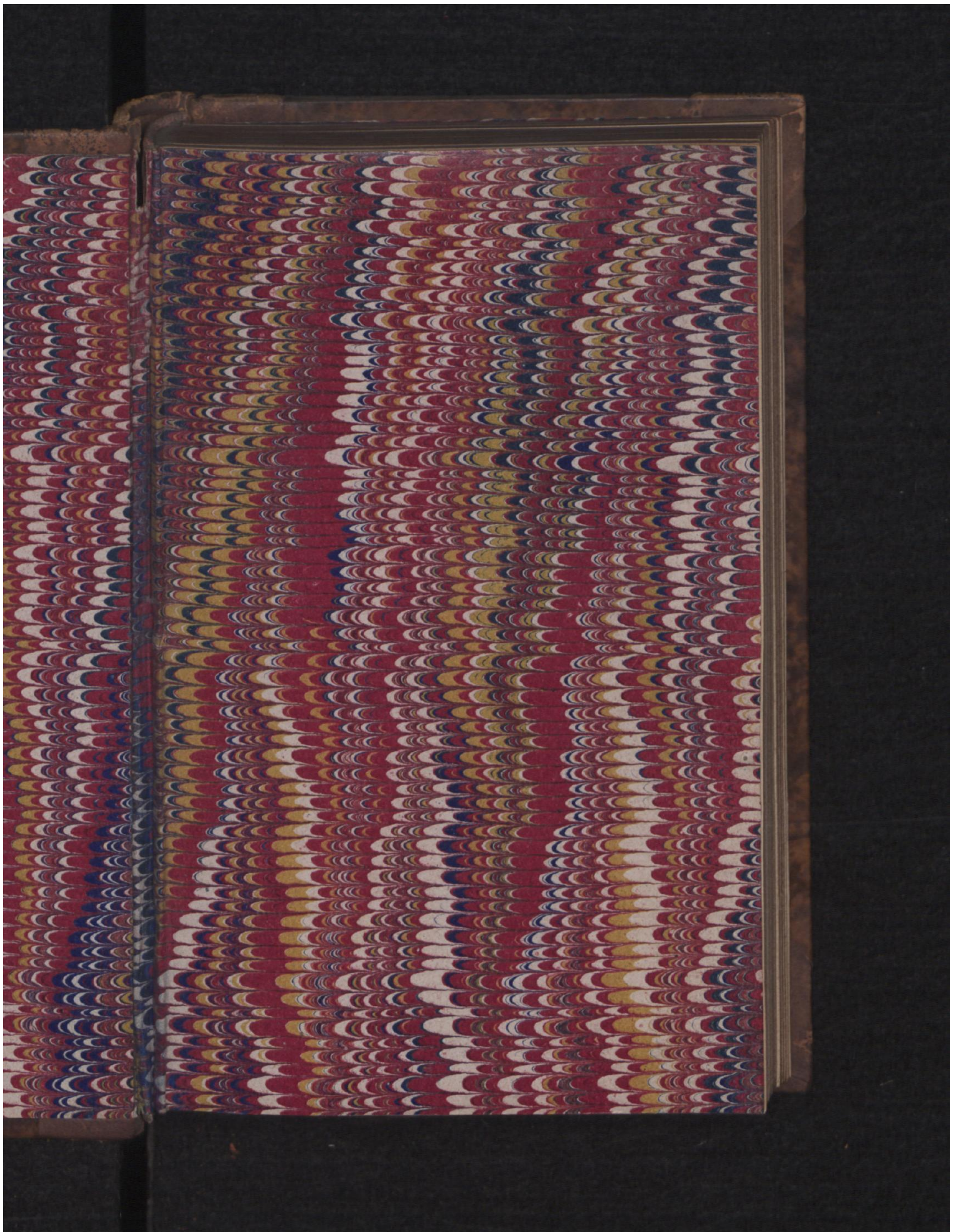

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

ISAGOGE
AD LIBROS PROPHETICOS ET APOSTOLICOS,
SCRIPTA

A

PETRO PALLADIO

Theologiæ Doctore, & Episcopo Roschildensi.

VVITEBERGÆ,

Recusa à Zacharia Lehmanno,

M. D. LXXXIX.

Emi Hamburgi Ao. 629.

RE
VIR
ET V
Domin
logi

propriè
conseru
merus t
Genus a
ter rui
constant
P
quæ sun
naturæ,
de Deo
factio e
tulit, p

REVERENDO VIRO, ERVDITIONE ET VIRTVTE PRAESTANTI, Domino Petro Palladio Doctori Theologiæ, Episcopo Roschildensi, Philippus Melanthon S. D.

SAEPE COGITAre testimonia, quæ mentes hominum partim conuincunt, partim inuitant, vt assentiantur doctrinæ, quam Deus propriè tradidit Ecclesiæ suæ, & in ea conseruat, valdè prodest, quorum hic numerus traditur: Miracula, Antiquitas, Genus doctrinæ, Conseruatio miranda inter ruinas Imperiorum, Confessorum constantia, & Arrabo in corde.

Primo loco miracula numerantur, quæ sunt miranda facta extra ordinem naturæ. Etsi enim totus ordo naturæ de Deo & testimonium & commonefactio est, tamen cùm doctrinam prætulit, præsertim extra conspectum ra-

tionis positam, addidit singularia facta extra ordinem naturæ, vt sciri posset, non excogitatam esse ab hominibus, sed à naturæ Domino, & liberrimo Creatore prolatam esse, distinctam ab aliarum gentium opinionibus, quæ etiam sua quadam miracula narrant. Sed alia propria sunt Ecclesiæ non imitabilia vllis creaturis, vt Resuscitatio mortuorum, sisti cursum Solis, Regressus Solis, Puerpera virgo, & alia. Hæc vult Deus aspici, vt certò statuamus, doctrinam ab ipso naturæ Domino traditam esse. Annumero miraculis etiam vaticinia Prophetarum de imperijs, & de alijs negocijs, quæ nulla creaturarum sapientia certò prospicere potuit. His cum responderint euentus, prædictiones monstratas esse à mente diuina omnia sciente fatendum est.

Secundo loco Antiquitas numeratur, quæ non vt miracula, conuincit animos, sed inuitat tamen. Consentaneum est enim, Deum initiò se patefecisse, & semper in genere humano voluisse aliquam esse partem, à qua rectè agnosceretur.

nec

nec initio totũ genus ærumanarũ tantùm ad æternum exitium conditum esse. Dulcis est igitur primæ ætatis consideratio, & non inerudité á Tertulliano dictum est: Primum quodq; verissimum esse: Sic & Iustinus & Clemens refutant Ethnicos cùm antiquior sit Ecclesiæ doctrina opinionibus Ethnicis, hanc veram esse, & reijciendas esse contrarias opinionie. Ac Mosi libros vetustiores esse Ethnicorum scriptis, ipsa series temporum & Imperiorum ostendit. Nulla gens habet certam seriem annorum ab initio, vt Libri Ecclesiæ. Ostendunt & nomina Gentium, priora esse monumenta primæ Ecclesiæ. Retinent Græci nomina Iapeti, Iouis, Aeoli, & alia multa. Vnde hi sint orti ignorant.

Cùm autem stirpes ostendat narratio Mosaica, fatendum est, eam Græcis monumentis antiquiorem esse. Potens & celebrata gens fuit Cimmerij, quorum posteros esse Cimbros vestros nihil dubium est. Stirpem autem Græci ignorant, quam vocabuli sonus indicat esse Gomer filium Iaphet. Hodie nomen est

AEgypti in lingua ipsorum vernacula, & in lingua Arabica Mizrai: narrans autem nostri libri Mizraim fuisse filium Cham. Existimantur res vetustæ esse apud Græcos bellum Argonauticum, & deinde Troianum, ac series annorum, quos ipsi Græci tradiderunt, ostendunt bellum Troianum, non multum antecedere Dauidem. Herculem autem ferè coætaneum fuisse Samsoni. Sic Ethnica nomina & historiæ testantur, libros Ecclesiæ antiquiores esse, quod à studiosis considerari valdè vtile est,

Tertio loco genus doctrinæ posuimus, cuius duæ sunt partes, Lex & Euangelium. Cùm autem Legis noticia omnium hominum mentibus insita sit, ratio in omnibus hominibus fateri cogitur, impossibile esse vllam Gentem populum Dei esse, quæ sancit leges contrarias diuinæ Legi. Sunt autem hi communes furores omnium Ethnicorum, inuocare turbam Deorum, & prodigiosas fabulas de Dijs fingere, & legibus concedere tetras libidinum confusiones.

Apud

Apud multos etiam eximij cultus fuerunt, mactationes hominum, stupra ac adulteria. Fateri igitur ratio cogit, Legem in Ecclesia rectius doceri. Hoc argumento & veteres in refutationibus Ethnicorum vsi sunt. Praeterea Euangelium etsi non est rationi notum, tamen eas res patefacit, de quibus nihil affirmare certi doctrinae Ethnicae possunt, quarum tamen cognitionem necessarium esse fatendum est. Cùm homo sit imago DEI, & sit conditus, vt agnoscat & celebret DEVM, vnde sint tantae dubitationes in mentibus, vnde dissidium mentis & cordis: vnde tanta sit in corde contumacia, & tanta vitiorum incendia, cùm Lex in mente luceat: sint ne conditi homines, vt sint in sempiternis vitijs & miserijs: quid sit peccatum, & vnde sit: vnde sit ingens moles calamitatum in genere humano: vnde tàm variae dissensiones de Deo: an DEVS, & cur exaudiat homines: an postquàm corpora extincta sunt, secutura sit alia vita, in qua futurum sit discrimen inter iustos & iniustos: qui homines

Imperiorum, quæ etsi in primo testimonio, videlicet inter miracula, comprehendi potest; tamen eò discernitur à primo genere, quia est perpetuum miraculum & testimonium adsiduæ præsentiæ Dei, & ad singularem regulam pertinet: Verbum Domini manet in æternum, & quidem non humanis præsidijs, vt scriptum est: Non in exercitu, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

Quinto loco Confessorum constantia numeratur, quæ dupliciter confirmat alios, primùm quia miraculum est, quo Deus ostendit se robur addere infirmis contra terrores & supplicia, & præsentiam suam multipliciter declarat. Stulti multi in ipsis supplicijs excitarunt mortuos, & alias res miras effecerunt. Deinde quia celsitudo animorum in his, qui supplicia placidè sustinent, ostendit Euangelium efficax esse in ipsis, & semen esse Dei, vt Iohannes nominat, quo incoantur æterna vita, iusticia & læticia.

Sextum

Sextum Euangelij testimonium in ipsis credentibus perspicuè conuincit mentes & pectora, videlicet, Consolatio seu laeticia, quae accenditur à Spiritu sancto, de qua Paulus inquit: Accepistis Spiritum quo clamamus, Abba Pater, quo sentiunt, se in magnis doloribus erigi, qui sustentant se cogitatione Euangelij & inuocatione, sicut Paulus inquit: Spiritus opitulatur infirmitati nostrae.

Haec testimonia saepe cogitanda sunt, ac de Sexto simus vigilantes, ne id nobis excutiatur fanaticorum hominum praestigijs, vt Anabaptistae & Stenckfeldiani falsos adflatus iactant, qui remoto verbo Dei, fingunt in ocio se habere suos quosdam Enthusiasmos, vt comperi talium multorum mendacia, & Monasteriense exemplum multorum ostendit & vanitatem & maliciam. Scribit Stenckfeldius, Deum sese communicare hominum mentibus sine medio, ac inde ratiocinatur, accendi diuinos motus, non cogitatione scriptae doctrinae, non ministerio Euangelij, sed

simul

ſimulatione toruitatis, & geſtuum tragœdijs, ſi miſceant ſermoni ficta ſuſpiria & Crocodili lacrymas, & alias impoſturas arte accerſitas, In quibus maximè augent autoritatem obtrectatio & Paradoxa, ut Sebaſtianus Francus docentibus maledicebat, & collegerat magnum volumen dictorum Propheticorum & Apoſtolicorum, quæ in ſpeciem non congruere viderentur. Inde hoc extruebat, non ex litera iudicandum eſſe, ſed iudicium eſſe Enthuſiaſmi. Et ante in Paradoxis ſpargunt accommodata ad adfectus vulgi, & ad amplificationem licentiæ.

Sunt & qui libros Sibyllinos circumferunt, ex quibus ſumunt oracula accommodata ad eorum adfectus, quibus adſentiantur.

Hoc genus Corybantum conſiderandum eſt, & firmiſsimè retinenda eſt Regula: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Item, Ad Legem & ad teſtimonium. Item, Euangelium eſt potentia Dei ad ſalutem omni credenti. Nec ſunt audiendi impoſtores, qui vociferantur

rantur

rantur, adflatus aliunde petendos esse sine cogitatione scriptæ doctrinæ. Tenenda est regula filij Dei, qui iubet prædicare pœnitentiam & remißionem peccatorum in nomine suo.

Ad hunc vsum referatur doctrina, vt crescant in nobis cogitatione verbi Dei Pœnitentia, Fides, Inuocatio, noua Obedientia, & celebretur Deus veris officijs, iuxta dictum: Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Nam struantur insidiæ hominibus iactandis adflatibus, vt sæpè vidimus hac arte tanquam fascino populum ab impostoribus deceptum esse. Ideo Filius missus est, vt promißionem reconciliationis arcanam & ignotam omnibus creaturis patefaceret, & hac audita fides accendatur, & Deus sese nobis communicet, Sicut Paulus inquit: Fides ex auditu est, auditus per verbum Dei. Quare contumelia Filium DEI adficiunt, & fidem & omnia exercitia fidei tollunt illi Corybantes, qui abducunt mentes à scripta doctrina.

Quanti

Quanti furores secuti essent, si remotis scriptis Propheticis & Apostolicis cuilibet hypocritæ liceret ficta oracula ex suo Enthusiasmo tanquam in sua tripode proferre? ac eius rei exempla vidimus in tragœdia Monasteriensi & alibi. Quare omnes pij Doctores & auditores constanter illis deliramentis aduersari debent.

Tuum igitur Petre consilium & studium laudo, quod & adhortatores ad lectionem omnibus pijs, sicut Paulus inquit: Sis aßiduus in lectione, monstrans viam ad singulos libros, monstratis argumentis. Vtinam magis ad lectionem & piam precationem assuefieret iuuentus, quàm ad cauillationes disputationum. Certè enim rebus rectè explicatis, & non falsa constituta forma doctrinæ, oportet disputationum esse modum. Et verißimum est dictum:

Τὸ λίαν ἀκριβὲς συκοφάντας ποιεῖ.

Cumq; sapientia inclyti Regis, & piorum doctorum in regno vestro diligentia, sic regantur studia discentium, vt non concedatur licentia cauillandi, vtiliter con-

ter consulitur Ecclesiarum tranquillitati & ingenia ad modestiam adsuefiunt. Omnia quamuis rectè tradita labefactari possunt, si cauillationes audiantur, quales olim Pyrrhoniorum & Academicorum fuerunt. Ideo grauissimè Paulus ad Philippenses iubet doctrinæ Canonem retineri.

Oro autem Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, vt & seruet & gubernet Ecclesias in regno Danico & in Germania, & faciat, vt semper in ipso vnum sint. Bene vale. Calend: Februarij, Anno 1557.

Deus est Pastor meus.

T Deus est Pastor ~~noster~~ meus, &
me ducit euntem,
Eius & ad nutum pabula sec-
ctor ouis.
Hoc præsente mihi contagia nulla nocebunt,
Nil mihi præsidij, copia nulla deest,
Namq; vagam reuocans in pascua pinguia misit,
Et læto irrigui gramine pascit agri.
Fontis & illimes ad aquas deduxit amœni,
Vnde aura optati grata vigoris abit.
Hinc mihi languentes instaurat suauiter artus,
Hinc animæ recreat viscera tota meæ.
Ille mihi custos recto me tramite ducit,
Iusticiæ tutum qua via monstrat iter.
Nomen ei iustus, caussa mihi nominis, ultrò
Iusticiæ donat robur & arma suæ.
Hinc etiam mortis si cœca in valle vagabor,
Militiæ metuam nulla pericla meæ.
Tu quoniam mecum Deus es, tu pastor euntem
Et regis, & tuto tramite ducis ouem.
Vera mihi præbent dulci solatia fructu,
Virga tua & baculus, muneris arma tui.
Virga tua & baculus, verbi diuina potestas,
Ferrea quod subito corda tremore quatit:

Hæc

Hæc ego dum lætor, te sic curante parata est
Ante oculos splendens regia mensa meos.
Scilicet vt videant intabescantq; videndo.
Qui mihi perniciem nocte dieq; parant.
Tu mea Balsameo perfundis tempora nardo,
Vnde abit in totum cor mihi suauis odor.
Adde quod & latices mihi te miscente salubres
Mensura est calicis plena fluensq; mei.
Ergò ego dum carpam concessæ pabula vitæ.
Donec in hac mundi fece superstes ero:
Me tua contiguo præcedet gratia passu,
Me tua non renuet cura paterna sequi.
Sic habitabo tui felix sacraria templi,
Perpetuòq; domus me teget vmbra tuæ.
Discite mortales summum decus esse bonumq;
Vnius in templo posse manere Dei.

Iohan. Stigelius.

EPIGRAMMA DE MONARCHIIS.

Spicis vt iacent disiecti membra Coloßi,
Qui Chaldæa olim visus in arce fuit.
Stat tantùm pars ima pedum ferroq́ ludoq́,
Mixta, statim rimis corruitura suis.
Deleuêre vrbes Turci populosq́ potentes.
Sunt igitur ferrum cætera regna lutum.
Sed lapis absq́ manu celso de monte reuulsus,
Mox aderit iudex filius ipse Dei:
Totius & plantæ delens ferrumq́ lutumq́,
Regna dabit populo non peritura suo.
Ergò Dei Gnato se dedant pectora nostra,
Ipsius & discant iussa verenda sequi.
O λόγε Gnate Dei nostris in mentibus adsis,
Et flatu accendas pectora nostra tuo.

Philip. Melanth.

D R

suspicim
mus è c
Et vt q
cra scri
pientian
risæos d
esset: an
ra doctr
etiam d
strat, lo
Est
Veteris
CRA, i
& à Sp
lata.
Po
in tres

DE AVTORITATE VERBI DEI ET SACRAE scripturæ.

Anta debet esse autoritas verbi Dei seu scripturæ sacræ apud omnes, vt nemo de ea re dubitare debeat: Sed quemadmodum suspicimus in cœlum oculis nostris: ita cogitemus è cœlo sacram scripturam delatam esse. Et vt qui è cœlo venit, super omnes est: ita sacra scriptura longè superat doctrinam & sapientiam hominum. Christus interrogauit Pharisæos de doctrina Iohannis Baptistæ, an è cœlo esset: an ex hominibus, Significans illa duo genera doctrinæ longè à se inuicem distare. Quod etiam disputatio Christi cum Nicodemo demonstrat, Iohan.3.

Est autem Verbum Dei, sacra scriptura Veteris & Noui Testamenti, quæ dicitur SACRA, *id est, seperata ab omnibus alijs scriptis, & à Spiritu sancto descripta, & est è cœlo delata.*

Porrò, Christus diuidit Vetus Testamentum in tres partes. Lucæ vltimo, cùm inquit: Oportet

tet impleri, quæcunq; de Filio hominis scripta sunt.

IN { I. Mose / II. Psalmis. / III. Prophetis. } Reliqua his adhærent.

Nouum Testamentum comprehendit vt maximè Euangelia & Epistolas, quæ sunt Euangeliorum sigilla. Vt: ego Paulus sic subscribo, sic subsigno Euangelium Matthæi meo sanguine. Ego Petrus subscribo. Ego Iohannes &c.

Doctrina verò sacræ scripturæ duplex est. { LEGIS. & EVANGELII. }

Commendatur autem scriptura sacra. {
1. Sufficientia.
2. Veritate.
3. Vtilitate.
4. Autoritate.
5. Dignitate.
6. Aeternitate. }

SVFFIcientiam ostendit Christus, cùm inquit: Habent Mosen & Prophetas. Item: Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, Et Paulus Gal. 1. Si quis aliud Euangelium docuerit, Anathema sit. Esaie 8. Ad Legem & ad Testimonium. Deute. 8. Non addetis ad verbum meum, quod loquor vobis, Nec auferetis ex eo. Et 12. Quod præcipio tibi, hoc facito. Nec addas quicquam nec minuas.

II. VERITAS *scripturæ comprobatur in verbis Christi, Ioha. 8. Sermo tuus veritas est. Iohan. 2. Mandatum vetus & nouum verum est, & verum lumen iam lucet. Num. 23. Non est Deus quasi homo vt mentiatur.*

III. VTILI*tas scripturæ cernitur apud Paulum Rom. 15. Quæcunq; scripta sunt, ad nostram Doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. 2. Timo. 3. Omnis scriptura, diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, arguendum, &c.*

IIII. AVTOR*itas est Lucæ vltimo: Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in Mose, Prophetis & Psalmis de me. 2. Pet. 1. Non voluntate humana oblata est Prophetia, sed à Spiritu Sancto impulsi locuti sunt sancti homines.*

V. DIGN*itas apparet Esaia 55. Sicut cœlum à terra eleuatum est: sic etiam cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Et Christus: Nolite sanctum dare canibus, ne proijciatis Margaritas ante porcos.*

VI. AETERNI*tas, Vt Verbum Dei manet in æternum. Et in Luca: Cœlum & terra transibunt, Verba autem mea non transibunt. Iohan. 16. Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.*

DE SACRIS BIBLIIS & libris Veteris & Novi Testamenti.

BIBLIA, æ, seu Biblia, orum, quanquam in genere Librum seu Libellum significat: Tamen specialiter dicuntur SACRA BIBLIA, libri Veteris & Novi Testamenti SACRA quidem, propter sacram Theologiam seu literas sacras, & doctrinam diuinam, à sapientia mundi separatam, & è cœlo delatam. BIBLIA, quia in eis multi libelli continentur, quorum primus est Genesis, vltimus verò Apocalypsis.

PRIMA DIVISIO Bibliorum.

Sacra Biblia diuiduntur in Testamentum. { VETVS & NOVVM.

VETVS Testamentum continet libros sacros, qui sunt editi ante Christum natum, vt libri Mosi, Psalmorum & Prophetarum, cum alijs aliquot, qui numero sunt quadraginta octo.

NOVVM Testamentum continet libros, qui sunt editi post Christum natum, vt: libri Euangeliorum & Epistolarum, cum alijs, qui sunt numero viginti & septem.

SECVNDA DIVISIO.

Sacra Biblia diuiduntur in Sex partes, quantum ad librorum differentiam attinet. Sunt enim alij libri Bibliorum	Legales. Historiales. Doctrinales. Prophetales. Euangelici. Epistolares.

I. LEGALES, sunt quinq; libri Mosi, Quia Lex maximè in eis descripta est.

II. HISTORIALES, qui simpliciter Historias seu res gestas continent, vt sunt libri.

1. Iosuæ.
2. Iudicum.
3. Ruth.
4. Regum.
5. Paralipomenon.
6. Esdræ.
7. Nehemiæ.
8. Tobiæ.
9. Iudith.
10. Hester.
11. Maccabæorum.
12. Acta Apostolorum.

III. DOCTRINALES, qui doctrinam singularem continent, ad ædificationem audientium, vt sunt libri.

1. *Iob.*
2. *Psalmorum.*
3. *Prouerbiorum.*
4. *Ecclesiastis.*
5. *Canticorum:*
6. *Sapientiæ.*
7. *Iesu Syrach.*

IIII. PROPHETALES,*qui sunt à Prophetis prædicati & scripti, quorum quatuor Maiores, reliqui verò Minores dicuntur.* MAIORES, *quia maiores & longiores libros scripserunt:* MINORES *verò, quia minores & breuiores libros scripserunt.*

V. EVANGELICI *libri, qui continent Euangelicas historias de Saluatore nostro Christo, à quatuor Euangelistis descripti.*

VI. EPISTOLARES, *sunt Apostolorum scripta & literæ, præsertim Apostoli Pauli.*

TERTIA DIVISIO.

Bibliorum libri alij sunt. { CANONICI. / APOCRYPHI.

CANONICI *libri sunt, quibus autoritas Ecclesiasticorum dogmatum conseruatur.*

APOCRYPHI *seu dubij sunt, de quorum fide dubitatur, & tantùm ad ædificationem* *plebis*

plebis valent, non ad confirmanda Ecclesiastica dogmata, vt sunt libri.

1. Iudith.
2. Sapientiæ.
3. Tobiæ.
4. Iesu Syrach.
5. Baruch.
6. Maccabæorum.
7. Fragmenta in Hester & Daniele.

Reliqui omnes sunt Canonici libri, Alio nomine AVTHENTICI. Vnde scriptura Canonica & Authentica nomen habet. Et Canonici, qui sacram scripturam legunt seu interpretantur.

DE LEGALIBVS SEV quinq; libris Mosi.

LIBRI Mosi nomen habent Græcum Πεντάτευχον, à numero quinario, quia Quinq; tantum sunt. Et ex Ebræo quinq; quinquinnitates dicuntur. Adscribuntur autem Mosi, vel quia Moses eos scripsit: vel quia Mosi historiam continent, & quid seruus ille fidelis Moses egerit in domo Dei, Cum Esaias Propheta dicatur horum librorum scriptor fuisse. Sunt autem hi quinq;.

1. *Genesis.*
2. *Exodus.*
3. *Leuiticus.*
4. *Numeri.*
5. *Deuteronomium.*

I. DE GENESI.

GENESIS *à gignendo nomen habet, seu à generatione: Quia liber est generationis Mundi, propter creationem rerum, & propter restaurationem post diluuium. Habet autem Quinquaginta Capita, nec non in sex partes diuiditur principales, propter sex illustres personas, quarum historia seu res gestæ in Genesi describuntur, Vt.*

1. A *primo capite vsq; ad sextum describitur* ADAM.
2. A *sexto capite vsq; ad duodecimum* NOE.
3. A *duodecimo vsq; ad vicesimum* ABRAHAM.
4. A *vicesimo vsq; ad vicesimum octauum* ISAAC.
5. A *vicesimo octauo vsq; ad tricesimum septimum* IACOB.
6. A *tricesimo septimo vsq; ad finem libri describitur* IOSEPH.

Continet

Continet autem Genesis in summa.

- I. INITIVM MVNDI.
- II. *Diluuium.*
- III. *Incendium Sodomorum.*
- IIII. *Destructionem Babel.*
- V. *Res gestas Patriarcharum.*
- VI. *Maxime verò Lapsum generis humani, & restaurationem per Semen mulieris benedictum, id est,* IESVM CHRISTVM.

II. DE EXODO.

Exodus ab exeundo nomen habet, quia describitur hic exodus filiorum Israel de Aegypto, Nec nonnullorum conuersio in deserto, vbi LEX *est promulgata, quoniam nesciebatur, quid esset peccatum. Tunc enim dedit Deus Legem Decalogi populo suo. Deinde Ceremoniales & Iudiciales leges per Mosen instituit, vt Religio, & Politia apud Iudæos conseruarentur. Quibus omnibus, vt extructione Tabernaculi Christus adumbratus est, vt Lex est Pædagogus in Christum.*

PRINCIPALIS DIuisio Exodi.

A primo capite vsq; ad septimum post descriptionem natiuitatis. II. *Occultationis* III. *In aquam proiectionis.* IIII. *Adoptionis.* V.

Fuga,

Fugæ. VI. Coniugij Mosi, Dat Deus & mandatum redeundi in Aegyptum, & educendi populum Israeliticum (quia seruitute acerba premebatur à Pharaone) ex Aegypto. Quod mandatum post longam tergiuersationem exequitur tandem (in medio quarti capitis) & vadit in Aegyptum, & cum fratre Aarone ingreditur ad regem Pharaonem, & expostulat cum illo de populo dimittendo, qui numeratur in sexto capite.

II. A septimo capite, vsq; ad duodecimum, describuntur decem plagæ Aegypti, vt sunt:

versus: Sanguis, Rana, cimex, musca bestia, pestis & ulcus, grando, Locusta nocens, tenebræ, mors protogonorum.

1. Sanguinis.
2. Ranarum.
3. Pediculorum.
4. Muscarum.
5. Pestis pecorum.
6. Vlcerum vesicarum.
7. Grandinis.
8. Locustarum.
9. Tenebrarum.
10. Mortis primogenitorum.

III. A duodecimo capite vsq; ad decimum sextum describitur liberatio populi Israelitici ab Aegypto, non sine persecutione, tamen in potenti manu Dei.

IIII. A decimo sexto capite vsq; ad vicesimum describitur profectio populi Dei per desertum.

sertum & murmuratio. Dei verò liberatio in MAN & conturnicibus.
V. In vicesimo capite datur Mosi DECALOGVS.
VI. A vicesimo primo capite vsq; ad vicesimum quintum Iudiciales leges ordinantur.
VII. A vicesimo quinto vsq; ad tricesimum secundum ordinantur leges Ecclesiasticæ seu Ceremoniales, de structura Tabernaculi.
VIII. A Tricesimo secundo capite vsq; ad tricesimum sextum dantur Tabulæ Decalogi.
IX. A Tricesimo sexto vsq; ad quadragesimum caput describitur extructio Tabernaculi.

In vltimo capite, nempè in quadragesimo describitur erectio Tabernaculi. Tantum de Exodi libro.

III. DE LEVITICO.

LEVITICVS tertius liber Mosi, nomen habet à Tribu Leui propter Sacerdotium Aaron, quod ordinatur in hoc libro cum suis legibus & instituitur propter peccatum purgandum & expiandum, vt significet verum Sacerdotem CHRISTVM IESVM, agnum Dei, qui tollit peccata mundi. Huc enim pertinent Leuitica Sacrificia, Leuiticæ sanctificationes, & immundiciæ, & aliæ Leuiticæ obseruationes, quibus Christus adumbratur.

Diuidi-

Diuiditur hic liber in multas particulas, quia multas continet obseruationes Ceremoniales seu Ecclesiasticas, vt meritò vocetur ordinatio Mosi Ecclesiastica.

Ab initio primi capitis vsq; ad sextum caput describuntur aliquot sacrificiorum species, vt in hoc libello multa continentur, quarum quædam hîc sunt commemorandæ.

I. Primum genus HOLOCAVSTVM Brandoffer / quasi totaliter comburendum sacrificium, quia totum deberet comburi, & inde nihil reseruari, sicut ex aliis speciebus deberent quædam Sacerdotibus reseruari, Capite primo.

II. OBLATIO Madeoffer/ alioqui Carbam & Micam, id est, donum seu munus dictum hoc sacrificium, vt oblatio multiplicum panum, Capite secundo.

III. HOSTIA PACIFICORVM Danckoffer / qua homines reconciliati & pacem consecuti, gratias egerunt Deo. Vnde à Pace nomen habet apud Ebræos, vt sit sacrificium gratiarum actionis per animalia munda vtriusq; sexus, ab Homine recepto & reconciliato oblato, Capite tertio.

IIII. HOSTIA PRO PECCATO, Sündoffer/ sacrificium, quod deberet offerri

ferri pro peccato Sacerdotis, Populi, Principis, Capite quarto.

V. *Sunt & aliæ species adiungendæ, quarum infra fit mentio in hoc libro, vt:* HOSTIA *pro* IGNORANTIA, *Sacerdotis, Principis, Populi.*

VI. HOSTIA *pro Delicto.* Vskydoffer/ *seu* Vannkundtghedesoffer.

VII. LIBANVM Drinckoffer/ *Ebraicè Nesich.*

VIII. VOTIVVM *sacrificium* Löffelsensoffer / eller Löteoffer/ *Ebraicè Neder: quando homines sua sponte fouebant aliquod votum Sacrificij.*

IX. ANATHEMA Banoffer/eller Forbandelselsoffer / *quando maledixerunt sibi homines, Si, hoc aut illud reciperent, illudue, quo maledixerunt sibi, debet offerri Domino.*

Summa, in quinq; prioribus capitibus describuntur variæ species sacrificiorum, & causæ, pro quibus offerri deberent.

A capite sexto vsq; ad nonum recensentur variæ leges sacrificiorum, vt I. *Holocausti.* II. *Hostiæ pacificorum.* III. *Hostiæ pro peccato. Item conseruationis.*

A nono vsq; ad vndecimum, tria nobis in exemplum descripta sunt. Primò, obedientia erga Deum, capite nono. Secundò, Inobedientia

erga

erga Deum capite decimo. Tertiò, Mandatum de sobrietate.

Ab vndecimo capite vsq; ad Decimum octauum, describuntur non solùm immunda animalia, sed etiam alia immundicies & expiationes, vt sunt:

1. Puerperarum, cap. 13.
2. Hominum Leprosorum, cap 13.
3. Mulierum Menstruarum, cap. 14.
4. Morticiniorum.

A decimo octauo vsq; ad vicesimum tertium, non solum gradus consanguinitatis in sexto præcepto describuntur, sed etiam alia præcepta copiosiori explicatione repetuntur.

A vicesimo tertio capite vsq; ad finem, sequuntur nunc aliæ diuinæ ordinationes, vt Festorum, & pro pauperibus. Secundò Votorum & Decimarum, Inde conciones & adhortationes ad obedientiam verbi Dei, additis comminationibus quod transgressores puniantur.

Hactenus de libro Leuitico, qui tradit leges & ordinationes Mosaicas, de externo cultu Dei, qui non solùm à Gentibus, Iudæos discernebant, sed in quo etiam se exercebant, non vt Holocaustis peccata abolerentur coram Deo (quia remißio peccatorum fit per solum Filium Dei) sed vt per hanc externam disciplinam, quæ suam mercedem annexam habuit, Deo seruirent.

III. DE LIBRO NV-merorum.

Hic liber à numerando nomen habet, quia populus Dei secundum Tribus numeratur, & ad exercitium Religionis disponitur, & singulis tribubus suæ mansiones & officia sua distribuuntur & ordinantur. Præterea recitantur multæ transgreßiones populi, multa pericula, multæ pœnæ, multaq́ interim beneficia Dei populo collata, inter montem Sinai & terram promißionis versanti. Quæ omnia Christum respiciunt, propter quem instituta fuit Respublica Israelitica. Et vaticinium Balaam de Regno Christi continetur in hoc libro.

Diuiditur autem hic liber in multas partes.

Ab initio libri vsq; ad quintum caput numerantur in genere primùm omnes Tribus populi Israelitici, & in circuitu Tabernaculi singularum Tribuum castra ordinantur. Deinde in specie numeratur Tribus LEVI, cui seorsim suæ officia Tribuuntur.

A quinto capite vsq; ad septimum, describuntur variæ leges, vt: 1. Eijciendorum extra castra, 2. Zelotypiæ, 3. Nazareorum. Quibus addita est in fine sexti capitis formula Benedi-

ctionis qua nostri ministri, finita Christi Cœna (pro ITE MISSA) vtuntur, cuius tres sunt particulæ.

I. Benedicat DOMINVS te, & custodiat te.

II. DOMINVS illuminet te vultu suo & misereatur tui.

III. DOMINVS leuet faciem suam, super te, & det tibi pacem.

A Septimo capite vsq; ad vndecimum descriptæ sunt variæ ordinationes, propter egregia Principum munera, quæ in dedicatione Tabernaculi erecti, & Altaris offerebantur, Vt: Ordinatio consecrationis Leuitarum in octauo capite, Ordinatio Festi PASCHAE in nono capite, Ordinatio Tubarum in decimo capite. Quæ pars ordinatur in fine Orationis Mosi, ante, eleuationem & dispositionem Arcæ.

Ab Vndecimo vsq; ad Decimum septimum describuntur horrenda exempla, quibus homines ad timorem induci debent.

I. Murmur populi pro carnibus, & pœna murmurationis.

II. Seditio Aaron & Mariæ sororis eius, lepra percussæ contra Mosen.

III. Perfidia exploratorum terræ Canaan, qui populum perterrefaciunt.

IIII. Popu-

IIII. *Populi murmur & fletus, & pœna incredulitatis.*

V. *Pœnæ peccantium per ignorantiam, superbiam & colligentis ligna Sabbato.*

V. *Seditio & pœna* { CORAE. DATHAN. ABYRON.

A decimo septimo vsq; ad vicesimum primum, præter Miraculum de florente virga Aaronis, describitur dignitas, officium & præmium Sacerdotum & Leuitarum, cum ordinatione Lustralis aquæ ex cinere iuuenci. Quibus additur historia de morte Aaron, & Mariæ sororis ipsius.

A vicesimo primo capite, vsq; ad vicesimum quintum post victoriam in bello contra Cananæos describitur horrendum murmurationis exemplum ignitis serpentibus punitum, vbi æneus serpens Christum repræsentauit. Iohan. 3. Mox per tria capita benedictio populi, & Prophetia Balam de Christo describitur.

A vicesimo quinto capite vsq; ad vicesimum octauum, præter horrendam Fornicationis pœnam iterum murmeratur populus ante diuisionem terræ Canaan, & promulgatur Lex hæreditatis.

A vicesimo octauo capite vsq; ad tricesimum primum describuntur ordinationes Sacrificiorum in singulis Festis, vt:

Sacrificium:
1. IVGE seu Quotidianum.
2. Sabbatorum.
3. Nemeniarum.
4. Paschale.
5. Pentecostes.
6. Tubarum.
7. Propitiationis.
8. Tabernaculorum.
9. Collectionis.

His additur variorum votorum descriptio.

A tricesimo primo vsq; ad finem politica quædam ordinantur, vt:

I. Distributio spoliorum post victoriam, in bello contra Amelechitas.

II. Particularis distributio terræ Canaan.

III. Enumeratio mansionum, in quibus Israelitæ per quadraginta annos interdum quieuerunt.

IIII. Descriptio limitum terræ Canaan, Et electio eorum, qui futuri erant diuisores, cum parte Leuitarum, ciuitatibus refugij, & possessionibus, non ad aliam Tribum transferendis.

Hæc omnia plena sunt exemplorum Fidei & incredulitatis, transgreßionum, pœnarum, & mirabilium ordinationum Dei, Christum in carnem venturum respicientia.

V. DE DEVTERONOMIO.

DEVTERONOMION Δεύτερος & Νόμος, id est, à secundæ Legis recitatione seu promulgatione nomen habet. Quicquid enim in Exodo & Leuitico, quantum ad Morales, Ceremoniales & iudiciales leges attinet, dictum & propositum est, id omne Moses in hoc libro ferè repetit. Nam hoc necessarium fuit, vt populus propter inobedientiam adflictus, rursus ad obseruationem legis adduceretur. Ideo Moses legem repetit, vnà cum omnibus rebus gestis, quæ illis contigerunt. Præterea quæ ad Sacerdotium spectabant, & à nouo declarat omnia, quæ ad spiritualem & corporalem politiam pertinebant, quæ omnia tandem eò refert, vt ad Christum nos inuitent, de quo capite 18. clarè vaticinatur: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum &c. Lex enim est Pædagogus ad Christum, Et finis Legis Christus est.

Hic liber in quatuor partes principales commodissimè diuiditur.

I. Ab initio vsq; ad quintum Caput quædam anteácta opera, & beneficia Dei quibus populus suæ ingratitudinis atq; inobedientiæ pariter & diuinæ beneficentiæ, & ad obediendum Deo grat uiter admonetur.

II. A capite Quinto vsq; ad Vicesimum, rep petit ea, quæ fidem vel promouere, vel impedire possunt, & ad spiritualem politiam, & verum Dei cultum in prima Tabula potißimum spe-ctant. Primum enim vsq; ad 13. caput, Decalo-gum repetit cum egregiis admonitionibus & ad-hortationibus ad timorem Dei: & obseruatio-nem decem mandatorum Dei; Et dehortationi-bus ab Idolatria Gentium, præsertim post occu-pationem terræ Canaan, cum aliquot historias rum recitatione. Deinde repetit fideliter ordi-nationes Ecclesiasticas de ministris & ministerio verbi, de Decimis, de anno Iubilao, de præcipuis Festis, de electione Magistratus, de Iure Sacerdo-tij, de ciuitatibus Refugij.

III. A Decimo tertio capite vsq; ad Vicesi-mum, omnia quæ cultum primæ Tabulæ respici-unt.

IIII. A vicesimo vsq; ad tricesimum primum repetit ea, quæ caritatem in secunda Tabula, vel promouere vel impedire possunt, & quæ ad corporalem politiam pertinent, vt sunt politicæ ordinationes.

1. De rebus bellicis.
2. De operibus caritatis.
3. De aptis ad officium, in cœtu acceptantium.
4. De libello repudij.
5. De gratitudine erga verbum Dei.

Quibus adduntur pœnæ transgreßionis mandatorum Dei, nec non obseruationis præmia. Et quod maximè consolatorium est, ostendit capite 30. peccantibus esse reditum per pœnitentiam ad misericordiam Dei.

V. A tricesimo primo capite vsq; ad finem libri commemorantur ea quæ circa mortem Mosi gesta sunt. Primùm enim consolatur populum, ne propter mortem ipsius contristetur, aut animum reijciat. Deinde egregio carmine Deo gratias agit, & quæ ventura erant in terra promißionis vaticinatur, Mox benedicit populo singulisq; tribubus, exemplo Iacob Patriarchæ Genes. 49. Valedicens eis benè precatur, & quæ eis ventura sint, vaticinatur. Postremò montem ascendit, & accipiens à Deo consolationem ex hac vita discesßit, Et vt piè creditur, corpore & anima (sicut in monte Thabor cum Elia apparuit) in cœlum delatus est.

Huc vsq; Πεντάτευχον Mosi, quod à numero Quinario, & à verbo τεύχω, quod signifi-

eat instruo, Quasi sit instrumentum, quod quinq; Libris constet, nomen habet, In solum Dominum Iesum Christum respiciens, vt ipsemet Christus cùm aliàs, tùm præcipuè Lucæ vltimo testatur, cùm inquit: quæ scripta sunt de filio hominis in Mose &c. Præterea loci ex Mosi citantur in nouo Testamento.

DE LIBRO IOSVAE.

SEquuntur libri aliquot Historiales ordine vsq; ad librum quintum Iob, inter quos præcipui sunt priores, vt Iosuæ, Iudicum & Regum in quibus abunde satis discamus. 1. Timorem Dei & Fidem. 2. Infirmitatem & crucem. 3. Pœnitentiam & resipiscentiam. 4. Patientiam & consolationem.

Liber Iosuæ nomen habet ab ipso IOSVA filio NVN, qui aliàs dictus est IESVS NAVE. Mosi successit in officio Magistratus. Et quemadmodum Moses populum ex AEgypto liberatum per desertum, quadraginta annos duxit & gubernauit, non sine potenti manu Dei: Sic Iosua populum in terram Canaan, seu in terram promißionis, eadem Dei potentia, fortiter expugnatis vrbibus, interfectis & profligatis Gentibus, introduxit, & inter eos terram distribuit. Vbi hæc tria sunt seorsum obseruanda.

I. Quod Deus seruat promissionem suam quam que Patriarchis factam de terra Canaan.

II. Quod politia Israelitica sit conseruata propter prædicationem de Semine mulieris benedicto Domino nostro Iesu Christo.

III. Quod Deus pugnet pro suo populo contra impios, quorum peccata deuastatione & interfectione punit, omnibus impijs in exemplum, vt resipiscant.

HIC LIBER DIVIDITVR POTISSIMUM vt liber Deuteronomij, in quatuor principales partes.

I. Ab initio vsq; ad sextum Caput, præter vocationem Iosue, & confirmationem ipsius ac Reipublicæ Israeliticæ gubernationem, nec non Exploratorum emissionem, periculum & reuersionem, describitur miraculosus Iordanis fluuij transitus cum suo memoriali, cumq; nouo circumcisionis intermissæ per quadraginta annos, mandato, Paschæq; celebratione.

II. A sexto Capite vsque ad decimum tertium describuntur, præter fœdus cum Gabionitis & peccatum anathematis, vrbium vt Iericho, Hay, &c. expugnationes & multorum Regum interfectiones, quos enumeratos habet

Caput duodecimum, vt DEVM pro suo populo fortiter pugnare, nec non impios delere videamus.

III. A Decimo tertio vsq; ad Caput Vicesimum describitur diuisio terræ Canaan, & per sortes secundum Tribus Israelitarum distributio, qua Dei promissio vera esse declaratur.

IIII. A Vicesimo capite vsq; ad finem definiuntur Ciuitates refugij, & agri suburbani Leuitarum. Deinde remittuntur in sua, Ruben, Gad, & dimidia tribus Manasse, iuxta pactum Nume. 32. Mox cura Iosuæ de posteris per egregiam exhortationem & societatis gentium prohibitionem indicatur. Postremò longa beneficiorum Dei commemoratione præmissa, nec non percusso fœdere, populum reuocat ad Deum. Vltimò mors Iosuæ, & Eleazari filij Aaronis, ossiumq; Ioseph sepultura indicantur.

DE LIBRO IVDICVM.

LIBER IVDICVM ab illis iudicibus, qui post Iosua dominati sunt in Israël, nomẽ habet. Continet enim descriptionem progressus Israëlitici post mortem Iosuæ sub iudicibus, qui mirabiliter populum ab hostibus defenderunt. Vbi obseruandum est, quod eadem de causa Deus conseruauerit Rempublicam Israëlis, quæ

eam instituit, nempe propter Filium suum, qui ex IVDAICO populo nasceretur.

Porrò hoc obseruandum est, quòd populus veteris Testamenti fuit sub quatuor generibus potestatis, iuxta rationem temporum.

I. Primùm fuerunt sub Patria potestate, tempore Patriarc harum Mosi & Iosue.

II. Deinde sub Iudiciaria potestate, tempore horum Iudicum.

III. Sub Regia potestate, tempore Regum.

IIII. Sub Pontificia potestate, tempore pontificum usq; ad Christum, qui vnus pro omnibus primò Pater æternus est. Secundo iudex viuorum & mortuorum. Tertiò Rex Regum. Quartò Pontifex æternus.

Fuerunt autem Iudices numero sedecim.

1. IVDAS.
2. Simeon.
3. Othoniel.
4. Aroth.
5. Sanyar.
6. Delbora Prophetissa.
7. Baruch.
8. Gedeon, qui & Hierobal.
9. Abimelech.

10. Tholu.
11. Iayr.
12. Iephte.
13. Abapsan.
14. Achyalan.
15. Abdon.
16. SAMSON.

Diuiditur autem liber Iudicum secundum ordinem personarum, pro vt in Israel dominatæ sunt.

Ab initio libri vsq; ad sextum caput describuntur historiæ septem. Iudicum, Iudæ Simeonis, etc. inter quos Delbora Prophetissa Canticum egregium canit, Capite quinto.

A sexto capite vsq; ad decimum tertium, præter Historiam Gedeonis & filij eius Abimelech, describuntur & alij tres iudices, Thola, Iayr & Iephte, de immolanda filia, cap. 11.

A decimotertio vsq; ad 17. Historia Samsonis pulcherrima describitur. Et per hoc scortum commendatur Samson. quòd Christi typum gessit.

A Capite decimo septimo vsq; ad finem libri præter idolum Michæ & filios Dan, describitur horrenda & lamentabilis historia, de vxore Leuitæ, propter quam stupratam, collapsam, mor-

mortuam & in duodecim partes diuisam, tota ferè Tribus BENIAMIN deleta est, vt vel ex hoc vno exemplo Deum adulteria grauißimè & horrendißimè punire discamus.

Hac vsq; liber Iudicum, in quo sunt multa exempla nobis proposita, quæ nos ad pœnitentiam inuitant, vbi Deum videmus grauißimè punivisse semper Idolatriam & alia horrenda scelera. Pœnitentibus verò misericordem fuisse, vt meritò vocetur liber de ira & misericordia Dei.

DE LIBELLO RVTH.

Libellus RVTH nomen habet à Ruth muliere Gentili, nempe Moabitide, seu ex populo Moab, qui fuit filius Loth, Genes. 16. Hic libellus continens tantùm 4. capita, præter hoc quod exemplum est œconomicæ industriæ, etiam hoc declarat, quòd Gentes eo tempore Deo curæ fuerint, & quòd Euangelium etiam Gentibus reueletur, postquam hæc Ruth, & similes ex Gentibus, Abrahæ semini iunguntur.

Continet autem hic libellus partem Genealogiæ Dauidis, quæ ab Euangelista translata est, in Genealogiam Christi, vt ita hunc quoq; libellum Christum respicere videas, & Christum ex peccatoribus & peccatricibus ad abolenda

pecca-

peccata nasci iam olim decreuisse scias, adeoq́; salutem ad Gentes quoque pertinere non dubites.

Diuiditur autem in duas particulas.

1. In duobus prioribus capitibus exemplum est de Ruth quòd nurus omnes erga Socrus suas humiliter & officiosè se gerere debeant, 2. In posterioribus exemplum castitatis in Boas.

DE LIBRIS REGVM.

LIBRI historiales quatuor, qui REGVM libri inscribuntur, secundum vulgatam editionem, sunt apud Ebræos duo tantùm libri, quorum prior Samuelis dicitur, & apud Latinos in duos libros diuiditur, qui Samuelis libri dicuntur. Posterior verò Regum, qui itidem in duos libros diuiditur, qui Regum libri dicuntur.

Fuit autem Samuel Propheta Dei sub Saule Rege fidelissimus & constantissimus, à quo priores duo libri nomen habent, in quorum altero Saulus, in altero verò Dauidis historia describitur.

Posteriores verò duo libri propriè Regum libri dicuntur, quia omnium aliorum Regum, tàm in Iuda, quàm Israel historias continent.

IN primo libro Samuelis describitur incoatio tertiæ potestatis nimirum Regiæ sub impio Rege Saule, sub quo Regnum & Monarchia in Israël instituta est.

IN secundo libro Samuelis transfertur regnum à familia Saulis, in familiam Dauidis, Regis & Prophetæ pijssimi, qui corona Prophetarum meritò vocatur.

IN primo libro Malachim, hoc est, iuxta vulgatam editionem, in tertio libro Regum, describitur primùm historia SALOMONIS Regis, sub quo templum in Ierusalem Domino ædificatum est. II. Deinde regnum in duas partes, scilicet Iuda & Israël diuisum est, & aliquot regum, vtriusq; partis, historiæ describuntur.

IN secundo libro Malchim, id est, in quarto libro Regum vulgariter, ordine Reges omnes describuntur, in Israël & Iuda. Præterea deuastationes & abductio populi Israël in Assyriacam captiuitatem: Iuda vero in Babylonicam captiuitatem. Interim ornantur hi libri promissione de Christo, quæ facta est Dauidi, 2. Reg. 3.

CATALOGVS REGVM
populi Iudaici.

SAVL impius 1.Reg.9.
DAVID pij Reges. 2.lib. Reg.
SALOMON 3. lib.

Hi tres regnauerunt super totum Israeliticum & Iudaicum populum, ante dissipationem Tribuum. Postea decem tribus à duabus defecerunt, & facta sunt duo Regna, vt regnum IVDA, id est, duæ Tribus, scilicet IVDA, & BENIAMIN, Et Regnum ISRAEL, hoc est, aliæ decem Tribus.

REGES IVDA.

1. ROBOAM impius, 3.Reg.12.& 14.
2. ABIAS impius, 3, Reg.15.
3. ASA pius, 2. Reg. 15.
4. IOSAPHAT pius, 2.Reg 22.
5. ZAMBRIAS impius, 3. Reg.16.
6. IORAM impius, 4.Reg.11,
7. OCHOZIAS.
8. IOAS, 4.Reg.12.
9. AMASIAS, partim pius, partim impius, 4 Reg.14.
10. AZARIAS, qualis pater, talis filius, 4.Reg. 15.
11. IOATHAM, qualis talis &c.4.Reg.15.

12, Achas

12. ACHAS *impius, 4. Reg. 16.*
13. EZECHIAS *pius, 4. Reg. 18.*
14. MANASSES *impius, 4. Reg. 21.*
15. AMON, *qualis Pater talis Filius, 4. Regum 21.*
16. IOSIAS *pius, 4. Reg. 22.*
17. IOACHAS *pius, 4, Reg. 23.*
18. IOACHIM *impius, 4. Reg. 23.*
19. IOACHIM, *filius similis patri.*
20. ZEDECHIAS *impius. 4. Reg. 24.*

Hic Zacharias vltimus dux, Rex Iuda, ductus est cum populo Iuda in Babylonem, 4. Reg. 25. Mansitq; in captiuitate populus Iuda annos septuaginta, iuxta prophetiam Hieremiæ

REGES ISRAEL.

1. HIEROBOAM *impius, 4. Reg. 13.*
2. NADAB *impius. 3. Reg. 15.*
3. BASSA *impius, 3. Reg. 15.*
4. HELA *impius, 3. Reg. 16.*
5. ZAMBRI *impius, 3. Reg. 16.*
6. ACHAB *impius, 3. Reg. 18.*
7. OCHOZIAS, *4. Reg. 3.*
8. IORAM *impius, 4. Reg. 3.*
9. IEHV, *pro parte pius, pro parte impius, 4. Reg. 10.*
10. IOACHIM *impius, 4. Reg. 13.*
11. IOAS *impius, 4. Reg. 12.*

12. HIERBOAM impius 4. Reg. 14.
13. ZACHARIAS partim pius, partim impius, 4. Reg. 14.
14. SELLON impius, 4. Reg. 15.
15. MANACHEM impius. 4, Reg. 15.
16. PHACEAS impius, 4. Reg. 15.
17. PHACEA impius, 4. Reg. 15.
18. OSE impius, 4. Reg. 15.

Sub hoc vltimo Rege translatus est Israël in Assyrios, manens in captiuitate, 4. Reg. 17.

PRIMVS LIBER SAMVELIS in tres principales partes commodissime diuidi potest.

Ab initio vsq; ad nonum caput historia Samuelis, qui iudex & Propheta fuit in Israël describitur, vt:

Natiuitas, Vocatio, Oblatio, Senectus } SAMVELIS.

Interea etiam describitur pugna populi Dei contra Philistim, & Miracula ad arcam facta, nec non infortunium Heli Sacerdotis ex indulgentia filiorum, in fine huius partis prædicitur populo eius à Samuele.

II. A capite nono vsq; ad sedecimum, historia Saulis prima pars describitur, vt:

1. Vocat

1. Vocatio.
2. Vnctio.
3. Prophetatio.
4. Confirmatio.
5. Victoria.
6. Regnum.
7. Mansuetudo.
8. Transgreßio.

} Regis SAVLIS.

III. A decimo sexto capite vsq; ad finem describitur altera pars historiæ Saulis, in qua non solùm in pugna contra Philistim, sed multò magis in persequendo Dauide versatur vsq; ad mortem. Vbi non tantúm vnctio Dauidis, victoria contra Goliath, & confœderatio cum Ionatha, filio Saulis, sed etiam multiplex varia & periculosa fuga Dauidis, nec non eius liberatio describitur, vt quisq; videat, quomodo mirificauerit DOMINVS seruum suum, & eum ad inferos deduxerit & reduxerit, donec per crucem erectus, ad regni fastigium euasit, in Regem pijssimum & Prophetam sanctißimum.

SECVNDVS LIBER SAMVElis, qui totus continet historiam Dauidis, commode in tres partes principales diuidi potest.

I. Ab initio vsq; ad vndecimum Caput præter vindictam de proditoribus & interfectoribus Saulis, vnctio & inauguratio Dauidis in regnum post mortem Saulis describitur. Deinde felix successus, plenus humilitate, pietate, voluntate in ædificanda domo Domini, victorijs super Philisteos, & alios, misericordia, fidelitate, beneficijs &c. Cui facta est etiam promißio de Christo cap. 7. cuius fit mentio ad Ebræos, 10.

II. Ab vndecimo capite vsq; ad vicesimum secundum describitur Adulterium & Homicidium Dauidis, & post actam pœnitentiam ad Parabolicam prædicationem Nathan Prophetæ multiplex infortunium à proprijs filijs, qui stuprum intulerunt vxoribus Dauidis, Et seorsum periculum seditionis à filio Absolone cum alijs peccati pœnis, & regni ruina. Item, fame & alijs calamitatibus, quæ sequutæ sunt adulterium & homicidium Dauidis.

III. A vicesimo secundo capite vsq; ad finem sequuntur verba, Primum Carminis, & Gratiarum actionis. Deinde nouißima verba Dauidis, præter grauißimam in numerando populo offensionem Dei, & grauißimam peccati pœnam. quam inter tria pœnarum genera, data opinione, Dauid elegit, vt & hic egregium de ira & misericordia Dei librum habeamus.

TER-

TERTIVS liber Regum, qui primus, Melachim vocatur, nunc historiam Salomonis, nunc aliorum quorundam Regum continens, in tres principales partes diuidatur, ut prima pars sit de Salomone. Secunda de filio Salomonis Roboam, & aliquot alijs Regibus. Tertia de impio Rege Achab, deq; Regina impijssima Iesabel & Helia Propheta.

Salomonis historia diuiditur in tres partes.	
	1. Ante ædificationem templi.
	2. In ædificatione templi.
	3. Post ædificationem.

Ante ædificationem templi, ab initio vsq; ad quintum caput, præter historiam de senectute Dauidis, in 1. capite, & de morte eius, in 2. describitur inauguratio regni Salomonis, sapientia, iusticia & gloria eius, cuius & Christus mentionem facit, Matth. 6.

In ædificatione templi primùm agitur cum Rege Hyram de Materia. Deinde de forma. Postremo de fabrica & structura, à quinto capite vsq; ad octauum.

Post ædificationem Templi ab octauo capite vsq; ad 12. sequitur primùm benedictio Templi, cum oratione Salomonis. Inde ciuitatum extructiones, & magnificentia Salomonis, quam secuta est Libido, nec non horrenda idolatria, propter quam scissum est regnum Israel in duas

partes, & suscitatus est Hieroboam contra Salomonem, Sic solent florentissima Regna propter Idolatriam declinare, succumbere, & tandem perire. Postremò seruatur Salomon propter benedictum Semen mulieris, & in pace moritur, atq; in ciuitate Dauid patris sui sepelitur.

Secunda pars à duodecimo vsq; ad decimum septimum caput, continet præter Historias aliquot Regum, separationem regni Israël à regno Iuda.

Tertia pars à capite decimo septimo, vsq; ad finem libri, continet non tantùm Regis Achab, & Reginæ Iesabel impietatem, iniuriam & tyrannidem, sed etiam HELIAE Prophetæ orationem, constantiam, & tandem fugam atq; personale quadraginta dierum ieiunium. Vt hic liber sit admodum celebris, propter Regem Salomonem & Heliam Prophetam, qui non tantùm in terra: sed etiam in cœlo, dominatus est.

QVARTVS liber Regum, qui est secundus Melachim, Historias aliorum Regum Israël & Iuda, post impium Regem Achab, continet, & celebris est, propter vtramq; translationem, Alteram ipsius Israël in Assyriam, capite 17. Alteram Iudæ in Babylonem, capite vltimo.

Porrò præter Historias HELIAE & HELISAEI

LISAEI Prophetarum, vsq; ad 10. caput ordine successionis inuicem sequuntur se reges, partim in Israel, partim in Iuda. Nunc pij, nunc impij, Nunc pijßimi, vt Iosias, Ezechias, Nunc impijßimi, vt Ioas & Manasses &c. vsq; ad finem Libri, sub quibus Regibus omnes Prophetæ ac Elias, & deinceps, qui fuerunt ante captiuitatem Babylonicam, prophetarunt, & plerique illorum; vt Esaias, Ieremias, Amos, Zacharias, & cæteri Martyrio coronati sunt.

DE LIBRIS PARAlipomenon.

PARALIPOMENON à relinquendo nomen habet, quia tractat id, quod in libris Regum sit relictum seu omissum, à παρὰ, i e. iuxta: & λείπειν relinquo, omitto.

Possent autem dici libri Chronicorum seu Annalium, quia continent historias annales. Vnde titulus est Ebræus, Dibre Haiamim, id est verba dierum, Quia in his duobus libris describuntur sigillatim gesta & facta Regum Israel.

Incertum est autem, an hi duo libri sint ille vnus, de quo fit mentio in libris Regum, cum dicitur: Nonne hæc sunt scripta in libro verborum dierum Regum Iuda?

HI DVO LIBRI SIC *diuiduntur.*

Prior, qui triginta capita habet, continet historias Saulis & Dauidis, præter tribuum enumerationem.

Posterior, qui triginta sex capita habet, continet historias Salomonis, & omnium aliorum Regum Iuda & Israel.

SVMMA PRIMI LIBRI *hæc est.*

I. *Ab initio vsq; ad duodecimum caput præter historiam in decimo capite, de Sacerdotibus & Leuitis, in vndecimo de morte Saulis, describuntur enumerationes Patrum & Patriarcharum ab initio Mundi, seorsum verò duodecim tribuum Israel.*

II. *A duodecimo capite vsq; ad vicesimum quartum, Historia Dauidis, ut est in secundo libro Samuelis, amplificatur.*

III. *A vicesimo quarto capite vsq; ad finem, principum Dauidis catalogus ponitur. Item, Oblationes, & tandem mors, vltima linea rerum, Dauidem inuadit.*

SVMMA SECVNDI LIBRI *Paralipomenon.*

I. Ab

I. Ab initio vsq; ad decimum caput amplifi-cantur ea de Rege Salomone, quæ in maiore parte tertij libri Regum continentur.
II. A decimo vsq; ad finem, aliorum Regum gesta & facta describuntur, quæ in fine tertij & per totum quartum librum regum sunt scripta.

DE LIBRO ESDRAE.

DVo libri: Alter Esdræ primus, Alter Esdræ secundus, qui & Nehemiæ dicitur, in vnum librum apud Ebræos coarctantur, Tertius verò & quartus liber Esdræ, apud Ebræos non sunt, etiamsi tertius pro maiori parte ex libro Paralipomenon sit conflatus.

Libri Esdræ & Nehemiæ iusto historiarum ordine libros Regum & Paralipomenon sequuntur. Sicut enim libri Regum & Paralipomenon continent historias rerum Israeliticarum, quæ gestæ fuerunt ante captiuitatem Babylonicam: Ita hi duo libri Esdræ & Nehemiæ, tradunt ea quæ gesta sunt in populo Iudaico post captiuitatem Babylonicam. Nam Esdras & Nehemias (qui scribæ Ieremiæ fuisse dicuntur) reducunt populum è Babylonica captiuitate, & instaurant ciuitatem Ierusalem & Templum, politica videlicet, & Ecclesiastica. Quibus auditores & hortatores sunt Prophetæ Haggæus & Zacharias. Hæc autem reædifica-

catio facta est propter Christum, qui propediem erat venturus, in Bethlehem nasciturus, & in secundo isto Templo Ierosolymitano prædicaturus, ac tandem extra Ierusalem passurus.

SVMMA LIBRI Esdræ.

Capita sunt decem, quæ sic diuiduntur. 1. Ab initio vsq; ad quartum caput describitur liberatio populi Iudaici per Cyrum, Regem Persarum. Deinde populus Duce Zorobabele numeratur & congregatur in Ierusalem, oblationes & festiuitates repetens. Et hic obseruetur mirabile iudicium Dei, & beneficium erga Gentes per captiuitatem Iudaici populi. Sicut enim Nabuchdonosor & Euilmerodach ante liberationem opera Danielis conuersi sunt. Darius verò Rex Medorum, & Cyrus Rex Persarum post liberationem: ita profuit Gentibus Iudæorum captiuitas.

A quarto capite vsq; ad nonum, describitur reædificatio Templi post impedimentum, quadraginta duorum annorum sub Dario iuniore, ad exhortationem Aggæi & Zachariæ Prophetarum, vt videas inuidiam & astutiam Sathanæ, verum Dei cultum, quantum potest, impedientis. Deinde Templum per Esdram ornatur denuò

denuò, Dario pro sua pietate sumtus suppeditante, & ablata reddente.

A nono capite vsq; ad finem describitur zelus Esdræ in separandis & amouendis alienigenis mulieribus, vbi seorsum obseruandi sunt loci de oratione, & de vera pœnitentia. Et obseruandum est in hoc toto libro, quomodo Deus nunc punit suos electos delinquentes, vt hîc per captiuitatem Babylonicam, nunc recipit eos in gratiam, vt hîc per Esdram & Nehemiam.

SVMMA LIBRI NEHEMIAE, qui & secundus liber Esdræ dictus est.

I. Ab initio libri vsq; ad octauum caput, post fidelem Nehemiæ Iudæi orationem, cum agnitione peccatorum suorum factam, impetrat ab Ethnico domino suo ARTAXERXE Rege (cuius Pincerna fuit in Persia) veniam redeundi ad suos in Iudæam, vt factum sequi fidelem orationem videamus. Deinde veniens Ierosolymam, incipit ciuitatem non sine cruce, persequutione, & multis impedimentis, reædificare, ita vt populus non solùm hostibus ita molestatus sit, vt altera manu gladium tenere, altera verò ædificare sit coactus. Sed tamen tanta famæ & annonæ caritate pressus, vt Nehemias, capite quinto, edicto mandauerit, vt omnes qui ad vsu-

vsuram acceperant, totum ipsis pauperibus redderent: Postremò, etiamsi non fuit tutus ab insidijs iniquorum hominum, tamen in opere processit, donec excubias agi, portasq; nocturno tempore claudi iussit.

II. *A secundo capite vsq; ad vndecimum restituitur* Religio, *recitatur* Lex, *prædicatur populo, fœdus etiam renouatur. Nam sine religione & verbo Dei, omnia replentur erroribus.*

III. *Ab vndecimo capite vsq; ad finem libri, primùm distinguuntur habitationes populi. Deinde numerantur Leuitæ. Postremò separantur alienigenæ mulieres. Curatur pro Leuitis, & obseruatio Sabbati renouatur.*

Tertius liber Esdræ, qui sic vocatur, nihil aliud continet, quàm illorum amplificationem, quæ sunt in libro Nehemiæ comprehensa, præter ea quæ in primo capite ex libris Paralipomenon repetuntur.

Quartus liber Esdræ, qui non ipsius Esdræ, videtur esse collectus ex pluribus, & amplificationem eorum, quæ sunt in primo libro Esdræ sufficienter descripta, continet, vt non sit verisimile, Esdram vel tertio eadem repetiuisse. Sed vtut sese res habet, hi duo postremi libri, vt non sunt in Ebræo, nec in Germanico Lutheri, ita nullius ferè sunt vtilitatis.

Igitur

Igitur ad libros qui sequuntur, vt 1. Tobiæ, 2. Iudith. 3. Hester, qui etiam inter historiales computari possunt, transeamus, & quid ad ædificationem in summa contineant, breuiter percurrendo videamus.

DE LIBRO TOBIAE.

LIBRI *Tobiæ siue sit Historia, siue alioqui excogitatum quiddam, vt esse videatur Comœdia, suam habet vtilitatem, Indicat enim quomodo soleat accidere pio rustico, aut alicui in coniugio viuenti, nimirum, vt affligatur, Sed exitus tandem est felix, vt discant hic coniuges habere patientiam in fide & spe æternæ vitæ. Estq; ita liber Tobiæ speculum status coniugalis, & exemplum libri Iesu Syracidæ, pro patrefamilias.*

Sunt quatuordecim capita, quæ sic diuidantur, postquam sciuerimus, Tobiam sub Salmanasser rege Assyriorum cum alijs Israëlitis, ductum in Assyriam captiuum, & illic inter impios cum cruce & persecutione vixisse.

1. *Ab initio vsq; ad quintum caput describitur Tobiæ patris seu senioris.*

   1. *Religio.*
   2. *Coniugium.*
   3. *Pietas.*
   4. *Crux sub Sennakerib.*

5. *Officium pietatis in sepeliendis mortuis pijs.*
6. *Cæcitas.*
7. *Oratio.*
8. *Ieiunium.*
9. *Φιλοστοργία, hoc est, paternus amor erga filium.*

II. *A quinto vsq; ad decimum tertium describuntur* Tobiæ *Iunioris.* 1. *Profectio in Rages ciuitatem Medorum, ad domum Gabelis.* 2. *Liberatio per Angelum à pisce.* 3. *Coniugium cum Sara Raguelis filia.* 4. Oratio, 5. Reditus. 6. *Sanatio Patris.* 7. *Angeli discessio, &c. quæ omnia coniugij statum, qui per Angelos etiam administratur, nobis commendant, vt sit inter nos honorabile,* Ebre. 13.

III. *A decimo tertio capite vsq; ad finem describitur senioris* Tobiæ. 1. *Gratiarum actio,* 2. *Prophetatio de Ierusalem.* 3. *Anni.* 4. *Obitus.* 5. *Sepultura, cum historia de Niniuæ perditione, Ierosolymæ restauratione, iuniorisq;* Tobiæ *reditu ad suos, morte. &c.* Sic *Deus ipse gubernat œconomiam, & adest fidelibus coniugibus in omnibus suis afflictionibus.*

DE LIBRO IVDITH.

LIBER *Iudith ab ipsa* IVDITH *nomen habet, & inter apocrypha computatur.*

Dubi-

Dubitatur enim an sit Historia, an verò excogitatum quiddam, sicuti habet tragœdiæ formam. Vtut autem sese res habet, est liber vtilis, & in Nicæna Synodo confirmatus, vt inter sacros Bibliorum numeretur libros. Depingit enim impiorum tyrannidem, horrendum verò exitum. Deinde piorum fiduciam & victoriam, tametsi sub cruce exercentur.

Aliud est ee librum sacrum, aliud ee canonicum

Capita sunt sedecim, quæ sic diuiduntur.

I. Ab initio vsq; ad octauum caput continet primùm in genere victoriam Regis Nabuchdonosor, per Holofernum principem. II. Deinde minas & indignationem Holofernis contra Israëlitas. III. Postremo Israëlitarum nunc resistentiam, nunc trepidationem, vt fit in cruce Sanctorum propter infirmitatem carnis, Diabolo per suos nimirum sæuiente.

II. Ab octauo vsq; ad decimum tertium, describitur ipsius Iudith (quæ fuit vidua Iudæ, de tribu Simeon) constantia & spes liberationis. 2. Oratio. 3. Astutia. 4. Successus. 5. Audatia in obtruncando Tyranno. 6. Reditus in ciuitatem Bethuliam, vt certò statuamus, Deum saluare posse tàm in paucis, quàm in multis, tam per mulieres, quàm per viros, vt victoria sit à DOMINO, cuius virtus in infirmitate nostra perficitur.

III. A decimo tertio capite vsq; ad finem canunt Iudæi triumphum post victoriam, & hostibus interfectis agunt gratias Iudith, & ipsa Iudith Deo gratias agit, & tandem in bona senectute ex hac vita discessit. Laus Gloria & Honor Deo, qui profligatis impijs, suos electos, quibuscunq; tandem medijs defendit & seruat.

DE LIBRO HESTER.

Liber Hester ab Hester, muliere Iudæa nomen habet, quæ ducta est in vxorem ab Ahasuero, qui aliàs dicitur Artaxerxes, Cyri in imperio Persico successor. Quæ enim in hac historia continentur, contigerunt in Monarchia Persica, post reditum Iudæorum ex Babylonia, sed ante instaurationem populi.

Porro Deus, vt conseruaret populum suum, in quo Christus nasceretur, & hic mirabiliter propulsauit periculum, quod in omnes Iudæos, qui reliqui adhuc erant in Persia, intendebatur, vt hoc exemplo consolaretur eos, qui domum redierant, & excitaret eos, vt confidenter & alacriter pergerent in restauranda ea politia, in qua Christus prædicaturus esset Euangelium, & incoaturus suum regnum.

Quantum ad libri diuisionem attinet, obseruandum est, nouem priora capita tantum in

Ebræ-

Ebræo haberi, Reliquum verò vsq; ad finem in Ebræo non haberi. Ideoq; & in Germanico Lutheri à reliqua parte separatum, & per se positum in fine veteris Testamenti.

Sunt alioqui sedecim capita, sicut in libro Iudith, quæ sic diuidantur, quasi in modum Comœdiæ. Vt primus actus sit vsq; ad quartum caput, in quo Regina VASTHI marito suo inobediens repudiatur, virginumq; pulcerrima HESTER eligitur in Reginam. Sed per exaltationem Aman, & insidias ipsius, lugent Iudæi, dum omnes de vita propter literas Regio edicto contra eos emissas periclitantur, Vt in hoc exemplo Vasthi & Hester videamus, quomodo Deus mirabiliter deponit potentes de sede, & exaltat humiles. In Amam verò, quomodo Deus ad tempus permittit Tyrannos florere & sæuire, vt tandem eò grauius cadant & puniantur.

Secundus actus est à capite quarto vsq; ad nonum, in quo sequitur consolatio, per hoc quòd Regina Hester à Mardochæo multis tandem precibus inducta, suorum Iudæorum patrocinium suscipit, & Mardochæo Regis amicitiam conciliat. Vnde tandem Aman suspenso, postquam insidiæ eius Regi sunt manifestatæ, datisq; literis, quæ prioribus contrariæ fuerunt, Iudaicus populus mortis periculo liberatur, &

eorum luctus in gaudium conuertitur, vt ita verum sit de Aman, quod Psalmus habet; Incidit in foueam, quam fecit, De populo Iudaico verò, Laqueus contritus est, & nos liberati sumus.

Tertius Actus est in nono capite, de vindicta, quam Iudæi nunc in filios Aman, nunc in reliquos hostes suos exercuerunt. Huc vsq; in Ebræo.

Quartus Actus eorum, quæ sunt in Ebræo, de somnio Mardochæi. vnà cum interpretatione, deq; literis contra Iudæos euulgatis, & tandem de oratione Mardochæi, vsq; ad Decimum quartum caput.

Quintus Actus vsque ad finem, de luctu & oratione Hester, de intercesione eius ad regem Abasuerum pro Iudæis, & literis euulgatis contra priores, de salute Iudæorum, adeoq; de constitutione Festi diei in memoriam tanti beneficij Iudæis à Deo per Hester & Abasuertm, nec non Mardochæum, exhibiti. Sic & hodie & semper adest Deus suæ Ecclesiæ, & suo populo ad iuuandum in omni necessitate. Sit Christo gloria in æternum, Amen.

DE LIBRO IOB.

LIBER Iob ab ipso Iob nomen habet, de quo Ezechielis capit. 14. Si fuerint tres viri isti in medio eius. Noe Daniel & Iob, ipsi iusticia

ſticia ſua liberabunt animas ſuas, ait Dominus exercituum. Quis autem hunc Librum ſcripſerit, an Moſes (vt quidam putant) incertum eſt, Non multum refert hoc ſcire, cùm conſtet hunc librum Spiritus ſancti eloquia continere.

Summa libri eſt quod tractat hanc quæſtionem; An etiam pij à Deo adfligantur? Id probat Iob firmis argumentis, quod Deus etiam pijs innocentibus adflictiones immittere ſoleat, tantùm ad ſuam gloriam, vt Chriſtus Iohan, 9. de cœco nato loquitur.

Sed huic ſententiæ opponunt ſe amici Iob, & multis veriſimilibus argumentis contendunt, Iuſtos à Deo non adfligi, , Et ſi adfligantur, id propter illorum peccata fieri.

Præmittitur autem beati viri multiplex calamitas & incomparabilis patientiæ ſpecimen & virtus. Deinde conſpecta viri iuſti miſeria, offeruntur occaſiones multiplicium diſputationum, præſertim de ſumma & inexplicabili prouidentia, ſapientia etiam, & ineffabili ſcientia Dei. Aduenientes enim tres amici Iob, Viri ſapientia humana admirabiles, varia cum ſancto viro colloquia miſcent. Superuenit & quartus, nempè Elihu, & contra eum acerrimè contendit. Atq; tota huius libri ſumma inter hos quinque viros agitatur. Contentionem tandem dirimit ipſe Deus.

Continet autem hic Liber Quadraginta duo Capita, quæ sic diuiduntur.

In primis tribus capitibus continetur historia de varijs afflictionibus Iob, & tentationibus Satanæ, primùm liberos & possessionem Iob, vbi verò hæc omnia patientißimè tulit, tandem & personam ipsius inuadentis, vbi factus impatiens ob doloris magnitudinem, non solùm maledicit horribiliter diei suæ natiuitatis, sed etiam laudat mortem contra vitam hanc, cuius eum omnino cœpit facietas. Vbi obseruandum est, quomodo instet Satan tentando, donec hominem contra Deum enormiter peccare faciat.

A quarto capite vsq; ad octauum descripta est prima disputatio inter Iob & amicum suum Eliphan Themoniten. Argumentum est quod Eliphas opposuit Iob, Deus punit homines tantùm propter illorum peccata. Iob autem respondens, ita se hoc habere negat, & queritur de amicorum molestia, quòd magis eum terreant, quàm consolentur.

Ab octauo capite vsq; ad vndecimum, descripta est secunda disputatio inter Iob & secundum amicum Bildad Suiten, de eodem argumento, quod Deus Iob propter peccata sua puniat,

at, Quod iterum negat Iob ita esse, cum querimo- nia, quod ignoret causam suæ afflictionis.

Ab vndecimo capite vsq; ad decimum quin- tum, sequitur tertia disputatio de eodem argu- mento, inter Iob & tertium amicum Zophar Naamethithen, cui Iob proponit hanc quæstio- nem. Quare bonis interdum malè sit? Deinde soluit ipsius argumentum, & tandem queritur de miseria omnium hominum in terra.

A decimo quinto vsq; ad Vicesimum secun- dum iterum ordine incipiunt tres amici Iob con- tra illum disputare. Primus Eliphas arguit Iob esse peccatorem. Id quod Iob non negat, sed interim redarguit Eliphan, & socios esse malos consolatores. Secundus Bildad, commemorat quemadmodum soleat Deus multis plagis impios punire, & vult inferre Iob esse impium, quia mul- tum à Deo punitur. Iob respondit, in silentio su- am esse fortitudinem. Tertius Zophar arguit: Malis benè esse quidem, sed non diu, & Iob ta- lem esse contendit. Iob ostendit contrarium in vtraq; parte verum esse, scilicet & impijs diu be- nè esse in hac vita, Et se non esse impium.

A vicesimo secundo vsq; ad 32. duo illi amici Iob, Eliphas & Bildad, tertiò ipsum Iob adhuc vehementius aggrediuntur, eadem opini- one, qua prius humana ratione nitebantur.

Sed frustra. Sat enim Iob infracto animo, tametsi iacet in summa miseria, Et nunc docet eos, nunc iterum addit querimonias, nunc se purgat coram amicis, quod fuerit inculpatæ vitæ.

A Tricesimo secundo vsq; ad finem, concionatur tandem Deus ipse coram Iob, commemorans omnia opera suæ potentiæ, volens ipsum docere, quòd iniustè ab eo sit accusatus, Ad quam concionem Iob vltimo capite pœnitentiam agit & resipiscit ac in integrum restituitur, nobis omnibus in exemplum veræ pœnitentiæ. Tantum de libro Iob, in quo habetur de cruce Sanctorum, & de carnis impatientia, quæ condonatur Sanctis à Deo. Sit etiam gratia Deo in æternum.

DE PSALTERIO Davidis.

Psalterium à Psallendo nomen habet, quod canere, significat, quia carmine conscriptum est ad canendum, Antiquitus vocatum est SOLILOQVIVM, quia solius Christiani hominis cum solo Deo colloquium habetur. Dicitur & PARVA BIBLIA, quia breuiter omnia, quæ in Biblijs habentur, continet, vt:

1. Historias.
2. Legem.
3. Promißiones.

4. Fidem.
5. Consolationes.
6. Pœnitentiam.

Autor Psalterij DAVID Rex & Propheta est, dictante SPIRITV sancto, Matth. 22. Quomodo Dauid in Spiritu vocat eum DOMINVM?

Sunt autem Psalmi numero centum & quinquaginta, qui tripliciter diuidi possunt.

Prima diuisio.

Alij vocantur propriè Psalmi, alij verò Hymni. Psalmi dicuntur, quoties Dauid aliquid à Deo petit. Hymni verò, quoties pro accepto beneficio gratias agit.

Secunda diuisio.

Psalterium diuiditur apud Ebræos in Quinque libellos, qui discernuntur in vulgata editione Latina per Amen, Amen, seu Fiat, fiat.

I. Primus libellus continet Quadraginta Psalmos & vnum, qui sunt omnes ipsius Dauidis, Vnde & totum Psalterium ei adscribitur. Et durat hic primus Libellus vsque ad Psalmum: Quemadmodum desiderat Ceruus, &c.

II. Secundus libellus continet 31. Psalmos, qui in principio filijs Choræ Cantoribus adscribuntur. Deinde sunt Dauidis omnes præter

vnum Aſſaphi, & vltimum Salomonis, & durat hic ſecundus libellus vſq; ad Pſalmum: Quam bonus eſt Iſraël Deus &c.

III. Tertius libellus continet 17. Pſalmos quorum vndecim Aſſapho, tres filijs Choræ, vnus Dauidi, & duo poſtremi, duobus alijs cantoribus adſcribuntur. Et durat hic libellus vſq; ad Pſalmum: Domine refugium factus es nobis.

IIII. Quartus libellus continet etiam 17. Pſalmos, quorum primi nouem tribuuntur Moſi ſeruo Dei, Reliqui verò Dauidi: Duratq; hic libellus vſq; ad Pſalmum centeſimum ſeptimum, Confitemini DOMINO &c.

V. Quintus libellus Quadraginta quinq; Pſalmos continet, quorum multi quidem Dauidi tribuuntur, Sed interim quidam incertis etiam autoribus, & ſignantur nunc ante Pſalmum, nunc poſt Pſalmum, nunc vtroq; loco per Ebraicam vocem HALLELVIA, vt videatur eſſe Gratiarum actio Deo pro tali Pſalmo, cuius autor ignoratur. Et durat hic Quintus Liber vſq; ad finem Pſalterij.

Tertia diuiſio.

Pſalmi omnes ſunt Quintuplices. Nam alij ſunt
- 1. Orationes.
- 2. Gratiarum actiones.
- 3. Conſolationes.
- 4. Prophetiæ.
- 5. Doctrinæ.

1. Orat

I. Orationes ſunt omnes Pſalmi, quibus aliquid à Deo petimus. Vt miſerere mei Deus &c. Item, Exaudi nos Domine. Item, Domine ne in furore arguas me &c.

II. Gratiarum actiones ſunt omnes Pſalmi, quibus gratias agimus Deo pro beneficijs acceptis, vt: Benedicite, Confitemini &c.

III. Conſolationes ſunt omnes Pſalmi, quibus nos inuicem conſolamur. Vt: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates. Beatus vir &c.

IIII. Prophetiæ ſunt omnes Pſalmi, quibus Prædictus eſt MESSIAS cum ſuo regno, ſua reſurrectione, aſcenſione. Vt: Domine Deus noſter. Eructauit cor meum verbum bonum. Exurgat Deus, & diſsipentur gentes &c.

V. Doctrinæ ſunt omnes Pſalmi, quæ continent Hiſtorias & morum inſtructiones, Vt: Ecce quàm bonum & quàm iucundum, Qui habitat in abdito Altiſsimi, & in vmbra omnipotentis commoratur, &c. Niſi Dominus ædificârit domum &c. Item, ſuper flumina Babylonis.

Super hæc omnia multiplex eſt vſus Pſalterij, vt quoties.

1. Dolet tibi cor.
2. Humana opera deſtitutus es.
3. Ab hoſte preſſus.

4. A furibus molestatus.
5. In exilium pulsus.
6. Insidijs aliorum obnoxius.
7. Vxore & liberis priuatus.
8. Paupertate pressus.
9. Morbis correptus.
10. Inuidia multorum pressus.
11. Contemptus habitus.
12. Ab officio depositus, &c.

Obseruandum est autem, vulgatam editionem errare in numerandis Psalmis. Ideò secundum Ebraicam veritatem numerari eos oportet.

Obseruandum est & hoc, Dauidem cum sua Cithara pingi, propter hos Psalmos, ab ipso Cithara decantatos.

DE LIBRIS SALOMO-nis Regis.

SAlomoni Regi tres adscribuntur Libri, vt sunt Prouerbia, Ecclesiastes, & Cantica Canticorum, Qui sic inter se diuiduntur. 1. Prouerbia pro iuuenili. 2. Ecclesiastes pro virili. 3. Cantica verò pro senili ætate: Nam liber Prouerbiorum continet doctrinam de obedientia, de bonis operibus & moribus, quibus ornatur Christiana iuuentus. Ecclesiastes continet do-

ctrinam de cruce, & consolationes in tentationibus, quibus in Religione & pietate prouecti tentantur & adfliguntur. Cantica canticorum sunt quædam suaues gratiarum actiones, quibus pij hinc in plena senectute migraturi Deo acceptum referunt totum hoc, vnde sunt hic sustentati.

DE LIBRO PROuerbiorum.

LIBER Prouerbiorum præter hoc, quod continet egregias sententias, quibus docet partim timorem Dei, & fidem in Deum, partim honestos mores in humana vita, clarißimam habet etiam orationem nomine Sapientiæ, de verbo Dei æterno, quo omnia condita sunt, & gubernantur, quod est Iesus Christus Dominus noster.

Diuiditur autem hic liber in hunc modum.

Ab initio vsq; ad decimum caput sunt quædam communes adhortationes loco præfationis ad ea, quæ decent hominem Christianum, vt sunt adhortationes ad Sapientiam, Disciplinam, Intellectum, Honestatem & Probitatem, in primo capite.

In secundo capite, ad audiendum & discendum verbum Dei, additis promißionibus.

In tertio capite, ad credendum verbo Dei, ad rectè vtendum bonis & possessionibus, Ad patiendum aduersa in cruce.

In quarto capite, ad obedientiam erga parentes additis promissionibus.

In quinto capite, ad castitatem, contra scortationem & adulterium.

In sexto capite, ad confidentiam in Deum, contra confidentiam in homines, Item, ad laborandum in iuuentute.

In septimo ad concordiam & castitatem contra Adulterium, Idq; grauissimè.

In octauo & nono capitibus commendat sapientiam, hoc est, Verbum Dei praeclarissimè, Et huc vsq; praefatio.

A decimo capite vsq; ad vicesimum quintum, subijcit Prouerbia seu Sententias, quae cùm in singulis capitibus multae & variae sint, non possunt capitum summaria ostendi.

A vicesimo quinto, vsq; ad tricesimum caput sequuntur Prouerbia, quae Salomoni quidem adscribuntur, sed ex certo libro per Sebuam fortè & alios quosdam Scriptores Ezechiae Regis, transscripta.

In vltimis duobus capitibus etiam sunt Prouerbia Salomonis, sed sub alienis titulis, Vt Agur & Lamuel, quibus Salomon creditur esse appellatus. Primum à congregando, quia con-

gregauit huiusmodi Prouerbia. Deinde à præsentia Dei, quia Deus tempore Salomonis fuit cum Israëlitis.

IN LIBRO QVI ECCLESIASTES DICITUR.

Secundus liber Salomonis Ecclesiastes dicitur, quia Salomon Ecclesiastes vocatus est, hoc est, Concionator; vel quia loquitur ad multitudinem, non ad vnum tantum; vel propter sapientiam, qua copiosè donatus fuit.

Quærit autem hic liber in quouis vitæ genere & hominum institutione, firmam in hoc seculo felicitatem, sed non inuenit, nisi vanitatem.

Itaq; huc tandem perueniet, vt pronunciet, homini nihil melius esse, quàm Deum timere, & mandata eius obseruare; vt quicquid in hoc seculo acciderit, homo tamen in iudicio Dei constet. Sed quia hæc sine Christo fieri nequeunt, ideò hic Liber, vt reliqui lectorem ad Christum mittit.

Sunt autem duodecim capita, quæ sic diuidantur.

Ab initio vsq; ad octauum caput, maturæ ætatis virum instituens, docet in mundi rebus nihil esse perpetuum, sed caduca & breuia vniuersa,

uersa quæ cernimus. Et damnat omnes, qui felicitatem alibi, quàm in Deo ponunt. Damnat enim post Præfationem, quæ de rerum natura agit.

In Capite:
- *1. Sapientiam,*
- *2. Lætitiam,*
- *3. Instabilitatem.*
- *4. Violentiam & calumniam.*
- *5. Multiloquium, & garrulitatem & mendacium.*
- *6. Auaritiam.*
- *7. Breuitatem dierum.*

huius mundi.

Ab octauo capite vsq; ad finem proponit sapientiam cum suis effectibus, & deinde fructibus, vera nimirum pœnitentia, vitæ emendatione, Eleemosyna, &c. Docetq; verè beatos esse, qui Deo coniunguntur, & vniuntur per religionem & pietatem, simulq; vsum legitimum aliarum rerum.

In fine recensit incommoda Senectutis atq; destitutionem omnium virium eius, qui morti appropinquat, Viuat igitur vnusquisq; in timore Dei, faciatq; fideliter officium suum, & rebus à Deo creatis vtatur ad gloriam Dei.

DE CANTICORVM. libro.

TERTIVS liber Salomonis est, cui titulus est CANTICA CANTICORVM, Edidit enim Salomon multa Cantica, nempè, mille & quinq;. 3. Reg. 4. Sed quia istud Canticum cæteris omnibus & excellentius est & gloriosius, vocatur Cantica Canticorum. Continetq; sub Metaphora Sponsi & Sponsæ, Christi & Ecclesiæ, seu omnium piorum arcana mysteria. Nam etsi Carmen est Eucharisticon, quo aguntur gratiæ Deo, quòd ornauerit Israeliticam politiam maximis beneficijs, Regno scilicet & sacerdotio: Tamen adumbrat Regnum Christi pro quo gratias agunt Deo omnes, qui bonum certamen hic certauerunt, quibus reposita est corona iusticiæ in cœlo, dum suo Sponso formaliter, & æternaliter coniunguntur.

Quia autem non potest diuidi in partes, cum per octo capita sit perpetuum quoddam colloquium Sponsæ & Sponsi CHRISTI, cum suis promißionibus & piorum fide apprehendentium promißiones: Summa hæc tenenda est, quòd hic paruus liber continet præclara Encomia:

I. De regno Dei.
II. De Ministerio verbi.
III. De veritate donorum Spiritus sancti.
IIII. De perpetua felicitate propter Christum.
V. De Defensione.
VI. De tranquillitate.
VII. De pace &c.

DE LIBELLO SAPIENTIÆ.

QVanquam hic liber ex titulo videtur esse Salomonis, tamen adscribitur PHILONI, Iudæorum sapientissimo & doctissimo, qui Legatum Iudæorum egit apud Imperatorem Caligulam, contra cuius & similium impiorum Principum tyrannidem, hunc librum Philo Iudæus scripsisse videtur, Vt meritò Philosophia, seu Philonis sapientia dici possit, Liber nostris temporibus admodum conueniens. Commendat enim Verbum Dei contra sæuitiam & tyrannidem impiorum, qui suis subditis verbum Dei fauere nolunt, sicuti Caligula Iudæis suam religionem interdixit.

Obseruabis autem sapientiam in hoc libro vocari verbum Dei, & librum hunc interpretatio-

tationem esse primi præcepti. Inde tandem omnis sapientia promanat.

Porrò capita huius Libri sunt vndeuiginti, quæ sic diuiduntur.

I. Ab initio vsq; ad sextum Caput, instituit collationem inter iusticiam piorum & cogitationes impiorum. Deinde inter bonitatem piorum, & consilia impiorum. 3. Inter simplicitatem piorum & Tyrannidem impiorum. 4. Inter Martyrium fidelium, & inter infelicitatem infidelium. 5. Inter constantiam, præmia & felicitatem piorum, & inter condemnationem impiorum.

II.. A sexto capite vsq; ad decimum, ponit grauißimas adhortationes, quibus hortatur impios ad amplectendam sapientiam, id est, verbum Dei, & disciplinam, id est, pœnitentiam & resipiscentiam, vbi sapientiam indicat acquiri fideli oratione.

III. A decimo capite vsq; ad decimum sextum commendat sapientiam, ab exemplo Patriarcharum, & à miraculis ac beneficijs Dei varijs erga suum populum, Idq; contra Idolatriam & impietatem, cuius maledictionem ponit, Item subsannationem & detestationem, interim dum laudat misericordiam Dei.

 A deci-

IIII. A decimo sexto capite vsq; ad finem libri iterum confert iusticiam & præmium piorum, cum iniusticia & pœnis impiorum, inferendo exemplum de interitu AEgyptiorum. Tantùm de hoc libro, ex quo multa Ecclesiastica cantica sunt desumta.

DE LIBRO IESV Syracidæ.

HIc liber huc vsq; vocatus ECCLESIASTICVS, hoc est (vt quidem interpretantur) Ecclesiastica disciplina, multum vsitatus, tametsi inter Canonicos libros non sit reputatus, vocatur proprio nomine IESVS SYRACH, ab autor (vt indicat præfatio) vixit post omnes ferè Prophetas in vltima parte, paulò ante Christi aduentum in carnem, Vir admodum pius & doctus, nimirum ex schola & Bibliotheca Aegyptiorum in lucem prodiens, hunc librum ex multorum doctorum hominum scripiis concinnauit.

Est autem Liber insignis, atq; in vsum vulgi conuenientissimus & vtilissimus, vnde ciuis aut Paterfamilias discat Pietatem, Probitatem & Prudentiam, Qualiter se gerat. Primùm erga Deum. 2. Erga verbum Dei. 3. Erga Ministros verbi. 4. Erga Parentes. 5. Erga vxorem & liberos. 6. Ergo proprium corpus.

7. Erga seruos. 8. Erga possessionem. 9. Erga vicinos. 10. Erga amicos & inimicos. 11. Erga Magistratum, & vltimo erga omnes homines, vt meritò liber de domestica disciplina vocari posit.

Cùm autem non possit commodè per capita discerni, quia non est liber ordine partium conscriptus, sed ex multorum doctorum libris collectus, & tumultuariè congestus, quemadmodum Apes ex varijs floribus suum colligunt fauū satis est, in genere quæ continet, indicare.

I. Primùm prouerbiales sententias, ænigmata & similitudines continet, vt hoc nomine Iesus Syrach imitator Salomonis esse videatur,

II. Deinde peculiares quasdam antiquas & diuinas, de viris Deo probatis, historias continet.

III. Præterea pias aliquot orationes & hymnos egregios Deo fundit & canit.

IIII. Postremò quibus beneficijs Deus populum suum sit dignatus, quibusq; malis inimicos suos cumularit, indicat.

V. In summa liber est diuina sapientia refertissimus.

DE LIBRIS PROPHETARUM.

SEquuntur libri PROPHETALES. Sunt autem Prophetæ sedecim. Quatuor maiores, & duodecim minores, de quibus suprà.

Summa doctrinæ Prophetarum hæc est, Primò quòd docent de futuro regno Christi, 2. Deinde multis exemplis & historijs exponunt primum præceptum. 3. Consolantur adflictas conscientias, & securis minantur. 4. Damnant idolatriam Iudæorum, quam fornicationem vocant.

Est autem IDOLATRIA seu spiritualis Fornicatio, quando populus colit Deum verum, non secundum verbum & mandatum Dei, sed secundum suam bonam (quam vocant) opinionem, Vide Iudicum 7. & 17. Item 3. Regum 12. Item Oseæ 2. Nam illa opinio prohibita est, Deut. 12.

DE LIBRO ESAIAE Prophetæ.

ESAIAS inter Prophetas, quorum scripta post Dauidem extant, iure & meritò primas tenet. Primùm enim coniunctus est CHRISTO, non solum fide, sed etiam propinquitate sanguinis. Vocat enim Christum Patruelem suum, capite 4. Putant autem, Amos Patrem Esaiæ, fuisse fratrem Regis Amaziæ, è cuius linea Christus est. Deinde scripsit de Christo & regno

regno eius, non solùm plures conciones, quàm alij Prophetæ, sed etiam clariores ferè ac illustriores, quàm Euangelistæ. Ideo magis Euangelista quàm Propheta dicendus esset.

Vixit autem Esaias tempore transmigrationis decem Tribuum sub Vzia & Ezechia. Regibus Iuda, cum Osea, Ioel, Amos & Michæa in secundo centenario quarti Millenarij annorum Mundi, prophetauitq; vltra centum annos.

Continet autem liber Esaiæ Prophetæ 1. Prophetias, Legales & Euangelicas. 2. Historias, vt Ezechiæ Regis. 3. Exhortationes ad Iudæos & Gentes. 4. Consolationes. 5. Orationes. 6. Gratiarum actiones.

Sunt autem in libro Esaiæ Sexaginta sex capita, quæ sic diuidantur.

I. *Ab initio vsq; ad 13. caput, agit cum Iudæis, nunc acriter eos reprehendendo, nunc contra eos, nunc pro eis Prophetando. Pertinacibus enim horrenda mala minatur. Resipiscentibus verò præclaras de Christo promissiones, eos consolando proponit. Quam partem claudit Gratiarum actione.*

II. *De decimo tertio capite vsq; 24. transit ad Gentes, & contra eas concionatur & vatici-*

natur, vbi nominatim perstringet. I. Babylonios. II. Philistæos. III. Moabitas. IIII. Damascenos. V. Ismaelitas. VI. Aegyptios. VII. Tyrios. VIII. Sidonios, vtpote malos Iudæorum vicinos, idolatras & populo Dei semper infensos, quibus deuastationem & alia horrenda mala vaticinatur: Nec interim negligit promissiones factas Gentibus ad fidem conuertendis.

III. A vicesimo quarto vsq; ad 36. redit ad Iudæos, quibus iterum dura concionatur propter illorum incredulitatem. Minatur enim superbiæ Synagogæ & impijs Iudæis captiuitatem & alia infortunia, quodq; penitus à Deo deserentur. Pios verò & probos consolatur, quòd Deus sit reliquias & pusillum suum gregem seruaturus. Interim non omittit gratiarum actiones pro Euangelio reuelando in nouo Testamento.

IIII A Tricesimo sexto vsq; ad Quadragesimum caput, recitat Historiam Ezechiæ, Regis Iuda, quem, vtpote pium & ardenter orantem Deum, & contra impium Regem Assyriorum Sennaberib, & morbo periculosissimo laborantem, exaudiuit.

V. A Quadragesimo capite vsq; ad finem iterum agit cum Iudæis, nunc illorum incredulitatem & idolatriam acriter reprehendendo, nunc

nunc eos, vt captiuos in Babylone futuros, consolando. Interim multas egregias Prophetias & promißiones, de regno Christi, de Ecclesia conseruanda, & vocatione Gentium, in medium proponit. Legi subiungens Euangelium, reprehensioni consolationem per Euangelium, vt verius Euangelista quàm Propheta dici poßit. Tantum de libro Esaiæ.

DE LIBRO HIEREmiæ Prophetæ.

HIEREMIAS filius Helchiæ sacerdotis, cœpit Prophetare decimotertio anno regni Iosiæ, quando Rex & Sacerdotes & Populus perditißimè viuebant, donec inuentus fuit liber Legis diuinæ in domo DOMINI ab Helchia, patre Hieremiæ. Tunc Rex pia induens viscera, Cultum Dei restaurauit, & idolatriam exterminauit, vt posterior liber Regum cap. 22. testatur.

Prophetauit verò Hieremias à decimotertio anno Iosiæ, vsq; ad captiuitatem Babylonicam, annis ferè 41. Prophetauit autem de Babylonica capitiuitate & vastitate vrbis Ierosolymæ, adeoq; tempus captiuitatis fore septuaginta annos prædixit. Vbi nobis obseruandum est, quòd quantò propius accelerat pœna, tantò peiores & obstinatiores fiunt impij, quod ap-

 paret

paret ex Hieremia pariter, & ex hoc nostro tempore verum esse.

Quanquam autem in Prophetarum libris non potest ordo capitum obseruari, quia sermones ex ore Prophetarum collecti, magis quàm ab ipsis Prophetis scripti esse videntur; tamen est, quodam prodire tenus, si non datur vltrà. Hieremias igitur tria præcipuè tractat, eaq́ non ordine, sed crebris repetitionibus, inter se commixta.

Primum concionatur & obiurgat vehementer impios Iudæos. Deinde prædicit pœnam, nempè, vastationem vrbis Ierosolymitanæ. Postremò vaticinatur etiam, vt alij Prophetæ, de Christo & regno eius, & de nouo Testamento.

I. Ab initio vsq; ad vicesimum caput (præter historiam, qua vocatus est à Deo per visionem, & signa nimirum virgam vigilantem, & ollam ebullientem, quibus Deus ostendit iram suam subitaneam, & vehementem contra populum suum peruersum ac rebellem per Regem Babylonis, virgam & vltorem Dei: Præter, inquam, hanc Historiam reprehendit Ieremias Iudæorum impietatem, idolatriam, scandala, flagitia, & crudelitatem in Prophetas, vt omnes ferè conciones sint pœnitentiales, seu ad pœnitentiam grauissimæ adhortationes, præter

ter Prophetias de captiuitate Babylonica, & præter consolationes, quibus & DEVS Prophetam contra tentationes, & Propheta populum è captiuitate liberandum consolatur.

II. A vicesimo vsq; ad quadragesimum præter historiam de cruce & calamitate Prophetæ, & præter egregias promißiones, de reditu ex captiuitate, de Christo &c. populo Iudaico, & præcipuè Principibus minatur extrema, nempè captiuitatem & omnia mala, quæ per hoc exaggerantur, quod Deus ipse significat, se velle stare à parte Chaldæorum contra suum populum & vnà cum Chaldæis affligere populum suum, quod omnium est horribilißimum, scilicet Deum non esse cum suo populo, sed contra suum populum.

Deinde minatur etiam falsis Prophetis & Prædicatoribus, qui dixerunt Principibus & populo placentia, & non secundum verbum Dei.

Postremò recitat historiam de Zedechia rege, quòd sicut contemto verbo Dei, confugiebat ad humana præsidia, sic etiam accidit ei cum suis, miseria & calamitates, quæ est merces Tyrannorum.

III. A Quadragesimo capite vsq; ad finem libri, præter exempla varia, quod scilicet Deus Prophetam liberat & seruat, Quod Deus ve-

rus est in suo verbo, & quod verbi sui contemtores punit, Deinde præter admonitiones ad Iudæos in Aegypto, & consolationem, qua Baruch scribam suum Hieremias consolatur, vaticinatur contra vicinas Gentes, Aegyptios, Philistæos Moabitas & alia regna. Deinde contra Regnum Babylonis, per Medos & Persas destruendum.

Postremò claudit librum historia deuastationis Ierusalem, & populi in Babylonem abductione, vt videat vnusquisq; Dei consuetudinem, qua solet punire eos, qui contemto verbo Dei non emendant vitam suam, nec agunt pœnitentiam. Tantum breuiter de Ieremiæ libro.

DE THRENIS SEU LAmentationibus Hieremiæ Prophetæ.

IN libello, quem inscribunt THRENOS, id est, Lamentationes Hieremiæ, deflet Propheta vastationem Ierosolymæ & Regni Iuda, & populi miseram captiuitatem, quam nec comminationibus nec promißionibus potuit auertere propter populi incredulitatem & verbi Dei contemtum: Subinde verò promißionibus Dei sese consolatur & populum, atq; precibus suis committit hanc causam Deo.

Scribuntur autem hi Threni hoc ordine in Ebræo, vt primus versus incipiat ab Aleph, secundus à Beth, Tertius à Gimel, & sic consequenter seruata literarum Alphabeti serie, propter memoriam hoc modo iuuandam, sicut hodie à quibusdam idem obseruatur.

Porrò sicuti sunt quatuor Capita præter orationem Hieremiæ in quinto capite, sic sunt etiam quatuor Carmina, iuxta repetitionem Alphabeti, in singulis capitibus.

In Capite.	1. De infortunio populi & regni Iudaici.	cum planctu conqueritur.
	2. De negligentia Prophetarum.	
	3. De misericordia Dei.	
	4. De destructione templi, fame, & alijs pœnis populi Iudaici, per peccatum commeritis.	

LIBER BARVCH.

Liber BARVCH ab autore nomen habet, quicunque is fuerit. Nam non est verisimile fuisse Baruch scribam Hieremiæ, cuius fit mentio Hieremiæ 45. sed alium quendam eiusdem nominis, sed non tanto spiritu donatum. Ideò constat etiam hunc librum non esse ma-

gni

gni momenti, sicuti neq; Tertius & Quartus Esdræ.

Continet autem hic liber BARVCH, præter Epistolam adiectam quinq; capita, quorum summa hæc est. Sicut scripsit hunc libellum in captiuitate Babylonica, sic tribuit etiam Deo iustitiam, qui meritum Iudæis supplicium irrogarit.

Secundò confitetur peccatum, accusatq; Gentis suæ ceruicosam inobedientiam atq; perfidiam.

Præterea veniam orat delictorum, & vt Deus sui populi misertus tandem reducat eum in patriam.

Postremò, vt fidem in cordibus illorum excitet, promittit restitutionem Israelis.

Epistola verò Hieremiæ adscripta, & adiecta libello Baruch, est admonitio contra Idolatriam, ne captiui in Babylonia à DEO vero auersi Deos Babyloniorum reuereantur. Idcirco grauissimè inuehitur in Idolatriam, suadens, vt verum Deum adorent, & ei soli seruiant. Esaias à diuina visione, Hieremias à diuina altitudine nomen habere videtur.

DE LIBRO EZECHIELIS Prophetæ.

Ezechiel, qui à fortitudine nomen habet, in Chaldæa prophetauit, exordiens suam Prophetiam iuxta fluuium Chebar. Ductus est enim sub Ieconia Rege Iuda (qui & iunior Ioachim dictus est) cum Daniele & reliquis Iudæis in captiuitatem, sexto anno priusquam Ierusalem & Templum penitus fuit desolatum.

Fuit autem seruus Sacerdotis sicut Hieremias, & eodem tempore cum Hieremia, nec non idem argumentum tractans, scilicet, de captiuitate Babylonica. Nisi quòd Hieremias Ierosolymis, Ezechias autem in Chaldæa seu Babylone prædixit Iudæorum futuram calamitatem. Deinde Ezechiel ordine Hieremiam Prophetam sequitur, ita vt Hieremias sit prior annis & officio, Ezechiel posterior. Atq; hi mutuò Prophetias comprobarunt. Nam dum illi, qui sub Ieconia in Babylonem migrauerat, impatientia fracti inciperent ægrè ferre, quod obedierant voci Prophetæ Hieremiæ, cuius persuasu abducti se dederant Babylonijs, ab hoc Pseudopropheti solicitati, quasi à Propheta Hieremia seducti fuissent, Deus excitauit hunc Ezechielem Prophetam in Babylone, vt confirmaret

maret Prophetiam Ieremiæ, & captiuos consolaretur.

Diuisio summaria Prophetiæ Ezechielis.

A primo capite (præter obscuram illam quadrigarum visionem, de Christi regno in omnes quatuor angulos Mundi dilatando, quam accepit Ezechiel à Domino, statim in ipsa sua vocatione, quæ durat vsq; ad quartum Caput) versatur in hoc vno potissimum vsq; ad vicesimum quintum caput, quòd prædicit multò durius & vehementius quàm Hieremias, quomodo Ierosolyma destruatur, & populus, cum regibus & principibus pessum eant. Interim tamen addit promissiones de reditu in terram Iuda.

Porrò ostendit Propheta, Primùm peccata. 2. Perfidiam. 3. Scelera. 4. Supplicium, 5. Captiuitatem Zedechiæ regis & populi Iudaici, Interdum per visiones. vt cap. 1. 9. 10. 11. Deinde per Figuras, vt cap. 45. Nunc per Similitudines, vt cap. 12. 15. Item per AEnigmata, vt cap. 17. Nec non per Carmina, vt cap. 19. Item, per Allegorias, vt cap. 23. 24. Interdum per Prophetiam & manifestas prædictiones & criminationes, vt cap. 6. 7. 11. 14. 15. 16. 20. 21. 22.

A vicesimo quinto vsq; ad 34. Gentibus Iudææ regioni vicinis (quia vocibus ridiculis & con-

contemtibilibus insultabant Iudæis, fauentes illis cladem illam, & quod vnum Deum colerent, exprobrantes) multa sicut alij Prophetæ aduersa vaticinatur, quo generalem cursum operum Dei delinearet. Nam sermo cum impiorum successu & credentium oppreßio apparet, & econtra horum salus cum illorum interitu commiscetur.

Porrò gentes contra quas probpetat, sunt. 1. Ammonitæ. 2. Moabitæ. 3. Idumæi. 4. Palæstini, cap. 13. 5. Tyri, cap. 26. 27. 6. Sidonij. cap. 28. 7. Aegyptij, cap. 29. 30. 31. 32. Quibus addit capite tricesimo tertio grauem exhortationem ad pœnitentiam, Tubæ sonanti comparans ministerium verbi.

A tricesimo secundo capite vsq; ad quadragesimum præter malorum pastorum taxationem & Idumæorum increpationem, pulcherrimè de Spiritu & Regno Christi, & qui tyranni prope finem mundi in regno Christi futuri sint, nimirum Gog & Magog (id est, Turca, iuxta communem interpretationem) vaticinatur. Vtitur interim egregijs paradigmatis seu similitudinibus, vt cap. 27. de oßibus aridis, ducto argumento à resurrectione corporum.

A quadragesimo capite vsq; prophetat de reædificatione Ierusalem, & diuisione terræ se-

cundum Tribus duodecim, in consolationem Iu- dæorum, quò non dubitarent de reditu in terram promißionis, & religionis atq; Politiæ restituti- one, Quæ tamen omnia spirituali illa visione (si- cut in principio de visione quadrigarum) viden- tur adumbrare cœlestem ciuitatem, id est, Ec- clesiam Christi, quæ cœlestis & æterna Ierusa- lem vocatur, de qua in Apocalypsi.

DE LIBRO DANIELIS Prophetæ.

DANIEL, qui à iudicio diuino nomen ha- bet, primùm in Babylone sub Ieconia rege iuuenis adhuc admodum abductus est. Deinde Regio fauore promotus est, præsertim postquam regis Nabuchdonosor somnia interpretatus est. Postremò mansit ibi septuaginta annos, & vi- xit vsq; ad tempora Cyri regis Persarum, vt in fine primi capitis apparet, & ex capite 9. mani- festum est. Is tam insigni Spiritu præditus fuit, vt non solùm viderit venturum regnum Christi & mansurum perpetuò, atq; alia regna destructu- rum, sed etiam numerauit Hebdomadas anno- rum, quibus Christus venturus esset.

Nam in hoc totus incumbit, vt Christi glo- riosum & æternum Regnum magnificè efferat

ac prædicet & præ illo omnia regna mundi vana & caduca ostendat.

Porrò hic obseruandum est, Danielem vti Chaldaico sermone vsq; ad initium octaui Capitis. Præterea quòd canticum trium puerorum, & Susannæ ac Belis historiæ, ac fabulæ Draconis, neq; in Chaldaico, neq; Ebraico sermone habeantur, neq; testimonium habeant in sacra scriptura, quòd Daniel sit istorum libellorum autor: Ideò separantur in correctioribus Biblijs à scripto Danielis, & seorsum per se ponuntur, suam habentes vtilitatem ad ædificationem. Sunt autem in libello Danielis.

1. Exempla, 1. 2. 4. 5. 6. Cap.
2. Historiæ, 2. 3. cap.
3. Reuelationes, 2. 4. cap.
4. Visiones, 7. 8, 10. cap.
5. Miracula, 3. 6. cap.
6. Conciones, 4. 5. cap.
7. Orationes, 9. cap.
8. Gratiarum actiones, 2. cap.
9. Prophetiæ, 9. 11. 12. cap.

DVODECIM CAPITA DAnielis à se inuicem sic discernuntur.

In primo capite præter historiam de Daniele, & socijs eius, educatis in aula Regis Babyloe

bylonię, proponitur egregium exemplum pietatis in Daniele, quomodo vixerit inter Gentes.

In secundo refertur Regis somnium, & interpretatio eius à Daniele, de quatuor Monarchijs, vbi pingit. 1. Res Babyloniorum. 2. Persarum. 3. Gręcorum. 4. Romanorum, sub quibus omnibus Iudęi affligerentur.

In tertio capite describitur Idalatrica Regis (post defectionem) impietas, & miraculum liberationis trium puerorum ab incendio.

In quarto capite describitur pręter somnium de Arbore, qua regnum Babylonicum depingitur, pœna superbię Regis, & in gratiam post pœnitentiam actam receptio, peccatorumq́; condonatio.

In quinto capite describitur primùm Tyrannis Balsazari regis, filij Regis Nabuchdonosor in abusione sacrorum vasorum. Deinde pœna quoq; illius Tyrannidis, quòd & regno & vita priuatus sit.

In sexto describitur Danielis liberatio, & impiorum vindicta sub Dario, rege Babyloniorum.

In septimo videt Daniel somnium de quatuor Bestijs, quibus quatuor Monarchię comparantur.

In octauo videt alium somnium de afflictione sub impio Antiocho, Alexandri magni successore.

In nono deinde orat pro liberatione Iudæorum à captiuitate Babylonica, & exauditus, fit certior de aduentu Meßiæ, per Angeli Gabrielis annunciationem de septuaginta Hebdomadibus.

In decimo singulare quiddam de Angelis scribit, quod contra malos Angelos pro defensione piorum hominum, atq; regnorum, pugnare non desinant.

In vndecimo vaticinatur ordine de mutatione regnorum, & prædicit, sub quibus Monarchijs Iudæi, priusquam Meßias veniret, affligerentur. Primùm quod Darius vltimus Rex Medorum ab Alexandro sit interfectus. Deinde mortuo Alexandro regnum Græcorum sit in quatuor Regna diuisum, vt, 1. in Asiam. 2. Syriam. 3. Aegyptum. 4. Græciam. Postremò quomodo Antiochus pro sua Tyrannide populum Iudæorum adflixerit, donec à Iuda Maccabæo prohiberetur & arceretur.

In duodecimo vaticinatur (iuxta communem interpretationem) sub nomine Antiochi de Antichristo, quemadmodum & Paulus 2. Theß. 2. locum hunc interpretatur. Porrò per regnum Antichristi intelligit non solùm Papatum: sed etiam regnum Turcicum seu Mahometicum, à quibus Ecclesia Christi sub finem mundi vexaretur.

CANTICVM trium puerorum vulgatâ editione locum habet in tertio capite Danielis, vbi creaturas omnes ad laudandum Deum inuitant.

Historia Susannæ consolatoria hæc est, quod homines mendaces & calumniatores produntur tandem, & ignominia adficiuntur. Qui vero sunt integri & candidi, liberantur ab infortunio.

Historia Idoli Belis fraudem Papistarum etiamnum hodie prodit, qua miseros homines per suas imposturas seduxerunt hactenus, & adhuc multis in locis seducunt.

Hactenus de quatuor maioribus Prophetis. Sequuntur nunc duodecim minores Prophetæ, in quorum libris vnum illud præcipuum argumentum est, quòd cupiant Christi regnum propagare & amplificare, tametsi diuersis rationibus, Vt:

I. OSEAS.
II. IOEL.
III. AMOS.
IIII. MICHEAS.
} *Prophetarunt contra decem Tribus, seu regnum Israël.*

V. SOPHONIAS *vaticinatus est contra Ierusalem.*

VI. IONAS *Prophetauit contra Niniuitas*

VII. NAHVM.

VIII. ABACVC contra Babylonem.
IX. ABDIAS contra Edom.
X. HAGGAEVS } Populum ad reædificandam ciuitatem vrgebant.
XI. ZACHARIAS }
XII. MALACHIAS }

Adhuc aliter.

Anno ante Christum natum.	1. IONAS sub 2. ABDIAS	Achab Ieroboam. Regibus Israel.
	3. ESAIAS 4. OSEAS 5. IOEL	Sub Vsia & Ezechia regibus Iudæ tempore migrationis decem Tribuum.
An. 496. vixerunt & prophetauerunt Prophetæ.	6. AMOS 7. MICHEAS	
	8. NAHVM 9 ABACVC 10. HIEREM.	Paulò post, sub Manaſſe rege Iuda, an. 756.
	11. SOPHON. 12. EZECH. DANIEL.	Inſtante migratione Iudæ, an. 663. In ipſa

captiuitate Iudæ. Anno 598.

HAGGEVS } Post populi reditum ex Babylone 559.
ZACHARIAS }
MALACHIAS }

DE LIBRO OSEAE Prophetæ.

OSEAS à salute nomen habet, propterea & legitimam suam vxorem ex mandato Dei duxit, sed cum tali ignominia, quòd sit vocata Scortum illius, vt fit, vbi mundus furit contra Ministros verbi. Absit igitur, vt Prophetam in fornicatione vixisse sentiamus.

In initio concionum suarum despondet Israelitas Domino Deo nostro in iustitia & iudicio, in misericordia & miserationibus, & reconciliat eos Dauidi Regi suo. Sic enim vocat Christum ex stirpe Dauidis nasciturum.

In fine autem minatur Morti magna seueritate interitum. ERO (inquit) MORS TVA O MORS, ERO MORSVS TVVS INFERNE &c. Interim fortiter & constanter in Israelitas, contra Idolatriam Principum, Sacerdotum & populi prædicauit. Deinde de Christo & regno ipsius potenter vaticinatus est, vt sunt hæc omnium Prophetarum duo peculiaria officia, alterum ex Lege, alterum ex Promißionibus, pro quibus vt Hæretici & Seditiosi ad mortem ducti sunt.

Ab initio vsq; ad 14. caput. sunt vaticinia, & obiurgatoriæ conciones contra regnum Israel, quod propter Idolatriam, quàm spiritualem Fornicationem vocat, non solùm populus, sed etiam Principes & Sacerdotes captiuitate corpo-

corporali & æterna (nisi egerint veram pœnitentiam) à Deo puniantur. Mitigat enim istas comminationes promissionibus Dei, ne desperent, sed ad Deum reuertantur.

Cap. 2. 3. 11. 12. & 14. sunt etiam vaticinia & consolatoriæ conciones de Regno Christi & Euangelij prædicatione, de victoria Christi, super Mortem & Infernum. Pariter & de populi Israelitici æterna captiuitate, & liberatione per fidem in Misericordiam Dei propter Christum.

DE LIBRO IOELIS Prophetæ.

IOEL, qui ab incoando vel desiderando, nomen habet, quis fuerit, ex qua Tribu, quo tempore, aut sub quibus Regibus vixerit, incertum est, præsertim quia ipsemet nullam de hoc mentionem facit, nisi quòd creditur fuisse eodem tempore cum Osea & Amos. Is interim dum contra regnum Israel vaticinatur, totus in hoc ferè versatur, vt ostendat, quanta mala orbi immineant, propter multiplicia scelera & grauia peccata. Vnde & Diuus Petrus in die Pentecostes suam sumsit concionem. Acto. 2. Et Diuus Paulus allegat Ioelis dictum ex capite secundo: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit, Rom. 10.

Capite primo vaticinatur contra Regnum Israel, fore vt Israelitæ in Aßiriam abducerentur. Intelligit enim Aßyrios per hæc quatuor genera Vermium, depascentium frumenta & fructus scilicet per Erucam, Locustam, Bruchum, & Rubiginem, indicans Israeliticum regnum ita paulatim ab Aßyrijs depopulandum & vastandum.

Capite 2. & 3. postquam Regi Assyriorum suum interitum prædixit, ad finem vsq; de Christi Regno, de Spiritu sancto, & de cœlesti Ierusalem vaticinatur.

Quòd autem VALLIS IOS-APHAT meminit in vltimo capite, non tam de extremo Iudicio videtur intelligi debere (tametsi à Iudicio nomen habet) quàm de Ecclesia Christi (sicuti VALLIS ACHOR in Osea) in qua Gentes, iudicantur esse peccatores, & vocantur ad pœnitentiam per verbum Dei, Spiritus Sanctus enim arguit Mundum de peccato.

DE LIBRO AMOS.

AMOS ab onere seu iugo nomen habet, & plus, quàm alij Prophetæ omnes, respondet suo nomini singulari vehementia sua, qua per totum librum reprehendit Israelitas, & inuchitur in eos, tametsi peregrinus apud eos, vtpote natus in tribu IVDA, neq; filius Prophetæ, sed

Pastor & homo plebeius, vt ipsemet in secundo capite testatur.

Vixit autem temporibus Oseæ & Esaiæ, sicut est Deus potens vocare tales subito quoddam & diuino miraculo, contra impiam potestatem, quam ordinariam vocant, vbi necessitas postulat, sicuti ex rudibus & illiteratis Piscatoribus Spiritus sanctus fecit Apostolos.

Creditur autem Amos interfectus esse ab impio Sacerdote Amasia fuste Fullonis.

Capita huius libri sunt nouem, quæ sic discernantur.

Ab initio vsq; ad Quartum caput vaticinatur contra vicinos Reges Iudæorum & Israelitarum, vt fuerunt Reges Syriæ, Reges Palæstinæ, Tyri, Edom, Ammon, Moab, & dicit fore, vt à Deo vicißim & ipsi puniantur. Deinde Reges Israel & Iuda simul, cum admonitione de non contemnendis Dei Prophetis, vaticinatur.

A quarto capite vsq; ad septimum Prophetat seorsum contra Regnum Israel, & ipsis horribilia à Deo minatur. Primo Famem. 2. Caritatem Annonæ. 3. Pestem. 4 Rubiginem. 5. Gladium. Et per Assyrios tandem deuastationem, interim etiam, dum peccata illorum taxat, hortatur ad pœnitentiam.

A septimo capite vsq; ad finem, præter tres visiones, quas vidit contra Regnum Israel (vt sunt I. De examine Locustarum II. De igne incenso III. De regula super murum) conflictatur cum impio Amasia Sacerdote, cui minatur summum infortunium. Deinde concionatur de diuitum auaritia, & oppreßione Pauperum.

In fine locum insignem subiungit de regno Meßiæ, qui citatur à Iacobo Apostolo, Actorum decimoquinto. Sicut etiam locus in quinto capite citatur à Stephano, Actorum septimo.

Quòd autem in primo capite de Tribus & Quatuor peccatis loquitur, peccati magnitudinem, & multitudinem, adeoq; impœnitentiam & defensionem intelligit. Tria enim & quatuor faciunt 7. finalem scilicet numerum in sacra scriptura.

DE PROPHETIA Abdiæ.

ABDIAS nomen habet à cultu Dei, quod seruus seu cultor Dei sit. Putatur autem fuisse Prophetarum antiquißimus, sicut & Ionas temporibus Achab & Ieroboam, Regum Israel. Hic inuehitur contra Edomitas, quibus afflictio Israelitarum magnæ erat voluptati.

Fuit autem EDOM *frater Iacobi, nempè* ESAV. *Et sicut ipse odio habuit fratrem, eò quod Pater Isaac ipsi tribuit benedictionem* Primogeniturae: *Sic tota posteritas eius odio habuit posteritatem Iacob, hoc est, Israelitas, & vbicunque potuit malum ipsis intulit, omnibus eorum hostibus sese adiungens, atq; ita perfidiam mentis suae declarans, vt ostendit* Psalmus 137. *Memor esto* DOMINE *filiorum* Edom *in die Ierusalem, qui dicunt:* Vastate, Vastate omnia, *vsq; ad fundamentum eius.*

Est tantùm vnum Caput, cuius summa haec est.

ABDIAS
1. *Praedicit interitum Edomitis.*
2. *Consolatur Iudaeos.*
3. *Ostendit salutem esse in Sion.*
4. *Fratribus nullam iniuriam irrogandam docet.*
5. *Docet colendum esse Deum.*

DE LIBRO IONAE Prophetae.

IONAS *columbam significat,* Vixit *autem paulò antè Esaiam, & sub rege Ieroboam. Propheta fuit in Israel, sicuti scriptum est in vltimo libro Regum, capite 14. in hunc modum:*

Iuxta

Iuxta sermonem Domini, quemadmodum lo-quutus est per Seruum suum Ionam filium Amathi, Prophetam, qui erat de Gad, quæ est in Hephet.

Constat autem GAD HEPHET ciuitatem fuisse in tribu Zabulon, vt Ionas fuerit Iudæus, & non Ethnicæ viduæ filius, tempore Heliæ, cuius fit mentio Lucæ quarto, vt quidam de Iona fabulantur.

Mittitur autem in Assyriam, prædicaturus contra ciuitatem Niniuen, quæ fuit potentissima, nec non totius Regni Aßyriorum Metropolis. Vnde licet animaduertere, Deum tunc non solum Israelitarum, sed Gentium quoq; curam habuisse.

Celebre est etiam apud Matthæum, capite 12. quod Ionas fuerit typus Christi morientis & resurgentis, vbi dicitur: Generatio mala & adulteraʼ signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre Ceti tribus diebus, & tribus noctibus: Sic erit Filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus.

Quatuor tantùm sunt capita.

In primo miraculosa satis historia describitur, quomodo Ionas in mare coniectus à Nautis. sit

ſit à grandi quodam piſce abſorptus, & in ventre Ceti per triduum in profundo Maris huc illucq́ iactatus.

In ſecundo deſcribitur Canticum & gratiarum actio Ionæ ad Deum pro liberatione à ventre Ceti. Vbi ſignificat, quid animi in ventre Ceti habuerit, omni hora vitæ ſuæ finem adeſſe cogitans. Et opus Domini, qui ſolus potens eſt in cœlo, terra, mari, & omnibus abyſſis prædicat.

In tertio habeamus præclarum exemplum pœnitentiæ in Niniuitis, omnibus peccatoribus imitandum. Vbi ſeorſum hæc obſeruanda ſunt, & nullo modo prætereunda. 1. Quod Deus ſit etiam Gentium Deus. 2. Quod Deus ſit potens, bonus & iuſtus. 3. Quæ ſit pœnitentia. 4. Quod verum ieiunium ſeruiat ad agendam pœnitentiam.

In quarto deſcribitur hiſtoria de carnali ſollicitudine Ionæ, qua ſibi proſpectum voluit cum iactura proximorum, Vt eſt magna hominum imbecillitas, & caro timida, etiam in Sanctis. Sed in Deo eſt miſericordia & clementia, erga omnes peccatores, verè agentes pœnitentiam. Id quòd hic in Iona & Niniuitis manifeſte apparet.

DE LIBRO MICHEAE Prophetæ.

MICHEAS vixit eodem tempore, & sub iisdem Regibus, quibus Esaias, Oseas & Amos vixerunt, vt satis apparet ex titulo. Prophetauit & contra duas, & contra decem Tribus, id est, Contra Reges. 2. Contra iudices. 3. Contra Sacerdotes. 4. Contra Pseudoprophetas, tàm in Iuda, quàm in Israel. Et prædicit perditionem eorum, qui verbum Dei abiecerunt, & sine timore Dei vana secuti sunt.

In hoc autem præcipuè celebris est, quòd non solùm promittit Christum venturum esse, nec exponit tantùm beneficia Regni ipsius: sed etiam indicat nobis locum Natiuitatis eius: Tu BETHLEHEM EPHRATA, inquit, minimè paruula es, in millibus Iuda, ex Te mihi egreditur, qui sit Dominator in Israel, &c. Qui locus citatur Matth. 2.

Sunt autem septem Capita, quæ sic discerni possunt.

In primis tribus capitibus sunt obiurgatoriæ Conciones & Prophetiæ, nunc in genere contra Israelitas, & Iudæ impietatem atque Idololatriam, nec non contra scandalosam vitam. Nunc in specie contra summa capita, cùm in

Religione, tùm in Politia, nisi quòd interim in fine secundi capitis credentes consolatur per promissionem de aduentu veri sui Pastoris, Domini nostri Iesu Christi.

In quarto & quinto sunt egregiæ promissiones & consolationes, de regno Christi per Apostolorum prædicationem in vniuersum orbem dilatando.

In sexto & septimo nunc populi impietatem & auaritiam reprehendit. Nunc super mundi malitia quanta suo tempore fuerit, conqueritur.

In fine annectit promissionem de regno Christi in Ierusalem incoando, & postea per Apostolos in omnes Gentes dilatando, damnat interim Synagogas.

DE LIBRO NAHVM Prophetæ.

NAHVM à consolando nomen habet. Consolatur enim afflictos Israelitas, per hoc quòd contra Assyrios vaticinatur, qui populum Israel & Iuda turbarent & exercerent. Quanquam ex scriptura non potest haberi, quo tempore, & sub quo Rege Nahum prophetauerit tamen videtur post Ionam, & paulo ante Esaiam vixisse. Prædicit euersionem Niniuæ, quæ

post Ionæ prædicationem ad impietatem relapsæ fuerat.

Sunt autem tria tantùm Capita, quæ sic possunt discerni.

In primo capite generaliter de regni Assyriaci perditione vaticinatur.

In secundo specialiter adfuturus esse Babylonicum hostem prædicit.

In tertio causam perditionis indicat, enumerans Assyriorum horrenda scelera, quorum summa genera sunt, Fornicatio, Latrocinium, & Mendacium. Fornicatio, scilicet, in falso cultu Dei seu in falsa doctrina. Latrocinium in iniustis grauaminibus & exactionibus publicis, ad pompam tantùm destinatis. Mendacium in contractibus & actionibus.

Finis huius vaticinij est consolatio Iudæorum, quibus annunciat prædicationem pacis, haud dubiè respiciens ad tempus noui Testamenti seu Euangelij Christi, quando pax æterna Iudæis est prædicata per ipsum Christum & Apostolos.

DE PROPHETIA Habacuc.

HABACVC ab amplectendo nomen habet. Sicut enim Mater infantem complectitur

ctitur, vel alij alios, pectus pectori, cor cordi iungentes in amplexu, dum eos consolantur. Ita Habacuc populum Iudaicum complectitur, & maximè consolatur, atq; vt in aduersantibus in fide constantes sint, hortatur, ita vt Diuus Paulus Rom. 1. praeclaram huius Habacuc sententiam allegauerit ex secundo capite: IVSTVS EX FIDE SVA VIVET.

Vixisse videtur Habacuc cum Hieremia, sed instante captiuitate Babylonica, quandoquidem ipse, vt Propheta Iudaicus, primum contra populum, deinde & contra Babylonios vaticinatus est.

Fabula est, hunc fuisse Habacuc, qui raptus ab Angelo, Danieli in lacum Leonum deiecto, cibum porrigerit.

Quatuor sunt Capita, quae sic discerni possunt.

In primo capite partim contra Iudaeos vaticinatur, praemittens Legis concionem consolationi Euangelicae, quae in secundo capite sequitur, & potentiam Babyloniorum maximam esse demonstrat. Partim à Deo pia expostulatione contendit, vt liberato populo suo sumat à rege Babyloniorum vltionem.

In secundo Capite subiungit Euangelicam consolationem, ex promißionibus diuinis, &

promißionem de aduentu Meßiæ cito venturo, sed interim firma fide expectando.

In tertio prophetat de interitu regni Babylonici, præmittens Diabolicam arrogantiam Regis Babylonici contra Deum, & iniustam diuitiarum collectionem contra proximum, quæ sunt duo horrenda latrocinia, scilicet, spoliari Deum sua gloria, & homines suis bonis.

In quarto præmissa gratiarum actione & longa beneficiorum Dei commemoratione, tandem orat, vt regnum Babylonicum diuinæ maledictioni sit obnoxium, Nisi quòd in fine rursus lætus Iudaicum populum consolatur.

DE PROPHETIA Sophoniæ.

SOPHONIA Dei arcana significare videtur, non inconueniens nomen Prophetæ Dei, qui videt arcana Dei, hoc est, Euangelium & regnum Christi æternum, promißionibus, visionibus & reuelationibus Propheticis vsq; ad temporis plenitudinem inuolutum. Qua de causa Paulus & Mysterium nominat, Romanos vltimo.

Titulus in primo capite, quis fuerit Sophonia, ex quibus parentibus natus, & quo tempore vixerit, ostendit. Fuit enim coætaneus Ieremiæ Prophetæ, eadem ferè quæ illa, sed bre-

nius & succinctius prophetauit, Nimirum vrbis Hierosolymitanæ vastationem, nec non hostium, & totius regni Iudæ interitum, & Iudæorum per Christum liberationem, In summa, prophetauit impijs Iudæis interitum per vicinas Gentes. 2. Ipsis Gentibus exterminium per alias Gentes 3. Credentibus Iudæis liberationem per Christum nasciturum.

Tria tantum sunt Capita, quæ sic discerni possunt.

In primo capite criminatoria concione malum, id est, interitum ac deuastationem regni Iudaici per Regem Babyloniæ venturam propter impietatem & auaritiam Iudæorum prophetat.

In secundo Iudæis pœnitentiam prædicat, deinde vicinis gentibus. Moabitis scilicet, Ammonitis, Philistæis, Assyrijs & Niniuitis interitum prophetat. Postremò spem facit ijsdem gentibus, quòd regni Christi participes fiant, indicans, Deum in Insulis gentium adorandum esse.

In tertio capite partim inpœnitentes Iudæos grauiter obiurgat ac reprehendit, partim præclarißima concione de Christi regno in vniuersum mundum propagando, Iudæos consolatur. De Primoribus in religione & politia inquit: quòd quia sunt Principes, honorandi sunt

vt principes, sed interim tamen arguendi vt peccatores.

DE LIBRO HAGGAEI Prophetæ.

HAGGAEVS à festiuitate & gaudio nomen habet. Is post captiuitatem Babylonicam sub Dario Hystaspe prophetauit & populum ad reædificandum Templum seriò tandem vrgebat, vt cultus Dei rursus institueretur. Cum præsertim huius secundæ domus maior sit futura gloria, nempè ad quam Dominus Israel, ille verus Messias, in propria persona venturus erat, quemadmodum scribit & Malachias.

Duo tantùm sunt Capita.

In primo, populi ingratitudinem & auaritiam reprehendit, atq; ipsis mala minatur, nempè infortunium & egestatem, qui proprias domus quidem magnificè exædificare curauerunt, ad Templi verò reædificationem nihil contulerant.

In secundo sunt eadem comminationes propter eandem causam, Simul etiam promissiones, quòd Christus ipse Templum secundum sua præsentia, doctrina & miraculis ornaturus sit & illustraturus.

DE LIBRO ZACHARIAE.

ZACHARIAS, qui à memoria diuina nomen habet, inter nouissimos Prophetas vnus, vixit eodem tempore, cū Haggæo Propheta post reditum ex Babylonica captiuitate. Tractat quoq; idem argumentum cum Haggæo, nimirum instans & vrgens, vt Templum reædificetur, idq; propter Christum, qui breui venturus esset ad Templum sanctum suum. Ideo manifestè Prophetat de pompa Christi, quòd in Asina & pullo Asinæ sit petiturus Hierosolymam, quod factum est paulò ante ipsius passionem, ipso die Palmarum. Deinde Prophetat etiam de ipsius venditione pro triginta argenteis, quæ per Iudam proditorem facta est. Item, de perfossione lateris ipsius, quem locum allegat Euangelista Iohannes.

Habet interim obscuras aliquot visiones, quibus adumbrantur mysteria Christi, quæ tandem explicat per effusionem Spiritus gratiæ & precum, cap. 12.

Sunt autem quatuordecim Capita, quæ sic à se inuicem possunt discerni.

In primo capite, præter exordium, in quo manifestè Iudæos ad pœnitentiam hortatur, Et

præter orationem Angeli pro Ierusalem, sunt tres visiones. 1. De equis ruffis, 2. De quatuor cornibus. 3. De quatuor fabris lignarijs. Quibus & Iudæis pacem vaticinatur, & eos ad reædificandam ciuitatem Ierosolymam hortatur.

In secundo capite primum est vnica visio, de Funiculo mensorio, qua populum denuò ad reædificationem Ierosolymorũ hortatur, Deinde sunt egregiæ promißiones de regno Christi, & diuina præsentia, atq; protectione piorum, adeoq; de vocatione Gentium, vnde populum ad gaudendum & iubilandum hortatur.

In tertio cap. primum est visio de IOSVA summo Sacerdote in ipsius consolationem, & Ciuitatis reædificationem. Deinde rursus promißiones de Christo, quem & Germen propter Euangelium & Fidem, atq; angularem lapidem propter Ecclesiam nominat.

In quarto capite descripta est visio de Candelabro aureo, in consolationem ducis Zorobabel, & adhortationem, ne à Templi reædificatione, metu hostium, deterreatur.

In quinto capite descripta est duplex visio, scilicet de volumine volante, hoc est, de literis & Sigillo. Deinde de Ephi seu modio, quibus Pseudoprophetarum aduentus in Iudæam, ab Angelo nunciatur.

In sexto capite descripta est visio de quatuor Quadrigis, quibus adumbrari videtur Regnum atq; Euangelium Christi, quem hic quoq; Zemach, id est, Germen vocat in vniuersum orbem propagandum.

In septimo & octauo sunt conciones & admonitiones contra Hypocrisin Iudæorum in electitio ieiunio. Deinde hortatoriæ admonitiones, de Templi reædificatione. Postremò consolatoriæ de regno Christi.

In nono & decimo sunt Prophetiæ de aduentu Christi, & humanitate Regni eius, per hoc, quod fecit cum sedere super Asinam. Deinde de potentia Alexandri Magni, qua Deus portas mundi aperuit, vt intraret Rex gloriæ, cum suo sancto Euangelio.

In vndecimo, duodecimo, & decimotertio sunt eædem prophetiæ, & quidem grauissimæ, de passione Christi, fore vt traderetur Gentibus. Item desolatio populi Iudaici propter incredulitatem, & de Euangelio inter gentes prædicando, postquam percussus fuerit Pastor, hoc est, post passionem Christi.

In vltimo capite sunt adhuc duæ prophetiæ, quarum altera synagogæ totiusq; cultus Leuitici abrogationem, Altera, tentationes & victoriam Ecclesiæ continet.

DE LIBRO MALACHIAE Propheta.

MALACHIAS, qui apud Ebraeos Angeli nomen sortitus est, vltimus inter Prophetas habetur, vtpote proximus ante CHRISTI aduentum, quem iam in foribus esse, & IOHANNEM BAPTISTAM (sub ELIAE nomine) Christi praecursorem fore praedicit.

Vtrum hic Malachias fuerit Esdras, vt quidam opinantur, incertum est. Hoc verò certissimum est, quod egregias sententias habet, de Christo & Euangelio, quod vocat MVNDAM OBLATIONEM IN VNIVERSO MVNDO.

Sunt autem quatuor Capita, quae sic possunt discerni.

In primo capite nunc Iudaeorum in genere, nunc seorsum Sacerdotum auaritiam & ingratitudinem reprehendit. Illos quidem, quòd ea, quae immunda sunt, & ad sacrificia nihil valent, apportent. Hos verò, quia DOMINO offerant immunda. Mox in ipsis comminationibus de Regno Christi, & oblatione munda, id est, Euangelio concionatur.

In secundo capite pergit reprehendere & vehementer obiurgare Sacerdotes, admonens

eos sui officij, quod tàm sanctum est, vt Angelis cum nomen ei adscribatur. Seorsum quoq; inuehitur in eos, qui malæ tractationis ab Vxoribus accusantur, adducens exemplum Abrahæ, quod non vult eos temerè imitari.

In tertio præmittit vaticinium de præcursore Christi pariter & de vtroq; aduentu Christi, in carnem scilicet, & ad iudicium. Deinde rursum obiurgat Iudæos, propter ingratitudinem erga ministerium verbi.

In quarto subiungit vt breuißimam, ita grauißimam adhortationem ad verum timorem Dei pijs gaudium & consolationem, Impijs verò pœnam & interitum annuncians. Nos itaq; diuinis admonitionibus obediamus, & Deum timentes, secundum Domini nostri Iesu Christi aduentum hilari animo expectemus, attollentes capita nostra.

Tantum de Prophetis & libris Prophetalibus, ex quibus doctrina noui Testamenti confirmatur, & Prophetarum sententiæ, tàm à Christo ipso, quàm ab Apostolis in testimonium citantur. Sint igitur nobis propter dulcißimas consolationes commendatißimi.

DE LIBRIS MACcabæorum.

Libri Maccabæorum à Iuda Maccabæo nomen habent, propter ipsius egregia facta, quæ in his libris describuntur. Est autem nouißima historia veteris Testamenti, de rebus Iudaicis gestis ab Alexandri Magni temporibus, usq; ad CHRISTVM, quando populus Dei iam non Reges & Prophetas seu Principes & Pontifices habuit. Fuerunt enim in veteri Testamento quatuor potestates in isto electo Dei populo, scilicet, 1. Potestas Patria 2. Potestas iudicum. 3. Regia. 4. Pontificia potestas. Pro quibus omnibus in Nouo Testamento regnat solus CHRISTVS, qui primum est Pater futuri seculi. Secundò, Iudex viuorum & mortuorum. Tertiò, Rex Regum. Quartò Aeternus Pontifex.

Porrò libri Maccabæorum inter Apocryphos, et non inter Canonico libros numerantur, tametsi primus, quem sanctus Hieronymus Ebraicum se reperisse testatur, dignus esse videtur, qui inter Canonicos computetur. Præsertim cum sit illorum, quæ Daniel, capite duodecimo vaticinatus est verißima descriptio, nempè de persecutione Iudæorum per Antiochum.

Diuiditur autem primus liber in quinque partes, iuxta circumstantiam personarum. Et sunt in hoc libro quinque personæ illustres, qua-

rum

rum res gestæ pro maiori parte historico ordine describuntur, ut sunt: Primò Matathias. Secundò. Iudas Maccabæus. Tertiò & Quartò, Ionathas & Simon, fratres Iudæ Maccabæi. Quinto, Iohannes Simonis filius.

A primo capite vsq; ad tertium. Antiochi (quem radicem peccati Scriptura vocat) impietas atq; crudelitas notatur: & Matathiæ Sacerdotis, atq; filiorum eius Zelus & constantia describitur, vt sit perpetuum verbi ministris exemplum in persecutione.

A tertio capite vsque ad nonum describuntur fortia facta Iudæ Maccabæi, vt Bella, victoria, purificatio Templi, Confœderatio cum Romanis, & variæ conflictationes cum vicinis Gentibus, & earum Principibus, quos expugnauit vel fugando vel interficiendo eos, quorum nomina hîc ordine sequuntur.

1. APOLONIVS. 2. SERON.	Interfecti, cap. 3.
3. GORGIAS. 4. LYSIAS.	Fugati, cap. 4.
5. TIMOTHEVS cum Ammonitis & Galaaditis, 6. Filij ESAV.	Debellati, cap. 5.

7. An-

7. ANTIOCHVS Antiochi Tyranni Mortui filius fœdifragus cum suo principe LYSIA, & ipsorum Elephantis.	domum dimißi. cap. 6.
8. ALCIMVS Iudæus, rediens ad Demetrium. 9. NICANOR interfectus.	Cap. 7.

Tandem IVDAS ipse post confœderationem cum Romanis factam, cap. 8. succubuit in bello, quod Iudæis ex mandato Demetrij post mortem Nicanoris, per Bachidem & Alcimum, Demetrij Regis Principes, illatum est cap. 9. O Ducem pijßimum, & in religione Iudaica constantißimum Heroa, gentisq́ue suæ propugnatorem ac defensorem fortißimum, qui tandem in vera confeßione prostratus, fortiter obijt, pro gloria Dei vindicanda.

A nono capite vsq; ad caput 13. describitur Historia IONATHAE, fratris Iudæ Maccabæi, cui negocium fuit cum vtroq; Demetrio, cum Bachide & Alcimo, de quibus victoriam obtinuit, fratris sui Simonis adiutorio, Deinde cum

tum Principibus iunioris Demetrij, donec à Trypbone per dolum interfectus est, præclarus Zelotes pro religione & vero Dei cultu.

A decimo tertio capite vsq; ad sedecimum describitur historia Simonis, fratris Iudæ Maccabæi & Ionathæ. Fuit autem Simon pacificus, donec & ipse per dolum in conuiuio trucidatus est.

In vltimo capite post interfectum Simonem, successio filij illius IOANNIS ad finem libri describitur.

DE SECVNDO LIBRO Maccabæorum.

SEcundus liber Maccabæorum est pro maiori parte repetitio eorum, quæ sunt descripta in primo libro, præsertim quantum ad Iudam Maccabæum attinet.

Sunt autem quindecim Capita, quæ sic discernuntur.

In primis septem capitibus describitur afflictio populi Iudaici, tàm per insidias & proditionem Simonis cuiusdam, quàm per crudelem Antiochi tyrannidem, vbi non tantum Iudæ Maccabæi (qui tum foris vitam agebat in deserto), constantia prædicatur, sed etiam septem fratrum, qui vnà cum matre sua Martyrio coronati sunt.

In octauo & reliquis Iudæ Maccabæi fortia facta reperiuntur vsq; ad finem libri.

Tantùm de libris Maccabæorum, adeoq; de totius veteris Testamenti libris, scilicet, Legalibus, Historicis, Doctrinalibus & Propheticis, qui omnes computati numero sunt quadraginta & octo, tàm Apocryphi, quos vocant, quàm Authentici, de quibus Christus Iohan. 5. loquitur, inquiens: Scrutamini Scripturas,

Finis Librorum veteris Testamenti.

DE LIBRIS NOVI TESTMENTI.

NOVUM Testamentum continet libros, qui post reuelatum Christum scripti sunt, partim Euangelicos, partim alios Historicos. numero viginti & septem, etiam minimos computando, qui vnicum saltem capitulum continent, vt Epistola Pauli ad Philemonem, Iudæ, & Iohannis dræ posteriores,

DE LIBRIS EVANGElicis.

LIbri Euangelici sunt quatuor, nimirum à quatuor Euangelistis, Matthæo, Marco, Luca & Iohanne, scripti. Et dicuntur Euange-

lici,

lici, quia seorsum Iesu Christi Euangelium continent, id est, latum nuncium de gratuita remissione peccatorum, propter Mediatorem, Christum consequenda,

DE LIBRO MATTHAEI.

MAtthaeus perinde vt primus inter Euangelistas, Euangelium scripsisse fertur, nempè statim post ascensionem Christi, ita primùm quoq; inter ipsos locum obtinet. Sunt autem hæ partes huius Euangelicæ historiæ principales.

A primo capite vsq; ad quintum præmittuntur quasi exordij loco, non solum ea, quæ pertinent ad Genealogiam & Natiuitatem Christi, vt 1. Enumeratio personarum in generationibus ab Abraham vsq; ad Christum. 2. Reuelatio facta Ioseph. 3. Magorum aduentus. 4. Tyrannis Herodis: Sed etiam Iohannis Baptistæ vita & doctrina, nec non Baptismus & tentatio Christi, priusquam prædicare incepit, & discipulos vocauit.

A quinto capite vsq; ad octauum describitur sermo Christi, quem habuit in monte coram discipulis, & verè legalis concio, qua ceu iacto solido fundamento, præparauit eos ordine ad Euangelij ministerium. 1. De beatitudine & præmijs bonorum operum. 2. De officijs Apostolorum. 3. De vera Legis interpretatione. 4. De

Elee-

Eleemosyna, 5. De oratione. 6. De ieiunio. 7. De veris diuitijs. 8. De confidentia in Deum. 9. De iudicij sinceritate. 10. De Orandi aßiduitate. 11. De naturali æquitate. 12. De vitanda falsa doctrina. 13. De studio viuendi iuxta Dei verbum. In summa, Legem esse pædagogum ad Christum, ostendit hæc ipsius concio, & generalis narratio Legis.

Ab octauo vsq; ad decimum, confirmat doctrinam egregijs miraculis & beneficijs quibus & terra & mari miseris atq; afflictis hominibus succurrit, & se nostrum esse Saluatorem ostendit.

A 10. vsq; ad 13. Primùm informat, confirmat & consolatur suos Apostolos in ministerio verbi. Deinde Iohannis quoq; discipulos confirmat, ipsum Iohannem commendat, multorum incredulitatem damnat, & Deo Patri pro pusillo grege gratias agit. Postremo præter disputationem cum Pharisæis de Sabbato, de signis &c. iterum claris miraculis, & suam mansuetudinem non extinguendo linum fumigans ostendit.

A 13. vsq; ad 19. Primùm describit Matthæus Parabolicas aliquot Christi conciones de vi & efficacia verbi Dei. Deinde indignam Iohannis baptistæ mortem. Item Christi discessionem, contentionem cum Pharisæis, Multorum

ægro-

ægrotorum ſanationem. Petri & reliquorum Apoſtolorum confeßionem, Chriſti transfigurationem. Chriſti erga Magiſtratum obedientiam, Paruulorum & puſilli gregis conſolationem.

Poſtremò ſubiungit de ſcandalo, & de remißione fratris illuſtrata per Parabolam, de iniquo diſpenſatore. Quæ pars rerum in Galilæa geſtarum ſummam Chriſti ſollicitudinem pro ſalute generis humani, ſummamq; in officio docendi & edendis Miraculis diligentiam oſtendit.

A 19. vſq; ad 26. cap. deſcribit primùm Chriſti migrationem à Galilæa in Iudæam, & in via habitas diſputationes, nunc cum Phariſæis atq; Scribis, nunc cum proprijs diſcipulis prædicendo interim ſuam paßionem, & duos cæcos ſanando. Deinde ingreſſum eius in Ieruſalem, & acerrimam, adeoq; nouißimam in officijs prædicandi diſputationem cum Iudæis, per tria capita 21. 22. & 23. cuius diſputationis atq; obiurgationis hæ ſunt partes præcipuæ, ſcilicet 1. De Baptiſmo Iohannis. 2. De duobus filijs. 3. De Vinea. 4. De angulari lapide. 5. De nuptijs filij Regis. 6. De Tributo dando Cæſari. 7. De vxore ſeptem fratrum, & de reſurrectione mortuorum. 8. De magno mandato in Lege, 9. De Chriſto filio Dauid. 10. De maledictionibus ſuper Phariſæos & Ieruſalem.

Postremò describit colloquium Christi cum discipulis in monte Oliueti, de destructione Ierusalem, & de fine Mundi, cum grauißimis adhortationibus ad vigilandum, adductis Parabolis. 1. De malo seruo. 2. De decem virginibus. 3. De talentis, in enarratione de forma iudicij in extremo die.

A vicesimo sexto vsq; ad finem libri describit Christi Paßionem, Mortem & Resurrectionem. Porrò paßionis Christi historia in sex partes principales commodißimè distribui potest, iuxta hunc versiculum.

Cœna, Hortus, Caiphas, Pilatus, Cruxq́; Sepulcrum.

Tantum de Euangelio Matthæi. Quis autem fuerit Matthæus ante conuersionem, & quomodo conuersus sit & vocatus, Vide supra capite 9. Matthæi.

DE EVANGELIO S. Marci.

MARCVS ea quæ Matthæus copiosius describit, compendiosè complectitur, cuius Euangelij liber in duas principales partes commodißimè diuidi potest, Prior pars ab initio sit vsq; ad decimum caput, vbi describuntur ea, quæ Iesus docuit & fecit in Galilæa. Posterior est à decimo capite vsq; ad finem, vbi describuntur

tur ea, quæ docuit, fecit & passus est in Iudæa. Reliqua nihil habent difficultatis in diuidendo, modo cum Euangelio Matthæi conferantur.

DE EVANGELIO S. Lucæ.

LVCAS qui indiuiduus Pauli comes fuit (sicut Marcus Petri, vt quidem volunt) non solùm est Marco, sed etiam Matthæo copiosior, tàm in Euavgelio, quàm in Actis Apostolorum.

Capita sunt viginti quatuor, quæ sic discerni possunt.

Ab initio vsq; ad quartum caput & conceptionem & natiuitatem Iohannis Paptistæ, tùm ipsius Christi, deinde prædicationem & carcerem Iohannis, Christi verò Baptismum & Genealogiam subiungit.

A quarto capite vsq; ad decimum post historiam tentationis Christi, exponit doctrinam & miracula, quæ fecit in Galilea, vt in Nazareth, Capernaum, Stagno Genezareth, & alijs locis Galilææ. Disputans interim cum Pharisæis de Sabbatho, Apostolos & populum instituens, Centurionis seruum sanans, & filium viduæ suscitans, Mox quomodo Ioannem Baptistam

coram turba, Peccatricem verò coram Simeone Pharisæo commendauerit, & parabolam de Semine explicauerit, Dæmoniacumq; sanauerit, Quomodo item mulieris fluxum sanguineum sistens, Iairi principis scholæ filiam à mortuis resuscitauerit.

Postremò, quomodo Discipulis instructis, emißis & reuersis, post quam est in monte transfiguratus, reliquerit Galilæam.

A decimo capite vsq; ad vicesimum, describit ea, quæ Christus docuit & geßit in via versus Ierusalem. Docuit autem vel simpliciter, vel in parabolis.

SIMPLICITER.

1. Instruit septuaginta discipulos.
2. Exprobrat ciuitatibus incredulitatem.
3. Agit gratias Patri.
4. Admonet Legis peritum.
5. Commendat Mariam sororem Marthæ.
6. Docet Discipulos orare.
7. Obiurgat Pharisæos.
8. Admonet Discipulos.
9. Minatur impœnitentibus.
10. Perstringit auaros Pharisæos.
11. Perstringit Herodem.
12. Prædicit scandala.
13. Prædicit extremum diem.
14. Vocat ad se pueros.

Reci-

15. Recitat præcepta secundæ Tabulæ.
16. Admonet diuites.
17. Prædicit Paßionem suam.
18. Conuertit Zachæum.

IN PARABOLIS, Vt:

1. De semiuiuo relicto.
2. De amico panes mutuo dante.
3. De forti armato.
4. De signo Ionæ Prophetæ.
5. De lucerna accensa.
6. De diuite epulone.
7. De seruo fideli & infideli.
8. De arbore fici.
9. De grano Sinapis.
10. De fermento.
11. De angusta porta.
12. De primo loco & nouißimo.
13 De cœna Dominica
14. De ædificatione Turris.
15. De centum ouibus.
16. De decem drachmis.
17. De Filio prodigo.
18. De iniquo Dispensatore.
19. De diuite & Lazaro.
20. De seruo arante.
21. De iudice seuero.
22. De Pharisæo & Publicano.
23. De decem minis.

HISTORIAE verò & MIRACVLA quæ geßit, hæc sunt:

1. Eiecit Dæmonium mutum.
2. Mulierem contractam erexit.
3. Hydropicum sanauit.
4. Decem Leprosos mundauit.
5. Cæco visum restituit.
6. Sedit super Asinam.
7. Fleuit super Ierusalem.
8. Vendentes & ementes eiecit ex Templo.

A vicesimo capite vsq; ad 22. ea sunt descripta, quæ Christus in Templo Ierosolymitano docuit, & cum Pharisæis disputauit, Deinde quæ foris è regione Ierusalem cum discipulis contulit.

Contra Pharisæos adduxit in medium, 1. Quæstionem de Baptismo Ioannis. 2. Parabolam de Vinea. 3. Prophetiam de lapide angulari. 4. De Tributo Cæsari dando. 5. Dilutionem argumenti Sadducæorum. 6. Propositionem de Christo, filio Dauid. 7. Eleemosynam viduæ.

Cum discipulis contulit, 1. De structura Templi. 2. De Pseudoprophetis. 3. De persequutione. 4. De extremo die. 5. De vitanda ebrietate & crapula.

A vicesimo secundo capite vsq; ad vltimum caput describitur historia paßionis & mor-

mortis Christi, quomodo post Cœnam, et colloquium cum discipulis suis, sit à proprio discipulo traditus. 2. A Iudæis comprehensus. 3. A Gentibus crucifixus.

In vltimo capite primùm Resurrectionis, deinde Apparitionis & postremò Ascensionis historia descripta est, præter egregium illum locum, de doctrina pœnitentiæ & remißionis in omnes Gentes prædicanda.

Summa huius diuisionis his comprehensa est versiculis.

Per tria, perq; decem duo bis quibus additur vnũ
Lucæ Euangelij diuide particulas.
Item:
Orauit, docuit, Christus fit victima, victor.

DE EVANGELIO Ioannis.

IOANNES à Gratia nomen habet, quia à Christo maximè dilectus est. Scripsit Euangelium suum post alios Euangelistas, & vt plurimum circa doctrinam Christi versatur, præter pauca Miracula, quæ non sunt ab alijs Euangelistis descripta. Et quemadmodum vltra omnes Apostolos in terra vixit: ita quoq; plures hæreses contra diuinitatem Christi suppullulantes vidit. Vnde sumpta occasione primùm de

diuinitate & humanitate Christi scripsit. Deinde vitam, doctrinam & miracula Christi persequitur. Postremò paßionis, resurrectionis & apparitionis historiam subiungit.

Diuiditur autem Euangelium Ioannis potißimùm in quatuor partes, iuxta quatuor profectiones Christi. Nam Christus quater profectus est Ierosolymam tempore Paschatis.

Prima profectio est post doctrinam de diuinitate & humanitate Christi, Post testimonium Ioannis Baptistæ de Christo, post vocationem Apostolorum. Deniq; post miraculum in cœna Galileæ. Quæ omnia durant vsq; ad quintum caput in quo Christus Ierosolymam veniens, Primùm eijcit vendentes & ementes ex Templo. Secundò disputat cum Pharisæis, & seorsum cum Nicodemo. Mox relicta Ierosolyma, Primùm in Iudæa per Discipulos suos baptizauit, vnde occasione sumta Ioannes Baptista egregiam de Christo concionem habuit. Deinde transiens per Samariam, cum muliere Samaritana apud fontem disputauit. Postremò rediens in Galilæam, Reguli filium sanauit.

Secunda profectio incipit capite quinto, & durat

durat vsq; ad septimum, in qua profectione primũ Ierosolymis hominem triginta octo annos in infirmitate laborantem ad piscinam Sabbato sanauit, vnde occasione sumta longam habuit contra Iudæos disputationem, & egregiam de resurrectione Mortuorum, & de autoritate sacræ scripturæ concionem. Deinde rediens in Galilæam, Primùm quinque panibus & duobus piscibus, quinq; hominum millia saturauit. Deinde diu & multum de spirituali pane (quod est verbum Dei) cum Iudæis disputauit. Postremò reliquis accepto scandalo discedentibus, Petrus nomine Apostolorum egregiam facit de Christo suæ fidei confessionem.

Tertia profectio incipit capite 7. & durat vsq; ad caput duodecimum, in qua primùm Ierosolymis in Templo non sine contradictione & periculo docebat. 1. De autoritate suæ doctrinæ. 2. De Sabbato. 3. De sua persona. 4. De sua passione. 5. De aqua vitæ. Deinde mulierem in adulterio comprehensam, & à Pharisæis ad se adductam, digito in terram scribens absoluit, Et statim iterum docebat populum, & vsq; ad finem octaui capitis acerrimè contra Iudæos disputauit. Mox cœco nato visum restituit, vbi non parua contentio oritur inter Pharisæos & cœcum natum, vsq; ad finem noni capitis. Ad hæc verum sese Pastorem esse ostendit, vbi ite-

rum incidit cum Iudæis, in disputationem, & contentionem, vsq; ad finem decimi capitis. Postremò rediens trans Iordanem, & inde iterum Bethaniam, Lazarum (habita priùs disputatione cum sororibus eius) resuscitauit, & iterum Iudæorum iram, pergens in desertum, declinauit.

Quarta profectio incipit à duodecimo capite, & durat vsq; ad finem libri, in qua primùm diuertit in Bethaniam, vbi Maria Lazari resuscitati soror, opus suæ confeßionis, IVDA proditore indignante Christo exhibuit. Deinde iuxta vaticinium Zachariæ Prophetæ Asino insidens, Hierosolymam ingressus est. Postquam autem Ioannes, quæ in via gesta sunt, adductis ex Esaia locis egregijs, vsq; ad finem duodecimi capitis, descripsit, mox in diuersorio Ierosolymitano quòd actum sit in sacra Christi Cœna, vsq; ad 18. prosequitur. Nimirum quomodo Christus post lotionem pedum, post turbationem animi propter Iudam, Deniq; postquam & Iudæ proditionem & Petri negationem vsq; ad finem capitis prædixerat, primùm egregiam per tria integra capita concionem habuerit, cuius propositio hæc est: Nec turbetur cor vestrum. Argumenta verò hæc tria. 1. Poßidebitis æternam vitam. 2. Interim vos spiritus sanctus consolabitur. 3. Pater meus exaudiet vos. Deinde

sub-

subiunxerit insignem orationem ad Patrem suum sanctum & iustum. 1. Pro scipso clarificando. 2. Pro defendendis suis discipulis. 3. Pro omnibus credentibus in vera doctrina & vnitate Spiritus gubernandis, & conseruandis.

Ad hæc describit Euangelista passionem Christi cap. 18. & 19. quomodo pro salute generis humani primùm à Iuda, proprio suo discipulo fuerit traditus. Secundò à Iudæis accusatus. Tertiò à Gentibus cruci affixus.

Postremis duobus capitibus Resurrectionem Christi, & quæ post eam acciderunt, pertexit Euangelista, & in altero capite Christi in Iudæa apparitiones coram discipulis & alijs, in altero verò apparitiones coram discipulis suis in Galilæa factas, describit. Vnde tandem, vt & alij Euangelistæ testantur, in cœlum profectus est, regnans iam pari cum æterno Patre suo potentia, & breui rediturus, vt iudicet viuos & mortuos, omnemq́ue lacrymam ab oculis Electorum suorum abstergat. Tantum de Euangelio Ioannis Euangelistæ & Apostoli.

ACTA APOSTOLORUM.

HIc liber Historialis à S. LVCA Euangelista scriptus est, & continet præcipuam primitiuæ Ecclesiæ post ascensionem Christi historiam,

historiam, quæ sequitur conuenienti ordine libros Euangeliorum.

Quanquam autem hic liber principali diuisione diuidi potest in duas partes, nempè in res à Petro, & in res à Paulo gestas post ascensionem Christi (Lucas enim vt plurimum describit, Primùm Conciones. 2. Operationes. 3. Visiones. 4. Miracula. 5. Carceres Petri, Deinde Pauli quoq; conuersionem, Peregrinationes, Disputationes, Miracula, Carceres & Vincula) Tamen huius libri viginti octo capita sic commodißimè possunt diuidi.

Ab initio vsq; ad sextum caput describit Lucas primùm historias Ascensionis Christi. 2. Electionis Matthiæ in Apostolum. 3. Mißionis Spiritus sancti. Deinde quatuor egregias & fructuosas Petri de Christo conciones, Primam in secundo, Secundam in tertio, Tertiam in quarto Quartam in quinto, capitibus, cum duobus Miraculis singularibus, à Petro Apostolo editis, nimirum de sanato claudio, atq; de subitanea morte Ananiæ & Saphiræ. Postremò de Apostolorum in genere communione, persequutione, carcere, flagris, oratione & constantia.

A sexto capite vsq; ad 13. præter historiam de conuersione Diui Pauli cap. 9. describitur post electionem Diaconorum, concio & martyrium Stephani, nec non historia Simonis Magi, & Eunuchi

nuchi ab Apostolo Philippo conuersi. Qui duo verum inter falsos & veros Christianos discrimen inter se ferunt.

Deinde continuatur historia de Diui Petri miraculis in sanato Aenea, & resuscitata Tabitha. 2. Visione. 3. Vocatione. 4. Profectione. 5. Prædicatione ad Cornelium de vocatione Gentium. Postremò non solum Petri cum Iudæis disceptatio pro vocatione Gentium, per repetitionem historiæ de Cornelio, sed etiam illius sub Herode carceratio, & miraculosa liberatio, Tyranno percusso diuinitus, & à Vermibus consumto, fideliter & ordine descripta sunt.

A decimo tertio Capite vsq; ad finem descriptæ sunt peregrinationes, nauigationes, mansiones, conciones, miracula, disputationes, pericula, carceres & flagra Diui Pauli, ab eo die, quo dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad quod vocaui eos, vsq; ad conductum, in quo Paulus cum custodiente se milite biennio mansit. Interim terra mariq; fideliter docuit.

1. PAPHIENSES } Cap. 13.
2. Antiochenos }
3. Iconienses. } Cap. 14.
4. Lystrenses. }

Hiero-

5. Hierosolymitanos.	}	Cap. 15.. & 16.
6. Philippenses,		
7. Thessalonicenses,	}	Cap. 17.
8. Beroenses.		
9. Athenienses.	}	Cap. 18.
10 Corinthios.		
11. Ephesios.	}	Cap. 19.
12. Troadenses.		
13. Milesios.	}	Cap, 20.
14. Tyrios.		
15. Cæsarienses.		Cap. 21.

Tandem Hierosolymis & Cæsarea malè tractatus, incarceratus, & aliquoties per totum biennium & vltrà, iudicio Iudæis eum accusantibus præsentatus, donec ad Cæsarem appellare coactus est, cap. 20. vsq; ad 28.

Postremò describit Lucas nauigationes Diui Pauli, postquam ad Cæsarem appellauit à Iudæa versus Romam, & Pauli de Christo testimonium apud Romanos, vt legis capite penultimo & vltimo. Sic clarè videntur in hoc insigni libro omnia testimonia, prædicationes & miracula eò spectare, quòd solum per fidem in Iesum Christum, ad peccatorum remißionem, & ad æternam vitam perueniamus.

DE EPISTOLIS DIVI Pauli & aliorum.

EPI-

EPISTOLAE *Apostolorum, sicuti supra quoq; diximus, sunt tanquam sigilla & subscriptiones, item testimonia & illustrationes eorum, quæ scripta sunt ab Euangelistis, vt: Ego Paulus sic subscribo Euangelio Matthæi: Ego petrus sic subscribo &c.*

DE EPISTOLA ad Romanos.

HAec Epistola Methodus est scripturæ sacræ: Breuiter enim ea, quæ ad Christianam religionem pertinent, comprehendit. Nec incommodè diuidi potest in quatuor principales partes.

Ab initio vsq; ad quintum caput ponit duas Propositiones, & vtramq; firmis & euidentibus argumentis defendit. Altera propositio Legalis est, nimirum hæc: OMNES HOMINES SVNT PECCATORES, *Hanc probat, ostendens omnes Gentes peccatores esse, in primo capite, Deinde Iudæos quoq; esse peccatores, in secundo capite. Postremò infert* OMNES *esse peccatores, in tertio capite. Altera propositio Euangelica est, scilicet,* QVOD HOMINES IVSTIFICENTVR GRATIS PER GRATIAM DEI, PER REDEMPTIONEM QVAE EST IN CHRISTO IESV. *Hanc iusticiam esse per Fidem probat multis argumentis,*

mentis capite 4. Primùm ab exemplo Abraha. Secundò à definitione iustificationis. Tertiò ex ordine causarum & effectuum. Quartò ex causa promißionis.

A quinto capite vsq; ad nonum resoluit vtramq; propositionem in suas partes, de quibus seorsum disputat. Primò, quid sit peccatum, Quid Lex, Quid gratia, ostendit interim, plus posse Gratiam per & propter Christum, quàm peccatum per Adam. Et eos damnat, qui ex prædicatione Gratiæ putant peccandum esse, declarans econtra, nihil esse damnationis his, qui insiti sunt Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, Vbi subinfert capite 8. pro afflictis & sub cruce viuentibus, ab eo loco. Non sunt condignæ paßiones, &c. vsq; ad finem capitis, octo egregias consolationes.

1. De reuelatione futuræ gloriæ.
2. De compaßione omnium creaturarum.
3. De gemitu ministrorum verbi.
4. De spe vitæ æternæ.
5. De persona Spiritus sancti.
6 De prædestinatione.
7. De persona Dei Patris.
8. De persona Filij, Quis erga &c.

A nono Capite vsq; ad 12. tractat locum de prædestinatione repetens quæstionem positam initio

initio tertij capitis, nempè hanc: Quid si quidam illorum non crediderunt, nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit: Absit. Inde occasione accepta primùm de Electione disputat, vt sciamus, ad quos ista gratia pertineat. idq; capite nono. Deinde iusticiam fidei definit & exponit capite decimo. Postremò docet, Neminem offendi debere Prædestinationis verbo, semper labi eos, qui neglecta fidei iusticia, à Prædestinatione salutem suam student incoare.

A duodecimo capite vsq; ad finem Epistolæ paranæses aliquot seu admonitiones Christianas ponit de Bonis operibus. Primùm in genere erga quemlibet proximum, vbi genera bonorum operum ponit, vt sunt opera confessionis, vocationis, dilectionis. Deinde erga superiores seu erga Magistratum, cap. 13 Postremò erga inferiores, id est, infirmiores ca. 14. 15.

Caput vltimum continet salutationes seu vota & prædicationes Euangelicas. Et est salutatio non minimum Humanitatis officium censendum.

DE PRIORI EPISTOLA ad Corinthios.

QVàm diu Paulus Corinthi manserit, quid illic egerit, &c. vide Acto. 18. Reprehendit

bendit Paulus acriter Corinthios in hac Epistola, quos multis vitijs obnoxios esse nouit. Ad Legem itaq; pertinet, vt maxime. Nam est obiurgatoria Epistola iubens Corinthios declinare à malo, & facere bonum.

Directa est contra
1. Sectarios, cap. 1. 2. 3. 4.
2. Incestuosos.
3. Scortatores. 6.
4. Adulteros, 7.
5. Contentiosos, 8. 9. 10. 11.
6. Contemtores infirmorum. 8. 12. 13.
7. Superbos. 14.
8. Arrogantes. 15.
9. Negantes resurrectionem à mortuis, 16.
10. Auaros.

Diuiditur autem commodius in quinq; partes principales.

Ab initio Vsq; ad quintum caput versatur in prima Tabula Decalogi, damnans mundi sapientiam, vt pote saluti hominum perniciosam, nempè quòd Sectas & Schismata pariat in Religione Christiana. Deinde contemptum Ministerij Euangelij propter superbiam illorum, qui sapientia humana sunt inflati.

A quinto capite vsq; ad octauum transit ad secundum Tabulam, insectatur quædam vitia,

tia. Primùm enim iubet incestuosum excommu-
nicari, similesq; alios vitari. Deinde reprehen-
dit iniuriam, contentiones & hæreses, indicans
iniuriam vel ferendam, vel controuersiam ad
Arbitros potius, quàm impiùs iudices esse de-
uoluendam. Mox enumerat congeriem vitio-
rum, & seorsum luxum & libidines insectatur,
Coniugio, Cœlibatui & virginitati suam lau-
dem tribuens.

Ab 8. capite vsq; ab 12. reprehendit abu-
sum libertatis Christianæ, nec non infirmos esse
tolerandos admonet, potiùs quàm vt sibi inui-
cem scandalo esse debeant, Præsertim in rebus
externis, vt in esu, potu, vestibus, communione,
Sacramenti, nunc seipsum in exemplum trahens
nunc ex veteri Testamento horrenda exempla
adducens.

A duodecimo vsq; ad 15. enumerat primùm
egregia Dei dona, quibus ministerium verbi ser-
uatur ad gloriam Dei, Deinde caritatem eis ob
oculos depingit. Postremò verbi ministerium &
prædicationem ita commendat, vt omnibus con-
cionibus & lectionibus scripturarum eam præfer-
re non vereatur.

A 15. vsq; ad finem, primùm esse resurre-
ctionem mortuorum, euidentißimo Christi ex-
emplo demonstrat, Deinde corporum in æterna
vita claritatem diuersam esse, multis similitudi-

nibus ostendit, subiungens & resurgendi modum, victoriam piorum absorpta morte.

Postremò præter familiaria de collectis, seu sanctorum subsidijs agit vltimo capite, clausulam finalem, horrenda comminatione subnectens, vt qui non amet Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, sit maledictus, & æternæ morti destinatus.

DE POSTERIORI EPISTOla ad Corinthios.

Differt hæc Epistola à priori sicut Oleum à Vino, seu Euangelium à Lege. Hic enim mitius agit cum Corinthijs. Nam in hac secunda Epistola consolatur Paulus Corinthios, & exhibet se benignum erga eos, & iubet vt excommunicatum recipiant in gratiam.

Consistit autem hæc Epistola in	1. Consolationibus.	ad bona opera & Eleemosynas.	1. 2. 3. 4. 5.
	2. Commendationibus.		
	3. Adhortationibus.		6. 7.
	4. Inuectionibus.		8. 9.
	1. Comminationibus.		10. 11.

Sic itaq; diuidi potest.

Ab

Ab initio vsq; ad sextum caput sunt commendationes. Primùm cum ostendit suam erga Corinthios caritatem, & quod omnia prædicauerint, fecerit & passus sit ad ipsorum salutem & vtilitatem. Deinde commendat Euangelij Ministerium, vt summè necessarium, quodq́ue dignus sit ministerio Legis, & augetur in credentibus, ac spem facit eis de æterna gloria per crucem.

A sexto capite vsq; ad 10. sunt adhortationes. Primùm enim hortatur eos, vt ornetur Dei verbum operibus patientiæ. Deinde vt Eleemosynas præstent pauperibus sanctis in Ierusalem.

A decimo capite vsq; ad finem sunt inuectiones & comminationes. Primum enim inuehitur in Pseudoapostolos, contra quos agit confidenter, & in Domino gloriatur, scilicet.

De
1. *Externis & alienis rebus & personis.*
2. *Proprijs paßionibus in corpore.*
3. *Proprijs paßionibus in animo pro Ecclesia.*
4. *Fuga & euasione.*
6. *Visionibus & reuelationibus.*
. *Tentationibus.*
7. *Fidelitate sua in ministerio verbi apud Corinthios.*

De
- 8. Promtitudine vel studio seruiendi Corinthijs.
- 9. Voluntate moriendi pro Corinthijs.
- 10. Iusticia bonæ conscientiæ, quod non læserit Corinthios.

Deinde multas rationes addit, quòd Paulus ipse solus in Ministerio verbi plus laborauerit & passus fuerit, quàm omnes in vniuersum Pseudoapostoli Corinthiorum, vt laboribus, plagis, carceribus &c. cap. 11.

Postremò minatur Corinthijs vltimo capite, qui resipiscere nolunt, & (vt Augustinus inquit) iudicem se venturum scribit, vt non inueniat, quos condemnet.

Præterea dicit, se orare pro Corinthijs, vt nihil mali faciant. Vnde inquit Augustinus: Apparet voluntatem hominis à Deo corripi, & dirigi, ut bona opera faciat. Psal. 63. A DOMINO gressus hominis diriguntur.

DE EPISTOLA PAVLI ad Galatas.

HAEc Epistola proximè accedit ad Epistolam, quam Paulus ad Romanos scripsit, quantum ad doctrinā Christianam attinet. Paulus enim contra Pseudoapostolos defendit articulum Iustificationis, & confirmat Iusticiam fidei, quod homo non iustificetur ex operi-

bus Legis, sed tantùm per fidem Iesu Christi. Et quanquam sunt duæ principales partes huius Epistolæ. Altera de iusticia fidei vsq; ad quintum caput: Altera de fructibus fidei, seu bonis operibus vsq; ad finem. Tamen cum sint sex capita, possunt bini & bini per se considerari.

Paulus enim in Primo & secundo capite extollit & commendat suam vocationem, quod non humana, sed diuina autoritate docuerit Ecclesias, Id multis argumentis probat esse verißimum, videlicet:

1. Quòd abierit in Arabiam statim à sui conuersione.
2. Venerit Ierosolymam, tantùm videre Petrum.
3. Abierit in partes Ciliciæ & Syriæ.
4. Non circumciderit Titum Ierosolymis.
5. Nihil à magnis Apostolis acceperit.
6. Reprehenderit Petrum.

Deinde posita principali propositione in fine secundi capitis, videlicet, QVOD HOMO NON IVSTIFICETVR EX OPERIBVS LEGIS, SED PER FIDEM IN CHRISTVM pergit eam probare tertio & quarto capite, Primùm, Scripturis Secundò, Exemplis, Tertiò, Similitudini

dinibus Scriptura, ex Genesi, Leuitico, Deuteronomio, & Abacuc. similitudines præter allegoriam sunt tres. Primùm de legatore Testamenti. Secundò, de Pœdagogo. Tertiò de Tutore.

Summa argumentorum hæc est, Christus.	1. Non est minister peccati 2. Tradidit semetipsum. 3. Non frustra mortuus est, 4. Spiritus sanctus ex auditu fidei datur. 5. Abrahã fide iustificatus ẽ. 6. Iusticiarij sub maledicto sunt. 7. Iustus ex fide sua viuit. 8. Christus factus est maledictum pro nobis. 9. Iusticia fuit ante legem. 10. Hæreditas est ex promißionibus.	Ergo non ex operibus legis, sed per fidem in Christum iustificamur.

Postremò docet 5. & 6. capite, posita conclusione de loco Iustificationis, fructus fidei, submittens præcepta de moribus, de bonis operibus. Vt credentes ambulent secundum caritatem, & tueantur quidem in Christo libertatem, sic tamen vt ea non abutãtur. Porrò quòd Paulus fuerit apud Galatas, Vide Act. 18.

DE EPISTOLA AD Ephesios.

Episto-

EPistola ad Ephesios est amplificatio loci de Iustificatione & Reconciliatione satis copiosa per omnes casus. Et mirabilis atq; profunda Euangelij commendatio, longaq; beneficiorum Dei in causa salutis nostræ commemoratio.

Diuiditur autem in duas principales partes, scilicet in arborem, & fructus arboris id est, in doctrinam iustiticiæ fidei & bonorum operum.

Summa prioris partis, quæ fidem respicit, consistit in his beneficijs Dei nobis exhibitis in Christo, vt sunt:

1. Benedictio spiritualis.
2 Electio.
3. Prædestinatio.
4. Adoptio.
5. Bona voluntas.
6. Gloriosa gratia.
7. Redemptio
8. Remißio peccatorum.
9. Vocatio.
10. Euangelium salutis.
11. Spiritus promißionis.
12. Fides.
13. Dilectio.
14. Spiritus sapientiæ.

15. Cognitio vocationis.
16. Cognitio virtutis Dei.
17. Viuificatio.
18. Vocatio Gentium.
19. Paßio Christi.
20. Euangelizatio pacis.
21. Ecclesia ex Gentibus collecta.
22. Ministerium verbi.
23. Caritas Christi.
24. Plenitudo Dei.

Hic est verus & summus Christianorum thesaurus, ex latitudine & longitudine, altitudine & profunditate dilectionis Christi collectus.

Posterior pars à quarto capite vsq; ad finem Epistolæ consistit in his fidei fructibus, qui sunt: I. Humilitas. II. Lenitas. III. Patientia. IIII. Caritas erga proximum in omnibus donis. V. Nouitas vitæ. VI. Veritas. VII. Iusticia. VIII. Benignitas. IX. Misericordia. X. Castitas cum contrarijs vitijs, quæ Christiani vitare debent. Deinde gratiarum actio, cum informatione singulorum statuum & descriptione militis Christiani, contra spirituales nequitias per totam vitam pugnaturi, Cuius lumbi habebunt balstheum veritatis; Pectus thoracem iusticiæ; Pedes habebunt calceos Euangelij pacis; Manus scutum fidei; Caput Galeam salutis; Latus gladium spiritus; Sagittæ eius sunt, I. Oratio II.

Obsc-

Obſecratio. III. Deprecatio. IIII. Sedulitas V. Vigiliæ.

DE EPISTOLA AD Philippenſes.

Epiſtola ad PHILIPPENSES, Romæ in vinculis à Paulo ſcripta, etſi non continet integram diſputationem, qualis eſt in Epiſtola ad Romanos & Galatas, tamen eſt inſignis & adhortatoria Epiſtola ad conſtantiam, vt pij in iuſticia Fidei conſtanter pergere debeant. Porrò de Philippenſibus, vide Act. 16.

Quanquam autem diuus Paulus primùm agit gratias. II. Orat. III. Monet. IIII. Laus dat. V. Conſolatur. VI. Vocat mortem lucrum. VII. Cupit diſſolui & eſſe cum Chriſto. VIII. Exultat ingenti gaudio de ſui immolatione. IX. Contendit ad ſcopum. X. Iactat ciuitatem noſtram in cœlis eſſe XI. Expectat inde Saluatorem aduenientem: Tamen vt capita ſunt quatuor, ita quatuor præcipuè agit ſingula in ſingulis capitibus.

In primo capite poſt ſalutationem & Exordium proponit ſeipſum illis Exemplum, & hortatur eos ad patientiam in afflictionibus habendam, indicans, afflictiones piorum cedere illis in bonum.

In secundo capite hortatur eos ad concordiam & veritatem, ne quid faciant per contentionem, sed per humilitatem sibi inuicem seruiant, exemplo Christi, qui humiliauit seipsum, etc. Præterea commendat eis Timotheum & Epaphroditum fideles verbi Dei ministros.

In tertio hortatur eos, vt caueant impios doctores Circumcisionis seu meritorum humanorum, & sectentur solùm illam doctrinam, quæ est de iusticia fidei in Christo: iterum seipsum exemplum proponit eis imitandum.

In quarto hortatur eos, vt in eadem certa, pia & firma doctrina constent, perdurent atque persistant cum gaudio & pace. Præterea gratias agit eis pro muneribus fideliter missis, iuxta Ministerij ipsius in verbo Dei rationem.

DE EPISTOLA AD Colossenses.

HAEc Epistola ferè eadem est cum Epistola ad Ephesios, nisi quod hæc est breuior. Quemadmodum enim Epistola ad Galatas Methodus est Epistolæ ad Romanos, ita hæc Epistola methodus est Epistolæ ad Ephesios, seu compendium quoddam. Summa huius Epistolæ est, quòd nihil est tàm aduersum fidei & saluti nostræ, quam vbi ratione humana, quæ Dei sunt æstimare cœperimus.

Diuiditur autem in duas partes principales (sicuti & Epistola ad Romanos, Galatas & Ephesios) nempe in arborem & fructus, seu in doctrinam Fidei & Caritatis.

Priora enim duo capita continent non solùm Euangelij & Fidei definitionem esse scilicet sapientiam cognoscendi Christum, quod sit Dominus, Redemptor, Deus & Reconciliator noster: sed etiam grauißimam adhortationem ad hanc Euangelij doctrinam, & dehortationem à falsa doctrina, quam insectatur acerrimè, depingens, vt verus Propheta, Papatum ac Monachatum in Religione Angelorum &c. quorũ traditionibus vnicum ac solum Christum peccati, mortis & Satanæ victorem ac triumphatorem opponit.

Reliqua duo capita continent admonitiones de moribus Christianorum, vt vitam sua professione dignam viuant, & exuentes veterem hominem, induant nouum, per charitatem & verbi Christi obseruationem. Deinde singularum in Oeconomia & re familiari personarum pro cuiusq; conditione breuem informationem, qua requirit à Mulieribus, filijs ac seruis obedientiam: à Viris & Senibus & Dominis dilectionem, humanitatem & æquitatem. Postre-

mò precandi studium, & quædam familiaria, vt commendationes, salutationes, & singularia Pauli pro suo more præcepta.

DE PRIORI EPISTOLA ad Thessalonicenses.

QVemadmodum in Actis cap 17. diligentia Thessalonicensium in inquisitione scripturarum commendatur: Ita Paulus in hac Epistola fidem & constantiam eorum commendat, & ad perseuerantiam hortatur.

Diuiditur autem in duas partes principales.

In primis enim tribus capitibus versatur in continua quadam narratione, qua non solùm commendat Thessalonicenses. Primò propter Euangelij susceptionem. Secundò propter Fidei constantiam. Tertiò, propter persecutionis pacientiam. Quartò, propter imitationis exemplum. Quintò, propter verbi diuulgationem. Sextò, propter Fidei celebrationem. Sed etiam illis in exemplum perseuerantiæ commemorat suos labores, studia, pericula, certamina, conuersationem, desiderium, solicitudinem, precationes. In summo, quomodo se gesserit apud eos, & quid sustinuerit, eis in exemplum,

In duobus reliquis capitibus primùm eos à vitijs dehortatur, & ad exercitium bonorum operum hortatur. Deinde confirmat eos de Resurrectione, proponens ipsis quatuor argumenta. 1. De morte, quòd sit somnus. 2. De resurrectione Christi. 3. De ordine resurgendi. 4. De vita æterna, quibus argumentis sese consolari queant. Postremò de extremi diei subitaneo aduentu agit, quo eos ad vigilantiam hortetur, addens in fine congeriem bonorum operum, & bonarum ordinationum, quibus gubernanda est vita Christiana.

DE POSTERIORI EPISTOla ad Thessalonicenses.

HAEc secunda Epistola est correctio sententiæ prioris Epistolæ de extremo die, nimirum, nos qui viuimus, qui residui sumus, &c. Item, Dies Domini sicut fur &c. Perterrefacti fuerant enim his Pauli verbis Thessalonicenses, vt inde colligerent, se visuros extremum diem sua ætate. Paulus itaq; corrigit seipsum, & extremum diem in foribus esse negat, Prophetans de regno Antichristi, & de horrenda ab Euangelio defectione, diem iudicij præcessura. Porrò quorsum Paulus in hac Prophetia respexerit, & quid in Spiritu futurum præui-

derit (sicut etiam 1. Timot. 4.) nunc à posteriori, cùm sit res manifesta, norunt omnes fideles, quòd de Romano Pontifice fuerit vaticinatus.

In primo gratulatur Paulus Thessalonicensibus Fidem. 2. Dilectionem. 3. Perseuerantiam in Cruce, collationem instituens inter præmia piorum, & pœnas impiorum, vt hi quàm primùm ab impietate, piorumq́ persecutione desistant, illi verò constanter pergant, & sic currant, vt præmium apprehendant. 1. Cor. 9.

In secundo capite Paulus interpretatur sententiam prioris Epistolæ de extremo die per prophetiam de Romani imperij deuastatione pariter, & de regno Antichristi, quod regnaret ante Iudicium extremum in Ecclesia, nec non efficeret vt sua mandata super Dei mandata seruarentur, cuius tyrannide pressi homines à Fide deficerent, & ad traditiones humanas transirent. Porrò ad finem Prophetiæ gratulatur iterum Thessalonicensibus æternam in CHRISTO tàm electionem, quàm vocationem, & obiter adhuc magis suum illis officium commendat.

In tertio capite Parænéses seu admonitiones aliquot instituit, præsertim contra vitam ociosam, ne qui nihil agerent, malè (vt fit) agere discerent, sed quisq́ in sudore vultus sui pane suo vescerentur. In fine ponit causam finalem pariter,

ter, & modum denunciationis & excommunicationis, vt scilicet, excommunicatus & rubore suffundatur, cùm videret se vitari ab omnibus, & vel discat agnoscere suum erratum, & vt frater interim corripiatur, vt nullo modo quasi inimicus existimetur.

DE PRIORI EPISTOLA ad Timotheum.

Epistola ad Timotheum hæc prima, etsi omnibus hominibus concionatur, tamen familiarissimè nota sit ministris Euangelij.

Fuit enim Timotheus Episcopus & fidelis verbi Dei minister. Nam Paulus postquam eum circumciderat, & ad Ministerium verbi vocauerat, habuit eum aliquando Comitem, aliquando Legatum fidelem in officio Apostolatus, donec Ecclesijs Ephesinis in verbo Dei præfectus est. Ideo Paulus eum, & adhuc iuuenem informat in ijs, quæ verè & propriè pertinent ad Episcopatum, cui etiam peculiariter optat præter gratiam & pacem, misericordiam, vt & opus habent Episcopi & Pastores maiori præ alijs consolatione, cum vltra omnes patiantur. Sit igitur hæc Epistola fidelibus verbi prædicatoribus commendata, vt potè eis singulariter scripta.

Sex sunt huius Epistolæ Capita, quæ sic discerni possunt.

In primo Capite postquam Paulus fabulas & impiam doctrinam detestatus est tradit compendium de vsu & effectu Legis & Euangelij, seipsum proponens exemplum, vt admoneat Timotheum de summa doctrinæ Christianæ, quam Episcopum oportet profiteri.

In secundo capite vult primùm viros, deinde seorsum etiam mulieres per Timotheum admoneri viros (quo vocabulo totam domum comprehendit) vt orent pro omnibus hominibus in genere. Deinde seorsum pro Magistratu, quem Deus (inquit) per Mediatorem Christum, vt omnes homines vult saluos fieri. Postremò, vt orent in omni loco, seu vbicunq; locus fuerit & occasio orandi. Mulieres verò, vt ornent se non sumtuoso & splendido vestitu, aut gemmis & auro, sed virtutibus & bonis operibus, vt habitus integritatem vitæ pariter & verecundiam testetur. Deinde docendi munus & autoritatem in viros eis derogat. Postremò, commendat illarum officium, & eas consolatur.

In tertio Capite, quales oporteat esse ministros verbi, nec non illorum vxores ostendit, nunc ea quæ decet approbando, nunc ea quæ non decent reprobando & damnando. Requirit enim in Episcopo & Diacono (sub quibus verbi Dei ministros omnes comprehendit) præter integritatem vitæ & coniugium,

1. Sobrietatem.
2. Modestiam.
3. Castitatem.
4. Hospitalitatem.
5. Dexteritatem in docendo.
6. Aequitatem,
7. Curam domesticam.
8. Bonum testimonium.

E diuerso damnat in eodem.

1. Ebrietatem.
2. Dicacitatem.
3. Turpis lucri cupiditatem.
4. Pugnacitatem.
5. Auariciam,
6. Superbiam.

In vxoribus ministrorum requirit.

1. Pudicitiam erga virum.
2. Taciturnitatem erga proximum.
3. Sobrietatem erga seipsas.
4. Pietatem erga Deum,

In fine Capitis describit domum Dei, subiungens ministerium Euangelij, seu Christi transitum secundum humanitatem.

In quarto Capite falsam doctrinam pijs omnibus cauendam, cum suis signis & notis, nempe prohibitionem coniugij & ciborum, prophetico more proponit, ac venturam prædicit. An non hic tam manifestè depingit Papatum, ac si

in medio Papatu vixisset: Sunt ne in Papatu 1. Spiritus seductores. 2. Doctrinæ Demonio-rum. 3. Hypocrysis. 4. Sauciatæ conscientiæ. 5. Prohibitio Matrimonij. 6. Prohibitio cibo-rum?

Timotheum econtrà vult Paulus operibus pietatis erga proximum exerceri suumq; offici-um diligenter administrare.

In quinto Capite primùm tria generà vi-duarum recenset, vt sunt viduæ diuites, paupe-res & iuuenes. Diuites vult domibus suis præ-esse. Pauperes vult Ecclesiæ sumtibus ali. Iu-niores autem nubere in Domino. Deinde Pres-byteris seu verbi Dei ministris vult, administra-ri honorem, victum & iusticiam, de singulis fi-deliter admonens Timotheum.

In sexto Capite post instructionem seruo-rum, concludit Epistolam graui dehortatione à falsa doctrina pariter & ab auaritia fideliter ad monens Timotheum, vt in vera doctrina perse-ueret, & in vera temperantia seu rerum medio-critate vitam agat, sectando pietatem, fidem & caritatem. Diuitibus vult hæc tria prohiberi. Primò superbiam. Secundo confidentiam in di-uitijs. Tertiò abusum diuitiarum. Timothe-um verò vult à vacuis disputationibus alienum esse.

DE POSTERIORI EPIstola ad Timotheum.

PErgit D. Paulus etiam ex carcere Timotheum admonere, vt bona fide, tanquam magni pretij depositum & thesaurum puram Euangelij doctrinam custodiat, & ad posteros incorruptam curet transmitti, insuper afflictionem ferendo cum Euangelio secundum virtutem Dei. Porrò non soli Timotheo, sed omnibus gubernatoribus & Ecclesiæ doctoribus in omnibus, qui rectè Euangelij doctrinam perceperunt, Spiritus sanctus per os Pauli concionatur. Quare debet etiam hæc Epistola Ministris Euangelij quàm commendatißima semper esse.

Sunt tantum quatuor Capita, quæ sic discernuntur.

In primo capite post gratulationem admonet Timotheum. 1. De resuscitanda gratia Dei. 2. De non erubescendo propter Euangelium & vincula Pauli. 3. De afflictione ferenda, 4. De retinenda forma sanorum verborum. 5. De bono deposito custodiendo. Interserit autem egregium & verè Euangelicum locum: QVI NOS SALVOS FECIT &c. apertè contra iustificationem operum, & pro sola gratia Dei, commendans insuper officium suum, & Onesiphori domum contra defectionem Asiatiorum ab Euangelio.

In secundo capite post commendationem doctrinæ, primùm hortatur eum ad ferendam adflictionem, adductis in medium egregijs argumentis à præmio. Deinde eum a contentione virorum & vaniloquio dehortatur, ostendens non magis mirum esse, si boni pariter & mali sunt simul in Ecclesia, quàm si in domo diuitis sunt vasa, alia in honorificum vsum, alia in vsum contumeliosum destinata.

Postremò præcipuum est in hoc capite, quòd vult eum rectè secare verbum Veritatis, videlicet, ne confundat inter se legem & Euangelium, sed Legem vrgeat contra malos, facinorosos & obstinatos, vt vel tradantur Magistratui puniendi, vel ex communicentur: Adflictos verò & probos Euangelio consolatur. In fine capitis ostendit, pœnitentiam esse donum Dei.

In tertiò capite prioribus periculis, nempè de Asiaticorum & aliorum ab Euangelio Christi defectione, subnectit aliud periculum, & congerie depingit falsos doctores, quos nouißimis temporibus venturos prædicit, contra quos hortatur Timotheum, ut sua constantia consulat etiam posteritati.

Porrò quemadmodum superiori in Epistola, sic etiam hoc loco præuidet Paulus in Spiritu Romanorum Pontificum impietatem, & ea quæ

his nongentis annis in Papatu transacta sunt. In fine commendat sacram Scripturam, qua commendatione nihil potest dici excellentius.

A quarto capite concludit Epistolam per obtestationem, qua fideliter obtestatur Timotheum, vt opus faciat Euangelistæ, significans adesse tempus suæ resolutionis, & se bonum certamen certasse. Deinde quædam familiaria subiungens, Epistolam finit. Scripsit autem hanc Epistolam haud dubiè paulò ante suum martyrium, cùm Neroni secundò sisteretur.

DE EPISTOLA AD Titum.

QVanquam hæc Epistola non talis est methodus, vt est Epistola ad Romanos: tamen mira breuitate totius Christianæ doctrinæ compendium continet, in quo primùm doctores instruit & informat, vt hæc tria Capita, commodissimè iuxta tres status principales, nempè Religionem, Politiam & Oeconomiam, discerni queant. Quorum vltimum nempè Oeconomiam, in medio collocat Paulus, quippè propter quem statum conseruandum reliqui duo à Deo ordinati sunt.

Pulchrè autem interserit huic informationi locum iustificationis, semel atq; iterum, ut co

tanquam ad scopum omnia dirigi atq; referri debeant.

In primo capite religionem discernit, & vt in Epistola ad Timotheum, ita hic quoq; describit sub nomine Episcopi, omnes Euangelij ministros, quales esse debeant in doctrina & vita, nunc propter ipsos fideles, nunc propter falsos doctores, quod ad finem vsq; Capitis depingit, & illorum impietatem tanquam in speculo, in quo nostri Papistæ se rectius in intueantur, conspiciendam proponit.

In secundo capite tabulam Oeconomicam pingit, & singulorum statuum in Oeconomia vitam informat, vbi sub nomine iuuentutis Titum ipsum admonet, vt in omnibus seipsum præbeat exemplum bonorum operum. Mox rationem addit, nempè apparitionem gratiæ Dei, per hoc quod CHRISTVS dedit semetipsum pro nobis, vt in eo, modestè, iustè & piè viuamus.

In tertiò capite dat præcepta de Politia, & de obedientia erga Magistratum præstanda, subditos omnes per Titum admonendos esse docet, graues subiungens causas, nimirum quod horum omnium debitores sumus, primùm Legales, deinde Euangelicas, iterum adducens egregium locum iustificationis, quo salutem derogat operibus, & soli misericordiæ Dei propter Mediatorem Christum adscribit, vbi formam & modum

nostræ

nostræ redemptionis luculenter ostendit, quod eum, qui nouus homo fieri cupit, necesse sit credere & baptizari: Subiungit ad finem vsq; adhortationem ad bona opera præstanda, & dehortationem à stultis quæstionibus & de hæresibus præter quædam familiaria.

DE EPISTOLIS PAVLI ad Philemonem.

HAEc Epistola miram Pauli caritatem erga proximum spirat, per hoc, quòd Onesimum suo domino Philemoni summa animi humilitate, suauißimisq; verbis studet reconciliare. Primùm commendat Philemonis fidem & caritatem. Deinde petitionem suam pro Onesimo ad fidem conuerso proponit. Postremò suauißimis affectibus Onesimi culpam in se transfert, & cum suo domino iam non vt seruum, sed vt carißimum fratrem in Christo reconciliat, interim non obscurè suum in Philemonem ius, vt præceptoris in discipulum, insinuans, tacitè ei imperat, vt fugitiuum seruum in gratiam, vel ex debito recipere non grauetur, Egregium caritatis exemplum & concordiæ studium in Paulo.

DE EPISTOLA AD Hebræos.

QVanquam dubium est, an hæc Epistola sit Diui Pauli, propter aliquot locos in 9.

10. & 12. Capit. ex quibus conuincitur à quibusdam non esse Pauli: Tamen Epistolæ scopus autorem habet Spiritum sanctum. Tradit enim disertè, Christum esse verum Deum & verum hominem, adeoq; vnicum nostrum redemptorem ac Saluatorem, & consistit maior pars Epistolæ in collatione, qua conuincit, Christum esse Dominum omnium, nempè Filium Dei naturalem ac æternum. Confert enim Christum.

1. Cum Angelis, Cap. 1. & 2.
2. Cum Mose, Cap. 3. & 4.
3. Cum Aarone, Cap. 5.
4. Melchisedech, Cap. 6. & 7.
5. Sacrificijs legalibus, Cap. 8. 9. 10.

Quibus omnibus maior est Christus, per suum sacrificium, sanguinem & mortem, æterna redemtione inuenta.

Capita sunt tredecim, quæ pro maiori declaratione sic discerni vtcunq; possunt.

In duobus primis Capitibus, post exordium, in quo Christi diuinitatem pariter & humanitatem breui describit narratione, ipsum Angelis excellentiorem esse, nouem argumentis ostendit, in quibus Christum Deum, creatorem & omnipotentem esse prædicat, & Euangelium ipsius Legis prædicationi anteferendo, diluit intermi,

termi,

termixtas occupationes Omnia tendunt in hunc finem, vt Iudæi, quibus scribit, relicto Iudaismo firma in solum Christum fiducia spem omnem collocent. Atq; hæc est principalis Epistolæ propositio.

In tertio & quarto capite Christum excellentiorem Mose prædicat, collationem inter dominum & seruum instituens. Mox & Euangelij tempus applicat ad illud Hodie, quod est in Psalmos 9. cum comminatione satis horrenda, ab exemplo illorum, qui propter incredulitatem in deserto perierunt, à requie terræ Canaam exclusi.

In quinto sexto & septimo incipit describere Christum Sacerdotem conferendo eum primùm cum Aarone, deinde cum Melchisedech cuius descriptionem videtur in fine quinti capitis velle præterire, propter Iudæorum segnitiem & tarditatem, instituens digreßionem satis periculosam, in sexto capite, vbi videtur lapsis negari pœnitentiæ locum, ipsis pertinacibus per hoc terrorem incutiendo. Sed in 7. capite, describit & commendat à dignitate Melchisedech, qua commendatione Christi sacerdotium extollit.

In 8. 9. & 10. Cap, multis grauißimis argumentis ostendit, Christum esse vnicum Sacerdotem, & vnicum pro peccatis sacrificium quod præ-

præfert omnibus sacrificijs Legalibus, appellans illud nouum Testamentum ex Capite 13. Hieremiæ, Deinde Tabernaculi partes enumerat Capite 9. scilicet, Atrium, Sancta, & Sancta sanctorum, cum suis significationibus, quibus figuris applicat sanguinem Christi, ut purificantem conscientias. Vocat autem Christum noui Testamenti Mediatorem, & sanguinem eius sanguinem noui Testamenti, significans Christi sanguinem effundendum in nouo Testamento pro remißione peccatorum. Postremò per repetitionem amplificat eandem collationem, scilicet, sacrificij Christi cum sacrificijs Legalibus ex Psalmo 39. & 31. Cap. Hieremiæ. Tandem concludit hunc totum locum per adhortationem ad fiduciam in sanguinem Christi collocandum, & ad mutuam dilectionem per bona opera præstandam. Parasceuen seu præparationem instituens ad sequentia Capita.

In 11. 12. & 13. Primùm commendat fidem ab exemplis Patriarcharum, & aliorum sanctorum veteris Testamenti ad ea respiciens, quæ Iesus Syrach, de viris illustribus, à cap. 44. vsq; ad 50. scribit. Deinde subiungit adhortationem ad fructus fidei, patientiam, disciplinam, pacem, sanctificationem, veram pœnitentiam, obedientiam erga verbum Euangelij, non tantùm inducens exemplũ Christi, sed etiam ex veteri

teri Testamento comminationes. Postremò congeriem bonorum operum enumerat in vltimo Capite, cum adhortatione à falsa doctrina cumq; adhortatione ad Iesu Christi puram doctrinam, confeßionem & gratiarum actionem.

DE EPISTOLA Iacobi.

QVidem putant non esse Iacobi Apostoli ab Herode interfecti Epistolam, non solùm propter locum ex Genesi de Abraham pro iustificatione operum citatum, contra veram analogiam fidei, sed etiam propter alios locos ex Epistolis Petri & Pauli desumtos, & huic Epistolæ paßim intermixtos. Non est methodica Epistola, nec vnam continuam materiam continet, sed scopas (vt aiunt) dissolutas, id est, sententias non ordine inter se cohærentes. Et summa est, quòd vrget Legem & bona opera, contra securos homines, & fide sine operibus gloriantes.

Capita quinq; tantum sunt, quæ sic discerni possunt.

In primo capite particulatim has octo sententias proponit. 1. De patientia in rebus aduersis præstanda. 2. De diuina sapientia à Deo petenda. 3. Credendum esse sine dubitatione. 4. Di-

vitijs rectè vtendum esse. 5. Tentationes, quæ ex concupiscentia proueniunt, sufferendas. 6. Verbum cœleste diligenter audiendum. 7. Verbi effectus bona opera esse facienda. 8. In vera religione viuendum.

In 2. Capite duo tantùm loci tractantur. Alter de non contemnendis pauperibus Christianis præ diuitibus, cùm fides in Iesum Christum personarum acceptationem non patiatur. Alter de bonis operibus, ex quibus fides erga Deum & proximum ostendatur, vt hic locus sit collatio inter hominem & hominem, non inter Deum & hominem, vbi sola fides iustificat, cum inquit: Ostende fidem tuam ex operibus &c.

Si quis hoc modo non intelligit Iacobum, sed hanc illius sententiam vult ad iustificationem torquere, quæ coram Deo valet, tollit analogiam fidei, & Epistolam Pauli ad Romanos. Quod cùm sit absurdũ admittit sententia Iacobi commodam interpretationem, & fidei analogiam. Alioqui loci seu exempla ex Genesi & ex libro Iosuæ directè contra genuinam Scripturæ de iustificatione sententiam citantur.

In tertio Capite sunt itidem duo loci tractati, quorum alter est de lingua cohibenda, ne falsam doctrinam doceat, quod est arrogare & vsurpare sibi magisterium in sacra Scriptura, super verum doctorem & magistrum Spiritum sanctum,

ctum, cuius discipuli sunt omnes doctores pietatis in Ecclesia. Alter locus de diuina sapientia est, quæ est in doctrina, Lex & Euangelium, & in mentibus nostris ipsa lux fidei, & incoata obedientia congruens Legi Dei, iuxta dictum: Lucerna pedibus meis verbum tuum.

In quarto Capite sunt commonefactiones de virtutibus in singulis Decalogi præceptis, quasi in vnum cumulum congestæ. Primùm de fugienda contentione. 2. De voluptatibus. 3. De oratione instituenda. 4. De fugiendo adulterio.. 5. De superbia & humilitate. 6. De obedientia erga Deum. Et sic deinceps vsq; ad finem Capitis.

In quinto capite primùm inuehitur in eos qui diuitijs suis abutuntur. Deinde hortatur pios ad patientiam & tolerantiam & à iureiurandi consuetudine dehortatur, Mox infirmorum curam haberi suadet. Postremò singulos ad mutuam deprecationem hortatur, & Orationem ab exemplo Eliæ commendat. In fine effectum veræ conuersionis ponit.

DE PRIORI EPISTOLA Petri.

HAEc Epistola verè Apostolica est, vt illius, qui à Christo interrogatus quis esset, respondit: TV ES CHRISTVS FILIVS

DEI

DEI VIVI, Matthæ. 16. Item, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ tu habes, Iohan. 6. Redolet enim eiusdem confeßionis miram suauitatem, & in fide constantiam & sinceritatem. Nam purè Christum confitetur, derogans nostris meritis salutem, & tradens veram Christi cognitionem, in qua vult gentes conuersas, quibus scribit, constantes pergere, & crescere de die in diem, ita, vt etiam in vita, moribus & conuersatione respondeant Euangelio cuiuscunque status & conditionis fuerint, vt sunt quos enumerat, 1. Subditi. 2. Serui. 3. Mulieres. 4. Viri. 5. Presbyteri. 6. Adolescentes.

Capita quinq; sunt, quæ sic possunt discerni.

Primum Caput in duas partes diuiditur. In priori, quæ ab exordio inchoatur, veràm salutis rationem proponit. Vbi consideranda sunt hæc omnia, quæ hic ordine commemorantur, nempè, 1. Magna misericordia Dei. 2. Regeneratio in spem viuam. 3. Resurrectio Christi. 4. Hereditas cœlestis. 5. Potentia Dei. 6. Fides. 7. Probatio fidei. 8. Exultatio & lætitia. 9. Scripta Prophetarum. 10. Euangelium. 11. Gratia. 12. Gloria.

In altera parte ponit huius antecedentis consequens & hortatur credentes ad nouitatem vi-

tæ, quæ futuræ saluti respondet sectandam, vi. 1. Sobrietatem. 2. Spem oblatæ gratiæ. 3. Obedientiam. 4. Sanctitatem. 5. Inuocationem. 6. Timorem. 7. Dilectionem. Interserit autem huius nouitatis egregias causas, scilicet nos à peccatis precioso sanguine Christi redemptos, & per verbum Dei regeneratos esse.

Secundum caput itidem in duas partes diuiditur. Nam in altera pergit hortari credentes ad spirituales hostias offerendas (& ad bonam conuersationem habendam, etiam ad ædificationem fidelium. Et addit rationem, quia credentes omnes sunt Sacerdotes, & ad vitæ sanctitatem vocati. In altera diuersorum statuum informationem instituit, in qua ad finem huius capitis informat, Primum subditos ad politicam obedientiam erga Magistratum. Deinde seruos ad Oeconomicam obedientiam erga dominos. Et Christum ipsum exemplum proponit, qui maiorem iniuriam sustinuit.

In tertio capite primum de obedientia coniugali, de ornatu Christianæ coniugis, & de tolerantia mariti erga suam coniugem agit, Deinde pios omnes in genere monet, vt exerceant se in veris Caritatis virtutibus, & in patientia, nec non in vera confessione, pariter & in iusticia bonæ conscientiæ, rursus in Christo caritatis & patientiæ exemplum adducens.

Postremò locum egregium ponit de Arca Noæ, quòd fuerit figura Baptismi. Quid autem velit per prædicationem à Christo factam, quibusdam spiritibus non credentibus tempore Noæ, nos ignoramus, & ipsi Magistro, nempe Spiritui sancto, veram huius loci interpretationem reseruandam esse iudicamus.

In quarto capite pergit, pios omnes hortari nunc ad sobrietatem, vigilias, modestiam, orationem, & mutuam caritatem, nunc ad alios fidei fructus, iuxta varietatem donorum, cum patientia & gaudio in afflictionibus, propter Christum omnibus benefaciendo.

In quinto capite personas Ecclesiasticas sub titulo Presbyteri, nunc ad pascendum gregem, nunc ad rectè viuendum informat & instituit. Deinde iuuentutem ad obedientiam hortatur. Mox omnes in genere vult humiliari, Deo confidere, sobrios esse, vigilare contra aduersarium Diabolum, & ei in fide resistere. Postremò concludit Epistolam ingenti consolatione, quod veritate ad fidem sciant se subinde à Deo confirmari & corroborari.

DE POSTERIORI EPIstola Petri.

TRIA sunt tantùm capita. Primum contra Hypocritas. Secundum contra Antichristum

stum. Tertium contra Epicuræos. Petrus enim in primo capite vult fidem & fidei vocationem, vt certam ostendi bonis operibus ne sit fides vt inane somnium sine virtute, scientia, continentia &c. cùm non sit ex auditu fabularum, sed Euangelij, quod Petrus tam senex & certissimus testis, quippe, qui adfuit etiam in transfiguratione Christi, commendat pijs omnibus ab ipso autore sacræ scripturæ, scilicet, Spiritu sancto.

In secundo capite præstat idem, quod Christus ipse, cum inquit Matth. 7. Attendite à falsis Prophetis. Et Paulus Acto. 20. Attendite vobis &c. Item, Philip. 3. Videte canes, videte malos operarios &c. Nam admonet hic Petrus pios de falsis doctoribus, & de Antichristo venturo, de quo vaticinatur, sicut & Paulus. 1. Timoth. 4. Primùm describit illorum damnationem adductis tribus egregijs exemplis. 1. De Angelis. 2. De perditis in diluuio. 3. Sodomitis. Deinde suis coloribus eos depingit, quod post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant. Postremò ponit satis horrendam de talibus sententiam, additis duobus prouerbijs de Cane & Sue, quibus exprimit posteriora talium esse deteriora prioribus.

In tertio capite pios admonet, vt sibi caueant ab Epicurais, id est, prophanis hominibus,

iuxta proprias concupiscentias ambulantibus, qui solummodo hanc vitam respiciunt, non futuram, & in ore semper habent: EDAMVS ET BIBAMVS, CRAS MORIAMVR. Item, Post mortem nulla voluptas. Item, Quæ supra nos, nihil ad nos. Contra quos asseuerat Petrus, haud dubiè venturum esse extremum diem, in quem cœlum & terra sunt igni reseruata, suoq; tempore magno impetu peritura. Quare etiam necessarium esse adfirmat, vt quisq; piorum in eo statu viuere studeat, in quo vocatus ex hoc mundo tutò & confidenter audeat mori.

DE PRIMA EPISTOLA Iohannis.

DIuus Iohannes, Apostolus & Euangelista, qui hanc Epistolam scripsit, & in Cœna super pectus Domini IESV CHRISTI recubuit, & ex fonte Saluatoris aquam dulcißimam hausit: Ita spirat hic quoq; meram caritatem, & Dei erga nos, & nostram erga proximum. Dei quidem, vt ea per fidem apprehensa, gratis & sine nostris operibus iustificemur & vitam æternam consequamur. Nostram verò ne fides sit ociosa, sed per caritatem operetur. Alioqui non est vera fides, sed fucata tantum, cuius tria sunt signa scilicet, 1. Non luctari con-

tra peccatum. 2. Non cauere falsam doctrinam. 3. Odio habere proximum.

Quinq; sunt capita, quæ sic in vna & eadem materia cohærent, vt vix à se inuicem discerni queant. Omnia conueniunt cum ipsius Euangelio, præsertim cum his duobus mandatis Christi: Creditis in Deum, & in me credite. Item, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Quæ duo mandata coniungit Ioannes in hunc modum capite tertio: Et hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterum, sicut dedit mandatum nobis.

Est igitur Epistolæ summa, de fide & caritate. Capita verò sic vtcunq; possunt discerni:

In primo capite post captationem beneuolentiæ, ab officio & testimonij certitudine, de æterna vita propter societatem, id est Ecclesiam seu Sanctorum communionem & gaudium perfectum, totius Epistolæ expositionem hanc ponit, quòd sanguine Iesu Christi emundati, nec non in Euangelij luce ambulantes, & in societate Sanctorum manentes, non debeant in tenebris, hoc est, sine operibus bonis ambulare, sed in luce, id est, in Fidei per bonorum operum exercitium ostensione, pariter & in vera peccatorum confessione.

In secundo capite post Euangelicum locum de Christo Aduocato & Propiciatore nostro, primùm arguit eos mendacij, qui fidem iactant, & nihil boni operantur, & eum, qui frenum odit, adhuc carere fide contendit. Deinde singulas ætates admonet, vt in eo, quod à Deo acceperunt, permanere velint. Postremò iubet, vt vitent falsas opiniones & iniustas cupiditates Mundi & Antichristi. Per vnctionem intelligit Spiritum sanctum. Antichristos verò vocat Pseudoapostolos, qui tunc fuerunt. Deinde alios, vt hæreticos, quorum quidam diuinitatem, quidam verò humanitatem Christi negauerunt.

Porrò super hunc locum egregium: QVI DICIT SE IN CHRISTO MANERE, DEBET, SICVT ILLE AMBVLAVIT, ET IPSE AMBVLARE, &c. non pigebit Diui Augustini pulcerrimam expositionem ex libro de vita Christiana, cap. 14. adscribere, qui sic inquit:

Christianus ille est,

1. Qui omnibus misericordiam facit.
2. Qui omnium mouetur iniuria.
3. Qui opprimi pauperem se præsente, non patitur.
4. Qui miseris subuenit.
5. Qui indigentibus sæpè succurrit.
6. Qui cum mœrentibus mœret.

7. Qui

7. *Qui dolorem alterius sicut proprium sentit,*
8. *Qui ad fletum, flentibus alienis prouocatur.*
9. *Quibus omnibus communis est domus.*
10. *Cuius ianua nemini clauditur.*
11. *Cuius mensam nullus pauper ignorat.*
12. *In cuius domo panis cunctis offertur.*
13. *Cuius bonum omnes norunt.*
14. *A quo nemo sentit iniuriam.*
15. *Qui Deo die nocteq; deseruit.*
16. *Qui Dei praecepta indesinenter meditatur & cogitat.*
17. *Qui pauper Mundo efficitur, vt Deo locuples fiat.*
18. *Qui inter homines habetur inglorius, vt coram Deo & Angelis gloriosos appareat.*
19. *Qui corde suo nihil habet simulatum vel fictum.*
20. *Cuius simplex & immaculata est anima.*
21. *Cuius conscientia fidelis & pura est.*
22. *Cuius tota mens in Deo est.*
23. *Cuius omnis spes in Christo est.*
24. *Qui cœlestia potius quàm terrena desiderat.*
25. *Qui humana spernit, ut possit habere diuina. Hæc Augustinus.*

In tertio capite persistit in adhortatione de nouitate vitæ sectanda, ductis argumentis, Pri-

mùm à caritate Dei erga nos. 2. A spe vitæ æternæ. 3. Ab officijs Christi, quæ sunt, Tollere peccata, & dissoluere opera diaboli. 5. Ab efficiente causa iusticiæ, nempè Deo. 6. A iusticia bonæ conscientiæ 7. A promißione & mandato. 8. A caritate Christi erga nos.

In quarto capite Christi doctrinam confitendam, Antichristi verò cauendam esse hortatur. Deinde pergit ad finem capitis admonere de caritate, facta egregia & suaui collatione inter caritatem Dei erga nos, & caritatem nostram erga Deum & proximum, vt inter causam efficientem & effectum.

In quinto capite fidem ipsam prosequitur, vnde perueniunt omnia bona opera, cui adscribit victoriam, quam triplici testimonio, scilicet, Spiritus, Aquæ & Sanguinis, id est, verbi Dei & duorum Sacramentorum confirmandam esse docet. Deinde credentes de vita æterna certiores facit, pariter & de exauditione. Postremò discernit peccatum non ad mortem à peccato in Spiritum sanctum, remißibile ab irremißibili.

Sunt autem peccata in Filium ea quæ per carnis fragilitatem fiunt ab ijs, qui credunt in Filium Dei, & qui agunt pœnitentiam.

Peccata vero in Spritum sanctum, quæ fiunt ab impijs, sunt primum impugnatio agnitæ veritatis. 2. Inuidentia fraternæ gratiæ. 3. Finalis impœnitentia.

DE SECVNDA EPISTOla Ioannis.

IN hoc vnico Capite huius Epistolæ Iohannes primum se vocat Seniorem, quia Presbyter fuit, & summus Apostolus, iam senex. Vixit enim tempore Traiani Imperatoris, sub quo obijt, ut habetur in historijs, Anno Christi 101. suæ verò ætatis 90. Deinde electam dominam, id est præstantem genere & virtute, hortatur, Primùm ad dilectionem, Deinde ad perseuerantiam in doctrina Christi. Postremò doctrinæ Christi osores excommunicandos esse monet.

DE TERTIA EPISTOla Iohannis.

IN hoc vnico Epistolæ capite, tres viros nominat Iohannes, quorum primum, Caium nempè, cui scribit, & quem filium vocat, à Veritate seu vero verbo Dei, deinde à caritate, Postremò ab hospitalitate commendat. Alterum vero Diotrephen, Episcopum impium, non tantum vt obtrectatorem & inuectiuum, sed etiam vt inhospitalem & Christianorum fratrum osorem,

& excommunicatorem acriter obiurgat & reprehendit. Tertium Demetrium, nunc aliorum nunc quoq; suo testimonio propter veritatem, id est, Verbi Dei cognitionem & obedientiam commendat.

DE EPISTOLA Iudæ.

HIc Iudas cognomento THADAEUS fuit filius Alphæi, frater Iacobi Minoris, vt vocant, & Simonis. Et ipse Apostolus hoc vnicum huius Epistolæ caput scripsit, in quo per omnia respondet secundo capiti secundæ Epistolæ Petri.

Primùm enim minatur hæreticis & falsis doctoribus extremum malum, adducens in medium Exempla Aegyptiorum. II. Angelorum. III. Sodomorum. IIII. Caini. V. Balaam. VI. Coræ, depingit eos suis coloribus. Deinde (sicuti & Petrus) quales sint describit, quæ descriptio quos concernat nostro seculo, non est obscurum iudicare. Postremo omnes pios hortatur ad perseuerantiam, 1. In fide. 2. Spiritu sancto. 3. Oratione. 4. Dilectione. 5. Expectatione misericordiæ Dei. 6. Miseratione. 7. Nouitate vitæ. In summa, vult pios seruare fidem, & cauere falsam doctrinam.

DE APOCALYPSI Iohannis.

Historia Ecclesiastica tradit, Iohannem sub Imperatore Domitiano relegatum in Pathmum Insulam, ibiq; hanc Apocalypsin, hoc est, reuelationem scripsisse. Deinde verò post mortem Domitiani, cum ex Insula Pathmo rediisset Ephesum, scripsisse suum Euangelium contra Hæreticos, Martionem, Ebionem & Cerinthum.

Continet autem hic liber sub nomine reuelationis, prophetiam de fortuna, rebus & euentu Ecclesiæ deriuatæ, hoc est à primatiua Ecclesia deriuatæ & deriuandæ, vsq; ad finem Mundi.

Diuidi non incommodè potest.
- 1. In Sigilla.
- 2. In Tubas.
- 3. In Phialas.

Septem Sigilla significant persecutionem Ecclesiæ, quæ facta est a Tyrannis, Domitiano, Traiano &c. quæ incipit quidem in primitiua Ecclesia tempore Apostolorum, & durauit deinde per trecentes annos, vsq; ad tempora Constantini. Describitur autem in hoc libro cap. 4. 5. 6. & 7.

Tubæ significant hæreses, vt Arij, Sabellij à temporibus Constantini vsq; ad tempora Theodosij, per alios trecentos annos. Imo vsq; ad Mahometum & papatum. Hic verò descripta sunt à cap. 8. ad 16. inclusiuè.

Phialæ significant plagas Antichristi per hos nongentos annos, à tempore Bonifacij Papæ vsq; ad hæc nostra tempora, de quibus hic legas à 17. vsq; ad finem libri.

Potest & aliter diuidi, scilicet in septem Visiones, id est, figuras mirabiliter ostensas menti & oculis omnium. Visio prima de septem Ecclesijs Asiæ minoris. Secunda, de Christo exaltato, & Ecclesia. Tertia, de discipulorum Christi sedulitate. Quarta de afflictione Ecclesiæ. Quinta, de persecutione nouißima sub Antichristo. Sexta, de extremo iudicio. Septima, de victoria Christi & Ecclesiæ. In summa describit 1. Regnum Christi. 2. Consolatur adflictos pios. 3. Perterrefacit Tyrannos. 4. Describit Sacerdotium Christi. 5. Commendat preces Sanctorum 6. Reuelat Historias noui Testamenti.

Possunt & in hunc modum Capita discerni.

A primo capite vsq; ad 4. est præfatio, quæ primum continet harum reuelationum commendationem, ab efficiente causa, scilicet Deo. Deinde commonefactionem ad septem Episcopos Ecclesiarum, Minoris Asiæ quos vocat Angelos, Candelabra, Stellas, &c. propter Ministerium verbi.

A quar-

A quarto capite vsq; ad 8. est prima pars libri de septem Sigillis, vbi primum per Seniores intelligere videtur Prophetas. 2. Per animalia Euangelistas. 3. Per Volatilia doctrinam. 4. Per Agnum, Christum ipsum. 5. Per Angelos, mini-nistros verbi. 6. Per Sigilla, persecutiones. 7. Per Equos, Tyrannos. 8. Per signatos, electos ex Iudæis. 9. Per turbam, electos ex Gentibus. 10. Per Librum, Ministerium reuelationis.

Ab octauo capite vsq; ad 15. est Secunda pars libri, de TVBIS, vbi primum per Tubas intelligit Hæreses. 2. Per Stellas Hæreticos. 3. Per Angelum, Ministerium verbi. 4. Per librum Euangelium. 5. Per templi mensurationem, Religionem. 6. Per ciuitatem sanctam, Ecclesiam. 7. Per duos testes, Prophetas & Apostolos. 8. Per mulierem, Ecclesiam. 9. Per duodecim stellas, duodecim Tribus. 10. Per prælium, prædicationem Euangelij. 11. Per Michaëlem, Christum. 12. Per bestiam, Monarchiam Romanam. 13. Per Agnum, Christum. 14. Per vocem Tonitrui, verbum Euangelij. 15. Per canticum nouum, Euangelium. 16. Per Mulieres, Idolatras. 17. Per virgines, sincerè Christianos.

A decimo sexto capite vsq; ad finem, est tertia pars libri. vult intelligere primùm per Bestiam, Monarchiam Romanam. 2. Per meretricem,

dolatriam Antichristi. 3. Per populum aureum splendidam hypocrisin. 4. Per Characterem, certum signum Antichristi. 5. Per Phialas plagas Antichristi. 6. Per nuptias Agni, humanitatem Christi. 7. Per nomen scriptum, diuinitatem Christi. 8. Per cœlum nouum & terram nouam, imaginem vitæ æternæ. Ad quam nos peruenire faciat is, qui sacram hanc suam scripturam precioso suo sanguine credentibus obsignauit, Christus Iesus, Dominus & saluator noster, qui cum Patre & Spiritu sancto sit benedictus in secula, Amen.

Sit igitur hæc via rudioribus peruagandi Scripturam sacram, vt prius fiant Textuales (vt vocant) hoc est, vt textum & textus cohærentiam tam probè cognitam habeant, quàm difficilimarum sententiarum ex commentarijs quærant explicationem ad gloriam Dei sempiternam, Amen.

FINIS.

Soli Deo gloria ab æuo in æuum.

96.

